STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE

4

TOMUL 15

1964

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

Pentru a vă asigura colecţia completă şi primirea la timp a revistei, reînnoiţi abonamentul dv. pe anul 1965.

În ţară, abonamentele se primesc la oficiile poştale, agenţiile poştale, factorii poştali şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii.

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX, Bucureşti, Căsuţa poştală 134—135 sau la reprezentanţii săi din străinătate.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb precum şi orice corespondenţă, se vor trimite Comitetului de redacţie pe adresa : str. I. C. Frimu nr. 11, Bucureşti.

APARE DE 4 ORI PE AN

STUDII ȘI CERCETĂRI
DE
ISTORIE VECHE

Tomul 15, nr. 4 1964

SUMAR

SCIV, tomul 15, nr. 4, p. 445–584, București, 1964.

ÉTUDES ET RECHERCHES D'HISTOIRE ANCIENNE

Tome 15, N° 4 19f64

SOMMAIRE

ТРУДЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ДРЕВНЕЙ ИСТОРИИ

Том 15, № 4 1964

СОДЕРЖАНИЕ

CENTENARUL MUZEULUI NAŢIONAL DE ANTICHITĂŢI

Secolul al XIX-lea, şi îndeosebi a doua sa jumătate, a însemnat pentru cultura romînească un moment de mare înflorire.

„Marile evenimente istorice din această perioadă — revoluţia din 1848, Unirea, transformările sociale din timpul lui Cuza şi războiul pentru independenţă — au creat condiţii mai favorabile dezvoltării capitalismului în Romînia. Procesul înlocuirii orînduirii feudale cu cea capitalistă a determinat transformări corespunzătoare în suprastructură. Concomitent cu formarea bazei economice a capitalismului a luat naştere o nouă suprastructură politică, juridică şi ideologică. În această perioadă s-au creat statul şi dreptul burghez, s-a organizat şi lărgit învăţămîntul conform cerinţelor noii orînduiri, s-au înfiinţat numeroase societăţi şi instituţii culturale, s-au dezvoltat filozofia, morala, arta, literatura burgheză"[1].

Dintre aceste instituţii culturale, cîteva se înfiinţează la Bucureşti, în deceniul al cincilea şi al şaselea al veacului. Prima facultate — de drept — se înfiinţează în 1859. *Şcoala naţională de medicină şi farmacie*, înfiinţată în 1857, se transformă în facultatea de medicină în anul 1869. După ce în anul 1860 luase fiinţă Universitatea din Iaşi, sub guvernul lui Kogălniceanu şi prin grija domnitorului Cuza, după patru ani ia naştere Universitatea din Bucureşti, avînd aceleaşi facultăţi ca şi la Iaşi : drept, filozofie (litere) şi ştiinţe [2].

Academia Romînă ia fiinţă (în 1879) prin transformarea *Societăţii literare*, înfiinţată în 1866 şi numită în 1867 *Societatea Academică Romînă*[3].

În aceşti ani de vie activitate culturală şi de organizare a instituţiilor de învăţămînt şi de cultură, se înfiinţează şi muzeul al cărui centenar s-a serbat la 23 noiembrie 1964.

Cu o sută de ani în urmă, la 23 noiembrie 1864, Alexandru Ioan I, domn al Principatelor Unite Romîne, emitea un decret prin care se aprobă

---

[1] P. Constantinescu-Iaşi, în *Istoria Romîniei*, vol. IV, Bucureşti, 1964, p. 685.
[2] *Ibidem*, p. 695 — 696.
[3] *Ibidem*, p. 714.

un regulament „pentru administrarea și organizarea Muzeului de antichități din București".

Decretul este contrasemnat de N. Cretzulescu, ministrul justiției, cultelor și instrucțiunii publice, și poartă numărul 1648 din 23 noiembrie 1864.

Articolul 2 al regulamentului menționat prevede organizarea în București a unui „muzeu de antichități, separat de Biblioteca centrală, cu următoarele secțiuni : secțiunea numismatică și heraldică particulară, secțiunea istorică generală, secțiunea istorică romînă cu subsecțiunea ecleziastică și secțiunea curiozităților".

Prin același regulament se stabilește personalul muzeului, care va fi compus dintr-un conservator, doi custozi și oameni de serviciu. În ce privește direcția muzeului, aceasta este încredințată unui „comitet arheologic, compus din profesorul de istorie antică de la facultatea de littere, bibliotecarul central și trei membri onorifici numiți de domn după prezentațiunea Ministerului Justiției, Cultelor și Instrucțiunii Publice".

„Președinția Comitetului de arheologie se încredințează pe viață primului și mai mare donator și fondatore al Muzeului de antichități".

Prin decretul următor — nr. 1 649 din 25 noiembrie — generalul N. Mavros „primul și cel mai mare donator și fondator al Muzeului de antichități este denumit pe viață președinte al Comitetului arheologic din Romînia".

Prin articolul 2 al aceluiași decret, „d-nii Alex. Odobescu, Vasile Alexandrescu și A. T. Laurian sînt numiți membri onorifici ai acestui comitet".

Regulamentul de organizare prevede că „îndatoririle membrilor Comitetului arheologic sînt onorifice", iar conservatorul va trebui să aibă „o garanție ipotecară de minimum zece mii de galbeni".

În cele 27 de articole ale regulamentului sînt precizate normele de organizare și funcționare ale muzeului, de la principii de bază pînă la amănunte prin care se prevede, de pildă, că „fumarea este oprită în sălile muzeului". Cele mai importante sînt cuprinse în capitolul al III-lea al regulamentului, în care se specifică atribuțiile membrilor Comitetului arheologic.

Aceste atribuții rezumă, de fapt, sarcinile ce-i revin noii instituții și îi fixează profilul. Ne permitem să le menționăm pe scurt, deoarece ele cuprind în același timp și norme de organizare ale cercetării arheologice și ale conservării monumentelor.

Astfel, atribuțiile Comitetului arheologic prevăd — în ordinea indicată —, în afară de conducerea Muzeului de antichități, „clasarea" antichităților, îmbogățirea muzeului, inventarierea colecțiilor, organizarea cercetărilor, conservarea și restaurarea monumentelor, colecționarea și studiul monedelor și al medaliilor.

Decretele și regulamentul menționat au făcut astfel să ia ființă una din cele mai vechi instituții de cultură din țara noastră, muzeu și în același timp instituție de cercetare, care timp de 100 de ani a jucat un rol deosebit de important în formarea și dezvoltarea arheologiei romînești.

Începuturile arheologiei noastre sînt însă mai vechi decît înfiinţarea Muzeului de antichităţi.

Ştiinţa arheologică luase în secolele XVIII—XIX un avînt deosebit în numeroase ţări din Europa şi chiar din alte continente. Arheologia este însă nu numai o ştiinţă care se ocupă cu lucrurile vechi, dar şi o ştiinţă foarte veche. Începuturile ei datează încă din antichitatea greco-romană.

Interesul pentru monumentele antichităţii devine din ce în ce mai mare începînd din timpul Renaşterii. Acelaşi interes îl găsim şi în ţările romîneşti încă la cronicarii din secolele XVII—XVIII, în opera lui Dimitrie Cantemir, precum şi în preocupările Şcolii ardelene [4].

Încă din 1836, paharnicul Săulescu, profesor la Academia Mihăileană, îndemnat de indicaţiile lui Miron Costin şi Dimitrie Cantemir, studiază ruinele de la Gherghina[5].

În curînd încep să apară în Principate o seamă de pasionaţi colecţionari, pe care Alexandru Odobescu avea să-i numească *anticari*, războindu-se cu ei în polemici ascuţite. Stimulaţi mai ales de descoperirea, în 1837, a celebrului tezaur de la Pietroasa, aceştia caută să descopere antichităţi în cetăţile vechi ale căror ruine se vedeau încă, pentru a-şi face colecţii bogate de monumente. Unul din cei mai vechi şi activi dintre aceşti colecţionari, a cărui activitate „arheologică" se plasează între anii 1831 şi 1842, a fost Mihalache Ghika, fratele domnitorului Alexandru Ghika şi ministrul de interne al acestuia. Cumnatul său, Nicolae Mavros, directorul general al carantinelor de pe malul Dunării, îşi formează şi el o bogată colecţie, care avea să servească drept nucleu al viitorului Muzeu de antichităţi. Aceleaşi preocupări de colecţionar le are şi maiorul Dimitrie Papazoglu, care, profitînd de o comandă grănicerească pe linia Dunării oltene, devine şi el un pasionat colecţionar [6].

Cunoscutul om de litere progresist Cezar Bolliac devenise şi el colecţionar începînd din 1845, publicînd şi un *Itinerariu arheologic*, continuat cu o *Călătorie arheologică* şi o serie de articole în rubrica arheologică a gazetei sale *Trompeta Carpaţilor* [7].

Activitatea acestor „anticari", la care se adaugă şi alţii, a avut fără îndoială un aspect dublu. Pe de o parte, a dus la distrugerea unor monumente îndeosebi în cuprinsul castrelor romane din Oltenia şi Muntenia[8], pe de altă parte însă această activitate a dus şi la salvarea unor monumente care ar fi fost expuse pieirii, monumente ce, pînă la urmă, au ajuns în colecţiile unui muzeu şi, în mare parte, au provocat înfiinţarea acestuia.

În 1874 se înfiinţează catedra de arheologie la Universitatea din Bucureşti, pe care o ocupă marele învăţat şi scriitor Alexandru Odobescu, primul arheolog romîn de formaţie ştiinţifică şi întemeietorul ştiinţei arheologice romîneşti. Muzeul de antichităţi a avut şi el o perioadă de existenţă premergătoare, în care a purtat numele de Muzeul naţional. Acest muzeu, care este cel mai vechi din Bucureşti, a fost înfiinţat în anul 1834.

---

[4] I. Nestor, în *Istoria Romîniei*, vol. I, *Bucureşti*, 1960, p. XLVII.

[5] R. Vulpe, *Muzeul naţional de antichităţi*, în *Boabe de grîu*, I, 1930, nr. 3, p. 133.

[6] D. Tudor, în A. I. Odobescu, *Istoria arheologiei*, Bucureşti, 1961, p. 22 – 23.

[7] *Ibidem*, p. 23.

[8] D. Tudor, *Oltenia romană*, Bucureşti, 1958, p. 10.

Încă din acest an, Nicolae Mavros primise însărcinarea oficială de a face cercetări arheologice și de a descrie unele antichități. Inițiativa creării Muzeului național pare a fi pornit însă de la Mihalache Ghika, pe atunci vornic al Departamentului Dinăuntru. Astfel, pe baza unei hotărîri date de domnitorul Alexandru Ghika, muzeul a fost înființat, fiind adăpostit în localul Școlii naționale „Sf. Sava".

Muzeul național, care avea să se transforme în 1864 în Muzeul de antichități, a fost un muzeu mixt, conținînd, în afară de colecțiile sale arheologice, un mare număr de piese aparținînd științelor naturii și îndeosebi zoologiei.

Totuși, interesul pentru antichitățile naționale devine din ce în ce mai mare, atît în cercul unor intelectuali entuziaști, cît și în cercurile oficialității. În anul 1837 se dau dispoziții precise ca toate obiectele antice descoperite pe teritoriul principatului să fie trimise de organele locale la Muzeul național, ele fiind socotite bunuri ale statului.

Cu toate măsurile ce se iau și cu toate circulările ce se dau în vederea salvării și depozitării la muzeu a monumentelor arheologice, secția arheologică se dezvoltă foarte greu și rămîne în urma celei de științe naturale. Aceasta se datorește faptului că la conducerea muzeului se perindă specialiști în științele naturii.

Propunerea pe care o face Eforia Școlilor în anul 1859 de a se „forma muzeul de antichități și numismatică" și de a fi numit conservator al acestui muzeu cunoscutul om de litere și pasionat cercetător în domeniul arheologiei Cezar Bolliac, rămîne fără rezultat din cauza rivalității dintre doi demnitari.

Cînd însă, în anul 1862, generalul Nicolae Mavros donează Muzeului național importanta sa colecție, echilibrul între cele două secții se schimbă și devine clară necesitatea creării unui muzeu care să aibă un profil net istoric-arheologic.

Într-adevăr, chiar numai colecția Mavros putea să formeze nucleul unui astfel de muzeu. Ea consta din circa 4 000 de monede și medalii, dintr-un mare număr de statui, busturi și reliefuri, vase grecești, antichități egiptene etc.

În anul 1864 se pune din nou problema înființării unui muzeu de antichități, separat de secția de științe naturale, și, după cum am văzut, de data aceasta problema se rezolvă favorabil, situația fiind schimbată față de cea din 1859, mai ales în urma donației lui Mavros.

În 1859, Muzeul național se mutase din localul Eforiei într-o casă particulară, casa Hiotu. Ulterior, muzeul a fost instalat în două încăperi ale universității, iar în anul 1864 muzeul ocupa trei camere în aceeași clădire în care avea să rămînă pînă în 1931.

Dezvoltîndu-se din ce în ce mai mult, Muzeul de antichități a ajuns să ocupe în aripa din stînga a vechii universități șase săli și un lung coridor în care erau adăpostite numeroase monumente de piatră. Colecțiile sale se înmulțesc rapid, atît prin donații, cît și prin descoperiri. Într-una din sălile sale este expus celebrul tezaur de aur „cloșca cu pui", descoperit la Pietroasa, care intrase în posesia statului încă în 1841. Datînd de la

sfîrșitul secolului IV e.n., tezaurul de la Pietroasa este unul din cele mai importante tezaure arheologice din Europa.

Printre diferitele donații ce s-au făcut muzeului, menționăm pe cea a colecției maiorului Papazoglu, a lui Cezar Bolliac, a lui Mihail Kogălniceau și altele.

În 1890 a fost achiziționată colecția Beldiceanu, formată din diferite obiecte descoperite în cunoscuta așezare neolitică de la Cucuteni. O altă colecție, și anume colecția Buțureanu, formată din obiecte datînd din perioada comunei primitive a fost cumpărată de muzeu în 1915.

Credem că nu este lipsită de interes nici menționarea celor trei mumii egiptene donate Muzeului, care au constituit mult timp și constituie și azi un punct de atracție pentru vizitatori.

În afară de donații și achiziții prin cumpărare, la creșterea colecțiilor Muzeului de antichități a contribuit o vie activitate arheologică organizată de directorii muzeului, printre care au fost arheologi eminenți, savanți de mare renume, ca — pentru a nu aminti decît pe cei dispăruți — Grigore Tocilescu, George Murnu, Vasile Pârvan și Ioan Andrieșescu.

Începînd cu numirea lui Grigore Tocilescu, în anul 1881, ca director al muzeului, această instituție devine dintr-un fel de „depozitariu", cum fusese numită la un moment dat secția arheologică a vechiului Muzeu național, un institut de cercetări științifice, unul din cele mai vechi din Romînia, în care se îmbina munca vie de cercetare cu aceea de depozitare și conservare.

Activitatea îndelungată și deosebit de rodnică a lui Tocilescu, pune bazele cercetării arheologice de teren, care avea să se dezvolte încontinuu, în ciuda unor condiții adeseori neprielnice, pentru a ajunge la culmea atinsă în zilele noastre și la dezvoltarea unui muzeu de arheologie care avea să devină cel mai bogat din țară.

Tocilescu a făcut cercetări mai ales în Dobrogea, provincie atît de bogată în monumente arheologice, studiind un mare număr dintre acestea, printre care și mărețul monument triumfal de la Adamclisi, și adunînd la muzeu sute de piese epigrafice, sculpturale și arhitectonice, care formează o bogăție de neînchipuit a colecțiilor sale. Împreună cu asistenții săi, între care excelentul topograf P. Polonic, el a făcut săpături și în diverse castre romane din Oltenia și Muntenia.

După moartea lui Grigore Tocilescu, Muzeul de antichități a fost condus puțin timp de către de curînd decedatul academician George Murnu, talentatul traducător al epopeelor homerice.

Anul 1910 marchează pentru muzeu un jalon hotărîtor în dezvoltarea sa. În acest an e numit director al muzeului Vasile Pârvan. Personalitate de frunte a științei romînești, pasionat cercetător și eminent cunoscător al antichității, organizator energic și entuziast, Vasile Pârvan imprimă arheologiei romînești un ritm nou de dezvoltare care a continuat și după prematura sa dispariție.

Luptînd cu lipsa de înțelegere a oficialității, cu lipsa mijloacelor materiale, Vasile Pârvan a desfășurat pînă în 1927, anul morții sale, o bogată activitate științifică și organizatorică. Sub conducerea lui vor începe în curînd săpături arheologice în marile așezări antice din Dobrogea, între

care cele mai importante au fost cea de la Histria și Ulmetum. Tot Vasile Pârvan a fondat, în 1924, revista de arheologie *Dacia*, care a devenit cunoscută în lumea întreagă.

Sub conducerea lui, activitatea arheologică devine din ce în ce mai intensă în prima jumătate a deceniului al treilea.

Ajutat de o seamă de elevi și colaboratori, Pârvan organizează numeroase săpături arheologice în așezări neolitice și geto-dacice, punînd, împreună cu Ioan Andrieșescu, bazele cercetărilor în domeniul comunei primitive.

Unul din meritele principale ale marelui savant este, fără îndoială, crearea unei școli arheologice romînești, care i-a continuat opera.

Din nenorocire, activitatea entuziastă a lui Pârvan a fost brusc întreruptă de moartea care l-a răpit la 45 de ani.

După aceasta, direcția muzeului a fost încredințată lui Ioan Andrieșescu, primul profesor de arheologie preistorică din țara noastră, care, în dorința sa de a continua opera începută de Vasile Pârvan, a avut mult de luptat cu nepăsarea cercurilor oficiale.

Sub direcția sa, muzeul s-a mutat în anul 1931 în așa-numita casă Macca, în care pînă atunci funcționase Biblioteca pedagogică. Localul, în care se găsește și astăzi Muzeul național de antichități, a fost pus la dispoziția muzeului din ordinul lui Nicolae Iorga, pe atunci președinte al Consiliului de miniștri.

Tot Nicolae Iorga a dispus separarea secției ecleziastice a muzeului — înființată încă în 1865 — și mutarea ei în casa Cretzulescu din strada Știrbei Vodă. Această prețioasă colecție, care crescuse paralel cu secția arheologică, a funcționat mai mulți ani sub numele de Muzeul de artă religioasă, dar sub direcția Muzeului național de antichități.

Astăzi piesele care formau aceste colecții, dintre care unele de mare valoare, ca, de exemplu, frescele de la Curtea de Argeș, tîmpla de la Arnota, potire de argint, cărți religioase legate în metal prețios etc. sînt păstrate în Muzeul de artă al R.P.R. și în Muzeul Brîncovenesc de la Mogoșoaia.

★

23 August 1944 a însemnat și pentru Muzeul național de antichități începutul unei ere noi. Marile evenimente istorice care au schimbat soarta poporului romîn au găsit muzeul în evacuare la Deva, unde fusese mutat în primăvara anului 1944 pentru a fi ferit de bombardamentele aeriene.

Întors în București în toamna anului, muzeul își reia activitatea, colecțiile sale rămînînd încă împachetate. În 1948, muzeul trece pentru o scurtă perioadă de la Ministerul Educației la Ministerul Artelor, iar în 1949 la Academia Republicii Populare Romîne.

Începînd din acest an, muzeul organizează anual în așa-numita casă Belu din curtea Academiei expoziții care cuprind rezultatele cele mai importante ale săpăturilor arheologice din anul precedent.

În 1953 se redeschide expoziția permanentă a muzeului în vechiul local, în care etajul este transformat în scopul măririi spațiului, renunțîndu-se la expozițiile anuale care se organizau.

Încadrarea muzeului în sistemul de organizare al Academiei R.P.R. — la început în cadrul Institutului de istorie și filozofie, apoi separat, a avut ca urmare un progres nemaivăzut al arheologiei romînești. Atît Muzeul, cît și știința arheologică romînă participă din plin, sub conducerea Academiei R.P.R., la marele avînt al ridicării nivelului științific în patria noastră. Volumul cercetărilor arheologice executate în fiecare an devine din ce în ce mai mare. Mijloacele materiale puse la dispoziția muzeului, care îndeplinește din ce în ce mai mult sarcinile unui institut de cercetări științifice, permit desfășurarea unor mari campanii de săpături arheologice.

Numărul cercetătorilor din cadrul muzeului crește rapid, ajungînd să fie de 5-6 ori mai mare decît înainte de război, după cum și volumul cercetărilor a crescut cam în aceeași proporție.

Muzeul continuă să aibă rolul dublu de muzeu și de institut de cercetări științifice. Cercetările de teren încep să fie judicios planificate după criterii științifice, în care se ține seama de principiul unei cercetări din ce în ce mai egale în timp și spațiu, precum și de urgența și importanța problemelor.

În acest sens s-au obținut rezultate deosebit de importante. Regiuni puțin cunoscute din punct de vedere arheologic ale țării noastre, ca, de exemplu, regiunile Moldovei, sînt astăzi dintre cele mai bine explorate. Perioade istorice pentru care nu aveam decît puține informații au fost adîncite din punctul de vedere al cercetării, astfel încît ele ne apar într-o lumină cu totul deosebită. Cităm în această privință epoca paleolitică, precum și perioada atît de importantă pentru istoria noastră, a formării limbii și poporului romîn.

Marile săpături care s-au făcut în cetățile dacice din Munții Orăștiei și din alte regiuni ale țării au făcut să ne apară frumoasa civilizație dacică în toată bogăția ei.

Ca o realizare de mare importanță menționăm și dezvoltarea ramurii feudale a arheologiei noastre. Cercetări numeroase în obiective feudale, printre care cităm în primul rînd cele de la Suceava, au adus contribuții noi la cunoașterea vieții pe teritoriul țării, începînd cu perioada de formare a feudalismului și pînă în plină epocă feudală.

Această vastă activitate de cercetări a muzeului, ca și a întregii arheologii romînești, este consfințită la 1 mai 1956 de către forurile superioare, vechiul muzeu fiind transformat în Institutul de arheologie al Academiei R.P.R. Expoziția și depozitele muzeale formează astăzi o secție în cadrul acestui institut, cunoscută sub numele de Muzeul național de antichități.

În urma marelui număr de săpături arheologice executate în fiecare an, colecțiile muzeului au sporit în ultimul timp într-un ritm vertiginos, îmbogățindu-se cu materiale datînd din toate epocile, începînd cu paleoliticul inferior și pînă în plină epocă feudală. Toate aceste colecții cuprind un număr de peste 100 000 de piese. Expoziția, fără a fi prea mare ca întindere în spațiu, este deosebit de bogată, însumînd 6 000 de exponate.

Pentru anii viitori se prevede construirea unui local modern pentru adăpostirea acestui mare muzeu de arheologie, local care va fi, fără îndoială, la înălțimea rolului pe care această instituție l-a avut timp de 100 de ani în viața culturală a țării.

DORIN POPESCU

CU PRIVIRE LA CRONOLOGIA TOPOARELOR DE ARAMĂ CU BRAȚELE „ÎN CRUCE"

Toporul pe care-l publicăm aici a fost găsit cu prilejul săpăturilor arheologice sistematice în așezarea de la Brad (comuna Negri, raionul Bacău, regiunea Bacău) [1] situată într-o poziție dominantă între locurile de vărsare ale Moldovei și Bistriței, pe malul stîng al Siretului.

Piesa are două brațe dispuse „în cruce" reprezentînd un profil longitudinal puțin curbat în jos. Forma este destul de zveltă, iar lungimea brațelor este proporționată de o parte și de alta a găurii de înmănușare. Contururile piesei sînt bine definite și tăișurile ascuțite. În partea de jos a găurii de înmănușare se află un manșon profilat, cu marginile îngroșate. În jurul lui se observă mai multe adîncituri neregulate, provenind de la ciocăniri din timpul procesului de prelucrare. În partea superioară, marginea găurii de înmănușare este înălțată, dar nu îngroșată. Patina piesei este verzuie în cîteva locuri, distingîndu-se urme de patină malignă. Culoarea metalului este pronunțat roșiatică, indicînd, după toate probabilitățile, arama pură. Dimensiunile toporului sînt: lungime ~~totală~~ 0,255 m, din care brațul cu tăișul vertical 0,131 m și cel cu tăișul orizontal 0,125 m; lățimea tăișului orizontal 0,069 m, a celui vertical 0,054 m; diametrul tubului de înmănușare 0,03 m; greutate 1,100 kg (fig. 1).

Piesa a fost găsită în marginea unei locuințe aparținînd culturii Cucuteni, faza AB. Baza locuinței se află la —2,60 m. Toporul se află îngropat în poziție aproape verticală cu tăișul transversal în sus, în timp ce tăișul opus se află înfipt la —2,70 m.

La Brad, locuirea Cucuteni AB a fost observată pe o întindere de circa 1 ha și reprezintă primul strat de locuire, singurul din epoca neolitică atestat aici pînă acum. Materialele cele mai apropiate în timp care se suprapun nivelului Cucuteni AB aparțin mijlocului epocii bronzului (cultura Monteoru, faza IC2—Ia).

---

[1] Săpături efectuate în 1963 de Al. Vulpe, V. Eftimie și V. Ursache.

În zona descoperirii toporului nu s-a constatat nici o tulburare stratigrafică, așa încît sincronismul acestui obiect cu stratul respectiv este pe deplin asigurat. Materialul din zona în care a fost găsit toporul, era destul de corodat, dar atît prin profiluri cît și prin urmele de pictură păstrate (fig. 2/1—3) este caracteristic fazei Cucuteni AB. Din nefericire starea de conservare a picturii este prea rea pentru a ne permite să precizăm și etapa din această fază la care se referă. Se pare că avem a face cu

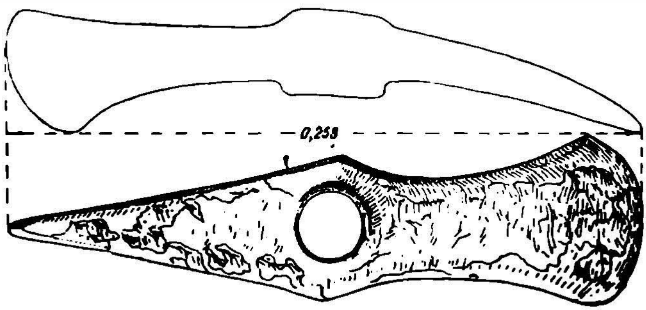

Fig. 1 — Toporul de la Brad.

un aspect tîrziu. În alte zone ale așezării a apărut mult material cu pictura conservată (fig. 2/4,5) atestînd exclusiv faza AB.

Toporul nostru aparține tipului Jászladány din familia topoarelor de cupru cu tăișurile în sensuri crucișe (*kreuzschneidige äxte*), care, împreună cu familia înrudită a topoarelor-ciocane (*Hammeräxte*), sînt răspîndite în număr mare în Europa sud-estică, apărînd uneori în condiții stratigrafice care permit a se trage și concluzii cronologice. Noi ne propunem, în cele ce urmează, să examinăm doar acele descoperiri, găsite într-un context cultural precis determinat, care să ne ajute la fixarea în timp a acestor două familii de topoare [2].

Dintre *topoarele-ciocane* remarcăm, pentru *tipul Vidra* (fig. 3/1), piesele de la Hotnița [3], Teiu [4] (ambele descoperite împreună cu materiale

[2] Principalele lucrări posterioare primului război mondial, privitoare la această problemă sînt următoarele: V. G. Childe, în *Archeologia*, LXXIV, 1923—1924, p. 159; idem, *Danube in Prehistory*, 1929, p. 204; idem, in *ESA*, IX, 1934, p. 157; Ec. Dunăreanu-Vulpe, în *ED*, IV, 1930, p. 182; M. Roska, în *AÉ*, XLII, 1928, p. 48; idem, în *Közleményck-Cluj*, II, 1, 1942, p. 15; I. Nestor, în *22.BerRGK*, 1933, p. 76—79; H. Schmidt, *Cucuteni*, 1932, p. 88; E. Dullo, în *PZ*, XXVII, 1936, p. 141; D. Berciu, în *Apulum*, I, 1939—1942, p. 39; D. Popescu, *Die frühe und mittlere Bronzezeit in Siebenbürgen*, București, 1944, p. 25; J. Driehaus, în *Arch. Geogr.* III/1—3, 1952, p. 1 (lista pe tipuri a pieselor publicate pînă în 1950); M. Garašanin, în 34. *BerRGK*, 1951—1953, p. 61; M. Novotna, în *SlovArch*, III, 1955, p. 70; T. Sulimirski, în *MAGW*, XCI, 1961, p. 91; V. Mikov, *Медни брадви—копачи от България*, în *Изследвания в памет на Карел Шкорпил*, Sofia, 1961, p. 369—385; Mirko Bulat, în *Ociecki зборнік*, VIII, 1962, p. 5—29; I. Bognàr-Kutzián, *The Cooper Age Cemetery of Tiszapolgár-Basatanya*, Budapesta, 1963, p. 448 și 489.

[3] R. P. Bulgaria. Vezi N. Angelov, *Изследвания в чест на Акад. Д. Дечев*, Sofia, 1958, p. 395, fig. 7; idem, în *Archeologia* I/1—2, 1959, p. 395. D. Berciu, care a vizitat Hotnița în timpul săpăturilor, ne informează de existența unor elemente Gumelnița A_2 de sfîrșit.

[4] Raionul Costești, reg. Argeș; săpături 1963, S. Morintz—I. Nania (inedit).

Gumelnița B 1), Cucuteni 1962[5] și Reci[6] (descoperite în niveluri de cultură Cucuteni A). Pe lîngă aceste piese găsite în condiții sigure, amintim și topoarele de la Vidra[7], Gabarevo[8], Slivnița[9] (toate provenind întîmplător din tell-uri Gumelnița B) și toporul de la Veliki Crljeni[10], înrudit ca

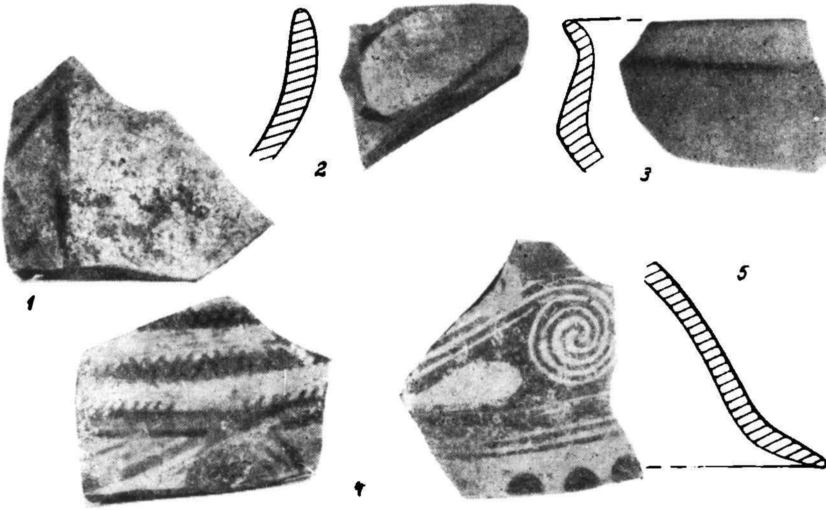

Fig. 2. — Material Cucuteni AB de la Brad. *1—3*, fragmente găsite în zona locuinței lîngă care s-a descoperit toporul; *4—5*, găsite în alte locuințe ale așezării.

tip cu cel de la Vidra, care a fost descoperit fortuit într-o așezare de caracter Vinča-Pločnik.

Tipul Gorica (fig. 3/2), a cărui arie de răspîndire nu se suprapune aceleia a tipului Vidra decît în parte, a fost găsit în cimitirele culturii Tiszapolgár de la Tibava[11] și Lucky[12] și în așezarea aparținînd fazei Vinča-Pločnik de la Pločnik[13].

---

[5] Raionul Tg. Frumos, reg. Iași; informație M. Petrescu-Dîmbovița.

[6] Raionul Sf. Gheorghe, reg. Brașov; Z. Székely, în *Materiale*, VIII, 1963, p. 328, fig. 4/1.

[7] Raionul Giurgiu, reg. București, D. V. Rosetti, *Săpăturile de la Vidra* (raport preliminar), în *PMMB*, I, 1934, p. 29.

[8] R. P. Bulgaria. Vezi V. Mikov, în *Годишник на Народный Музей*, V. 1935, Sofia, p. 83, fig. 29; J. H. Gaul, *The Neolithic Period in Bulgaria*, 1948, p. 193, pl. XXXIV/12—13.

[9] R. P. Bulgaria. Vezi R. Popov, *Материалы за прехисторията на България*, Sofia, 1921, p. 21.

[10] R. S. F. Iugoslavia. Vezi M. Garašanin, *op. cit.*, p. 66; în fig. 1/4 este ilustrată o piesă analogă (R. P. Ungară, loc de descoperire necunoscut).

[11] R. S. Cehoslovacă. Vezi K. Andel, în *SlovArch*, VI, 1, 1958, p. 39 — 46, fig. 6. Asupra situării culturale a cimitirului, cf. I. Kutzián, *op. cit.*, p. 498.

[12] R. S. Cehoslovacă. Vezi Fr. V. Pulsky, *Die Kupferzeit in Ungarn*, Budapesta, 1884, p. 37, fig. 28; cf. și I. Kutzián, *op. cit.*, p. 475.

[13] R. S. F. Iugoslavia, Pločnik, Vezi *Aeneolitische Ansiedlung*, 1928, p. 15, fig. 100. Cf. și M. Garašanin, *op. cit.*, p. 64; la Pločnik s-au mai descoperit, în mod întîmplător, încă două topoare de tip asemănător celui de mai sus (M. Garašanin, *Katalog Metala*, Belgrad, 1954, p. 9 și 47, pl. I).

Topoarele cu ceafa cilindrică de la Kiss-Körös (fig. 3/3)[14] şi Tiszadob [15] provin ambele din cimitire de cultură Bodrogkeresztúr.

Dintre *topoarele cu braţele „în cruce"*, cel mai puţin evoluat din punct de vedere tipologic este *tipul Ariuşd* (fig. 3/4) care a fost găsit la Floreşti [16], în mod întîmplător, într-o aşezare de unde s-a cules exclusiv material Cucuteni A, şi la Ariuşd, la limita dintre ultimul nivel cu ceramică pictată (penultimul din aşezare, aparţinînd fazei Cucuteni A) şi nivelul fără ceramică pictată (ultimul din aşezare, conţinînd în mod predominant material Schneckenberg B)[17]. Credem că putem considera toporul de la Ariuşd ca aparţinînd, probabil, nivelului Cucuteni A sau acelui orizont, observat mai tîrziu prin studiul materialului de la Ariuşd, corespunzînd în timp fazei Cucuteni AB.

Tipul următor, *Jászladány* (fig. 3/6), este asigurat în complexul cu ceramică pictată carpato-niprovian în faza Cucuteni AB (descoperirea de la Brad) şi Cucuteni B (prin depozitul descoperit, într-un vas cu decor specific la Horodniţa)[18]. O variantă a acestui tip s-a găsit la Veremje (fig. 3/5), într-o aşezare Tripolie B2 (Cucuteni AB)[19]. Toporul descoperit în mormîntul 18 al necropolei de la Jászladány[20], leagă tipul şi de cultura Bodrogkeresztúr.

La Decea Mureşului[21] s-a descoperit, în mod întîmplător un asemenea topor într-un cimitir aparţinînd unei faze tîrzii a aspectului culturii

---

[14] R. P. Ungară. Vezi J. Csalogovits, în *PZ*, XXII, p. 102 ; cf. şi I. Kutzián, *op. cit.*, p. 502

[15] R. P. Ungară. Vezi P. Patay, în *AÉ*, 1950, p. 110.

[16] Raionul Vaslui, reg. Iaşi. Vezi A. Florescu, în *SCIV*, V, 3–4, 1954, p. 595.

[17] Raionul Braşov, reg. Braşov. Vezi László Ferencz, în *DolgCluj*, V, 1914, 2, p. 299. În zona de descoperire a toporului nu s-a găsit nimic caracteristic în afara deosebirii de culoare a pămîntului. Descoperitorul crede că poate fi atribuit nivelului superior. Referitor la acest nivel de la Ariuşd se spune, în altă parte, că este aproape în întregime răscolit de plug şi, în timpul premergător săpăturilor, de gropi pentru plantaţia silvică. Aceste deranjamente, accentuate şi de gropile căutătorilor de comori, afectează în mare măsură şi nivelul al doilea, care aparţine încă culturii Cucuteni, încît „. . .les objets sortis des couches inférieures se sont mélangés à ceux des couches supérieures" (idem, în *Dacia*, I, 1924, p. 1). Ceramica Schneckenberg B şi cele cîteva cioburi şnurate (M. Roska, în *DolgCluj*, V, 1914/2, p. 418; I. Nestor, *op. cit.*, p. 70, nota 266; V. G. Childe, *The Dawn of the European Civilisation*, Londra, 1927, p. 128) găsite în nivelul superior distrus reprezintă resturile probabile ale mai multor orizonturi de locuire, de care toporul nostru nu e în mod obligatoriu legat stratigrafic (M. Roska, în *AÉ*, XLII, 1928, p. 48). Pe de altă parte, la Ariuşd s-au găsit şi materiale corespunzînd fazei Cucuteni AB (Vl. Dumitrescu, în *Dacia*, N. S., I, p. 86). Astfel, poziţia stratigrafică aparent precisă a toporului în chestiune nu mai poate fi legată cu siguranţă de un orizont cultural anume. Dacă ţinem însă seama de stadiul tipologic neevoluat, fără manşon la gaura de înmănuşare, al tipului Ariuşd, atunci situarea stratigrafică a toporului în legătură cu ultimul nivel de ceramică pictată (cel mai devreme Cucuteni A) ar părea justificată de condiţiile de găsire. În orice caz, acest tip de topor nu mai are ce căuta în cultura Schneckenberg B, la începutul epocii bronzului. Este de mirare cum întreaga literatură de specialitate, fără a mai insista asupra condiţiilor precare de descoperire, influenţată de metoda exactă de săpătură a lui László Ferencz şi considerînd valabilă afirmaţia categorică, din 1928, a lui M. Roska, a continuat pînă în momentul de faţă să situeze toporul de la Ariuşd, mai puţin evoluat decît tipul Jászladány, la începutul epocii bronzului (Schneckenberg B paralel cu Monteoru IC_4 ; cf. I. Nestor şi Eugenia Zaharia, în *SCIV*, VI, 1955, 3–4, p. 503).

[18] R. S. S. Ucraina. Vezi T. Sulimirsky, *op. cit.*, p. 91, pl. I.

[19] R. S. S. Ucraina. Vezi T. Passek, în *MIA*, X, 1949, fig. 100/8.

[20] R. P. Ungară. P. Patay, în *AÉ*, 1944–45, p. 1–10; I. Kutzián, *op. cit.*, p. 491,

[21] Raionul Aiud, reg. Cluj; M. Roska, în *AÉ*, 1928, p. 48; Kovács István, în *AISC*, I, 1928–1932, Cluj, p. 89.

Bodrogkeresztúr (după D. Berciu)[22] sau unui grup străin contemporan cu sfîrşitul acestei culturi (Kutzián)[23].

Topoare de *tip Tîrgu-Ocna* (fig. 3/7) au fost atestate în context cultural doar în aşezarea eponimă, unde s-au găsit materiale din fazele Cucuteni B sau Gorodsk-Usatovo[24].

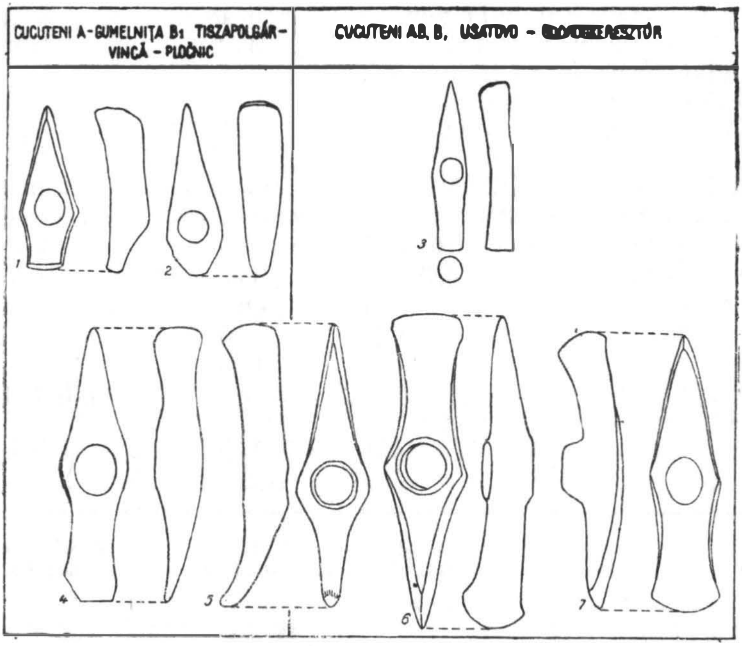

Fig. 3. — Tabelul tipurilor despre care este vorba în lucrare. 1, tip Vidra (Reci); 2, tip Gorica (Probota); 3, tip Kiss-Körös (Kiss-Körös); 4, tip Ariuşd (Floreşti); 5, 6, tip Jászladány (Veremje, Horodniţa); 7. tip Tîrgu-Ocna (Tîrgu-Ocna).

De un tip neprecizabil, însă găsite în contexte stratigrafice sigure, sînt topoarele-miniatură de la Cucuteni[25] (Cucuteni A) şi Sărata Monteoru (Cucuteni B)[26] precum şi fragmentul de topor cu braţele „în cruce găsit într-un bordei aparţinînd, eventual, culturii Tisa, la Oradea[27].

---

[22] *Contribuţii la problemele neoliticului în Romînia în lumina noilor cercetări*, Bucureşti 1961, p. 124.

[23] *Op. cit.*, p. 448.

[24] Regiunea Bacău. Vezi M. Roska, în *AÉ*, XLII, 1928, p. 48. Cu prilejul săpăturilor de control întreprinse în 1956 de A. Florescu şi C. Mătasă (C. Mătasă, în *Arheologia Moldovei*, II — III, 1964, p. 11 şi urm.) s-a identificat un nivel Cucuteni B şi unul Usatovo.

[25] Raionul Tg. Frumos, reg. Iaşi; H. Schmidt, *op. cit.*, p. 71 şi pl. 35/25. I. Nestor, *op. cit.*, p. 78, îl consideră drept un topor-ciocan, fapt ce ar deveni plauzibil în urma descoperirii din 1962 (vezi mai sus, nota 5).

[26] Raionul Buzău, reg. Ploieşti. Vezi I. Nestor şi Eugenia Zaharia, în *SCIV*, VI, 1955, 3 — 4, p. 499, fig. 1/1.

[27] Raionul Oradea, reg. Crişana. Vezi M. Rusu, V. Spoială şi L. Galamb, în *Materiale*, VIII, p. 163. Piesa fiind găsită la doar —1,45 m (faţă de—2 m fundul bordeiului), se poate presupune că provenea dintr-un orizont mai nou, tot eneolitic.

Din cele expuse pînă aici rezultă următoarele : tipul Vidra se întîlnește în repetate rînduri în asociație cu faza Gumelnița B, Cucuteni A, și Vinča-Pločnic. Prin săpăturile de la Brăilița și Gumelnița s-a dovedit paralelismul Cucuteni A = Gumelnița A_2 și B_1[28]. Faza Vinča-Pločnic este, din considerente generale, sincronă cu orizontul Gumelnița A_2 — B_1, Cucuteni A[29], așa încît contemporaneitatea răspîndirii tipului Vidra este evidentă. Aspectul mai evoluat al unor piese, cît și poziția stratigrafică a toporului de la Teiu în faza Gumelnița B_2 presupun că tipul Vidra a avut o viață ceva mai îndelungată.

Topoarele de tip Gorica găsite în mediul Tiszapolgár tîrziu și Vinča-Pločnic par, tot din considerente generale, contemporane cu tipul Vidra[30]. Deci nu se poate stabili între cele două tipuri o relație evolutivă. De fapt, faza Vinča-Pločnic reprezintă mediul cultural în care se întîlnesc tipurile Gorica și Vidra ; or, dificultatea constă tocmai în faptul că această fază are o durată mai lungă decît culturile cu care am paralelizat-o mai sus.

Topoarele de la Kiss-Körös și Tiszadob cu ceafa cilindrică, deci evoluate față de tipul Gorica, se situează în cultura Bodrogkeresztúr, deci și cronologic cu o etapă mai recent decît tipul Gorica. Asupra evoluției topoarelor cu ceafă cilindrică am vorbit în altă parte [31]. Ele durează pînă în epoca bronzului, reprezentînd întotdeauna o replică în metal a topoarelor de luptă din piatră.

Toporul cu brațele „în cruce” de tip Ariușd apare cel mai devreme legat de faza Cucuteni A, ceea ce ar fi o confirmare cronologică a stadiului său tipologic mai puțin evoluat.

Tipul Jászladány este atestat în culturile Bodrogkeresztúr, Cucuteni AB și Cucuteni B (poate și orizontul imediat posterior fazei Cucuteni B ; ne referim la Decea Mureșului).

Relația Bodrogkeresztúr — Cucuteni AB a mai fost presupusă [32]. Cimitirul de la Decea Mureșului, indiferent dacă reprezintă o fază tîrzie a unei variante Bodrogkeresztúr din Transilvania (Berciu) sau elemente străine, de origine estică intruse aici (Kutzián), este legat de sfîrșitul culturii Bodrogkeresztúr. În mediul Cucuteni, obiceiul înmormîntărilor cu ocru roșu este imediat posterior fazei Cucuteni B. Exemplarul de la Decea

[28] N. Harțuchi, în *Materiale*, V, p. 226 (Brăilița) ; Vl. Dumitrescu ne informează de descoperirea de material Cucuteni A în stratul B de la Gumelnița în timpul săpăturilor din 1963 (articol în *Dacia*, N.S. VIII, — în pregătire).

[29] M. Garašanin, în *Univerza v Ljubljani. Arheoloski Seminar*, 1951, p. 181. D. Berciu, *op. cit.*, p. 89. și urm. ; I. Kutzián, *op. cit.*, p. 544 și urm.

[30] I. Kutzián, *op. cit.*, p. 550. Autoarea consideră Tiszapolgár = Gumelnița A_2 = parțial Cucuteni A. Aceasta nu implică însă întiietatea tipului Gorica, atît deoarece această sincronizare nu poate avea valoarea unei precizii matematice, cît și prin poziția eventual tîrzie, în cultura Tiszapolgár, a pieselor de la Tibava (K. Andel, *op. cit.*, p. 45—46, citînd părerea lui I. Kutzián). Toporul de la Probota (raionul Fălticeni, regiunea Suceava ; V. Ciurea, în *Dacia*, III—IV, 1926 — 1930, p. 52) nu are nici o legătură cu cultura Petrești (ceramica pictată vest-romînească), cum, datorită unei confuzii, este situat de Driehaus (*op. cit.*, p. 1).

[31] Al. Vulpe, *Depozitul de la Tufa și topoarele cu ceafa cilindrică*, în *SCIV*, V, 1959, 2, p. 265.

[32] H. Dumitrescu, *Connections between the Cucuteni-Tripolje cultural complex and the neighbouring eneolithic cultures*, în *Dacia*, N. S., V, 1961, p. 69 ; D. Berciu, *op. cit.*, p. 121 ; I. Kutzián, *op. cit.*, p. 546.

Mureşului reprezintă un *terminus ad quem* al tipului Jászladány, tip care corespunde întregii evoluţii a culturii Bodrogkeresztúr şi etapelor, sincrone cu aceasta, din cultura Cucuteni AB şi B. Persistenţa mai îndelungată a acestui tip este confirmată şi de faptul că marea majoritate a descoperirilor de topoare cu tăişurile în cruce îi aparţin.

Interesant este că tipul Tîrgu-Ocna corespunde etapei Cucuteni B tîrzie şi eventual celei imediat următoare. Este de presupus deci că tipul apare mai tîrziu decît toporul Jászladány, evoluînd paralel cu acesta din urmă şi reprezentînd pînă acum tipul cel mai nou al topoarelor-tîrnăcop.

Din această trecere în revistă tipologico-cronologică rezultă că topoarele-ciocane se nasc şi evoluează paralel cu acelea cu tăişuri crucişe[33], neputîndu-se stabili, pe considerente stratigrafice, nici o relaţie evolutivă sigură între cele două serii diferite. Tipul Vidra si Gorica, considerate cele mai vechi, par, în funcţie de datele de pînă acum, contemporane cu tipul Ariuşd [34]. Totuşi, avînd în vedere că în ultimul timp au apărut topoare de tip Vidra, caracteristice mai ales culturii Gumelniţa, şi în mediu Cucuteni A, dovedind dezvoltarea, parţial în aceeaşi zonă, a tipurilor Ariuşd şi Vidra, ipoteza derivării celui mai simplu tip de topor cu tăişuri în cruce (Ariuşd) din toporul-ciocan de tip Vidra capătă greutate.

Putem, astfel, să întrevedem, cu mai multă probabilitate geneza topoarelor cu tăişuri crucişe ca avînd loc în Romînia de E şi de SE (ariile culturilor Cucuteni şi Gumelniţa), de unde s-au răspîndit în scurt timp în toată Europa de SE (tipul Jászladány) [35]. Fără a vrea să discutăm aici originea în sine a acestui tip de armă - semn distinctiv, această ipoteză ne face să ne gîndim şi la puternicele influenţe sudice, care se fac simţite mai ales o dată cu dezvoltarea culturii Gumelniţa şi care au avut, desigur, un ecou mult mai larg. Este evident că aceste topoare se nasc într-o vreme corespunzînd cu sfîrşitul Gumelniţei A_2 şi începutul fazei B, dezvoltarea lor ulterioară nedepăşind mult sfîrşitul culturii Cucuteni şi Bodrogkeresztúr.

AL. VULPE

К ВОПРОСУ О ХРОНОЛОГИИ «КРЕСТООБРАЗНЫХ» МЕДНЫХ ТОПОРОВ

РЕЗЮМЕ

Автор описывает топор (рис. 1) типа Ясладани, найденный при археологических раскопках в Браде (обл. Бакэу) на краю жилища, принадлежащего культуре Кукутени АВ (рис. 2), по-видимому к более

[33] Acest paralelism e observat şi de M. Garašanin, în *34. BerRGK*, 1951—1953, p. 73 şi urm.; autorul lasă totuşi să se înţeleagă că topoarele-ciocan (grupa I) sînt cele mai vechi.

[34] Paralelismul Cucuteni A = Gumelniţa A_2, B_1 ar putea pleda chiar pentru prioritatea tipului Ariuşd faţă de tipul Vidra, acesta din urmă găsindu-se sigur numai în complexe Gumelniţa B. Evident, pentru concluzii, ar fi necesar a se demonstra într-un mod indiscutabil situarea tipului Ariuşd în Cucuteni A.

[35] Pentru originea transilvăneană a topoarelor-ciocan şi tîrnăcop, cf. D. Berciu, în *Apulum*, I, p. 66, şi M. Roska, în *Közlemények-Cluj*, p. 73.

позднему моменту ее развития. Топор воткнут в землю в вертикальном положении, лезвие его находится на глубине 2,70 м; основание жилища находится на глубине 2,60 м от поверхности земли. В данном участке не наблюдается стратиграфических повреждений. Единственный до сих пор отмеченный в Браде неолитический горизонт относится к фазе Кукутени АВ. Следующая за ней культура восходит к середине бронзового века (Монтеору I C_2—Iа). Таким образом устанавливается стратиграфическая характеристика экземпляра из Брада.

Далее автор рассматривает лишь те экземпляры категории топоров-молотов (*Hammeräxte*) и «крестообразных» топоров (*Kreuzschneidige Äxte*), которые были найдены в точно установленной стратиграфической обстановке и которые вследствие этого можно связать с определенной культурной средой. Отсюда следует, что:

— *Тип Видра* (рис. 3/1) связан с культурой Гумельница В, Кукутени А и Винча-Плочник; все эти культуры частично синхронны.

— *Тип Горика* (рис. 3/2) встречается в культуре Тисса-Полгар и Винча-Плочник. Этот тип, по-видимому, современен типу Видра, однако нельзя с точностью установить критерий последовательности культур. Впрочем, ареалы распространения обоих типов перекрываются лишь частично.

— Более развитый тип с цилиндрическим обухом, связан с культурой Бодрогкерестур (рис. 3/3).

— Из «крестообразных» топоров упомянем тип *Ариушд* (рис. 3/4), случайно обнаруженный на поселении культуры Кукутени А в Флорешти (Молдова). В прим. 17 автор рассматривает стратиграфическое положение и культурную принадлежность экземпляра из Ариушда, излагая соображения, по которым и там этот топор тоже связан с горизонтом Кукутени А. Это более правильное объяснение неразвитой типологической формы типа Ариушд.

— *Тип Ясладани* (рис. 3/6—7) находится в культурах Кукутени АВ и Бодрогкерестур.

— *Тип Тыргу Окна* (рис. 3/8), будучи связан с культурой Кукутени В или, возможно, с непосредственно за ней следующим этапом (Усатово), считается самой поздней формой топоров с крестообразным лезвием, представляя в то же время их *terminus ad quem.*

Поскольку *тип Ариушд* частично находится в той же среде (культуры Кукутени), что и тип Видра (последний преобладает в культуре Гумельница), автор разделяет гипотезу, согласно которой тип Видра лежит в основе развития типа Ариушд. Таким образом, местом происхождения топоров с крестообразным лезвием, по-видимому, является восточная и юго-восточная Румыния в эпоху (Гумельница A_2-B_1 и Кукутени А), когда в соответствующих культурных ареалах проявляется сильное влияние южных культур.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Топор из Брада.
Рис. 2. — Материалы Кукутени АВ из Брада. 1—3, фрагменты, найденные в жилище, около которого обнаружили топор; 4—6, фрагменты, найденные в других жилищах поселения.
Рис. 3. — Таблица типов, упомянутых в работе: 1, тип Видра (Речь); 2, тип Горика (Пробота); 3, тип Кисс-Кереш (Кисс-Кереш); 4, тип Ариушд (Флорешть); 5,6, тип Ясладани (Веремие, Хородница); 7, тип Тыргу Окна (Тыргу Окна).

SUR LA CHRONOLOGIE DES HACHES DOUBLES EN CUIVRE À TRANCHANTS OPPOSÉS

RÉSUMÉ

L'auteur présente une hache double en cuivre (fig. 1), dont les tranchants sont dirigés en sens opposé (catégorie des *kreuzschneidige Äxte*). L'objet, rappelant particulièrement le type de Jászladány, provient de la station énéolithique et gète de Brad (district de Bacău), sur la rive gauche du Séreth, où il fut découvert, à l'occasion des fouilles archéologiques de 1963, en marge d'une habitation appartenant à la civilisation énéolithique de Cucuteni AB (fig. 2). La couche afférente se rapporte à une étape tardive de cette civilisation. La hache était en position verticale dans la terre, sa partie inférieure se trouvant à une profondeur de 2,70 m sous le niveau actuel du sol, donc à 0,10 m sous le niveau de l'habitation adjacente, dont la base est située à 2,60 m profondeur. À cet endroit la stratigraphie ne présente aucune trace d'un dérangement ultérieur. D'autre part, la seule couche énéolithique de la station relève de la civilisation de Cucuteni AB. La couche immédiatement supérieure est de beaucoup plus récente, datant du milieu de l'âge du bronze (civilisation de Monteoru I C_2—Ia). Aussi la position stratigraphique de la hache de cuivre de Brad, en liaison avec la civilisation de Cucuteni AB, est-elle bien assurée.

Ensuite l'auteur examine les différents types des haches doubles, aussi bien les haches à tranchants opposés (*kreuzschneidige Äxte*) que les haches-marteaux (*Hammeräxte*), en tenant compte seulement des exemplaires dont les conditions stratigraphiques de leur découverte sont tout à fait certaines et nettement reliées à un milieu culturel précis. Pour ce qui est des haches-marteaux, il arrive aux constatations suivantes :

— *Le type de Vidra* (fig. 3/1) se rattache aux civilisations de Gumelnița B, de Cucuteni A et de Vinča-Pločnik, qui sont partiellement contemporaines ;

— *Le type de Gorica* (fig. 3/2) se rencontre dans les civilisations de Tiszapolgár et de Vinča-Pločnik. Aussi est-il contemporain du type de Vidra, sans que l'on puisse préciser — du moins pour le moment — si l'un d'eux fut antérieure à l'autre. Les aires de diffusion des deux types ne se touchent, d'ailleurs, que partiellement.

— Le type plus évolué des haches-marteaux, à tête cylindriques, est lié à la civilisation de Bodrogkeresztúr (fig. 3/3).

Parmi les haches à tranchants opposés, on constate que :

— *Le type d'Ariușd*, à formes moins développées (fig. 3/4) et donc plus ancien, se rattache à l'époque de Cucuteni A. Cette conclusion s'appuie sur la découverte fortuite d'un exemplaire de ce type à Florești (Moldavie), dans une station de la civilisation de Cucuteni A. (voir note 17).

— *Le type de Jászladány* (fig. 3/5,6), auquel appartient l'exemplaire de Brad, se rencontre dans les civilisations de Cucuteni AB et de Bodrogkeresztúr.

— *Le type de Tîrgu-Ocna* (fig. 3/7), le plus récent et représentant, donc, un *terminus ad quem* de la catégorie des haches doubles à tranchants opposés, est relié à la civilisation de Cucuteni B ou, éventuellement, à la période immédiatement suivante, de la civilisation d'Oussatovo (Tripolyé γ/II selon T. Passek).

Puisque *le type d'Ariușd* et *celui de Vidra* se retrouvent également dans la civilisation de Cucuteni, l'auteur souscrit à l'hypothèse que le type d'Ariușd dérive du type des haches-marteaux de Vidra. La genèse des haches à tranchants opposés aurait eu lieu, par conséquent, dans les régions de l'est et du sud-est de la Roumanie et notamment dans les contrées orientales de la Transylvanie, à une époque où les civilisations de Gumelnița (phases A_2—B_1) et de Cucuteni (phase A) subissent de fortes influences des civilisations méridionales.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — La hache à tranchants opposés de Brad.

Fig. 2. — Céramique de Brad appartenant à la civilisation de Cucuteni AB. 1—3, tessons provenant de l'habitation où la hache en cuivre fut trouvée ; 4,5, tessons provenant d'autres endroits de la station.

Fig. 3. — Tableau des types des haches-marteaux et des haches à tranchants opposés. 1, type de *Vidra* (exemplaire provenant de Reci) ; 2, type de *Gorica* (exemplaire de Probota) ; 3, type de *Bodrogkeresztúr* (exemplaire de Kiss-Körös) ; 4, type d'*Ariușd* (exemplaire de Florești) ; 5—6, type de *Jászladány* (exemplaires de Vérémyé et de Horodnița) ; 7, type de *Tîrgu-Ocna* (exemplaire de Tîrgu-Ocna).

DESPRE TAIFALI ÎN LUMINA CERCETĂRILOR ARHEOLOGICE

(aspectul Tîrgşor-Olteni)

Istoricii antici menţionează uneori la graniţa de miazănoapte a imperiului, alături de alte populaţii, şi pe taifali[1]. Aceştia sînt prezentaţi deseori ca însoţitori şi tovarăşi de pradă ai goţilor şi ai altor populaţii, cu care, după cum vom vedea, se înrudeau.

O serie de factori asupra cărora nu este cazul să insistăm au stînjenit populaţiile migratorii, în cursul secolelor III—IV e. n., ca să se fixeze în regiunile din nord-nord-estul imperiului. Aşa se explică şi faptul că acestor populaţii, deşi documentate de ştirile literare, nu li se cunoaşte îndeajuns istoria economică, socială şi politică.

Atîta vreme cît nu erau reperate şi selectate grupurile etnice, care au convieţuit cu populaţia băştinaşă, situată în afara arcului carpatic, datele arheologice nu au putut aduce contribuţii importante în această problemă. În regiunea la care ne referim, în cursul secolelor III—IV e. n., sînt foarte des amintiţi, alături de dacii liberi (carpii), alte două populaţii, şi anume, sarmaţii şi goţii. Astăzi există dovezi sigure în legătură cu cunoaşterea culturii carpice[2] şi a aceleia sarmatice[3], ambele puternic dezvoltate în cursul secolului al III-lea e. n.

---

[1] Vezi majoritatea ştirilor adunate de C. Diculescu, *Die Wandalen und die Goten in Ungarn und Rumänien*, in *Mannus*, VIII, Leipzig.

[2] Radu Vulpe, *Săpăturile de la Poieneşti din 1949*, în *Materiale*, I, 1953; Grigore Aniţescu, *Antichităţi de la staţiunea Vîrtişcoi*, în *AArch*, III, 3, 1929; I. L. Neagu, *Staţiunea barbară de la Vîrtişcoi*, în *AArch*, III, 5-6, 1930; Sebastian Morintz şi Gh. Bichir, *Săpăturile de la Pădureni*, în *Materiale*, VII; Iulian Antonescu, *Săpăturile de la Gabăra*, în *Materiale*, VII-VIII.

[3] Sebastian Morintz, ***Некоторые вопросы сарматского населения в Молдове и Мунтении в связи с фокшанским погребением***, în *Dacia*, N.S., III, 1959, p. 456; idem, *Ein sarmatisches Grab aus Căscioarele*, în *Dacia*, N.S., IV, 1950; I. Nestor, *Istoria Romîniei*, I, p. 671–682; Gh. Diaconu, *Despre sarmaţi la Dunărea de jos în lumina descoperirilor de la Tîrgşor*, în *SCIV*, XIV, 1963, 2, p. 323–346.

S C I V, tomul 15, nr. 4, p. 467–483.

În secolul al IV-lea e. n., în Moldova și Muntenia, iar ceva mai tîrziu și în Transilvania, este documentată o cultură înfloritoare cunoscută sub denumirea de Sîntana de Mureș[4] — Cerneahov[5].

Studierea antichităților din secolele III—IV e. n., îmbinată cu cercetarea unor obiective importante, printre care se remarcă în mod deosebit necropolele de la Tîrgșor[6], Gherăseni[7], Olteni[8] și Mogoșani[9], ne-au dat putința să identificăm în cuprinsul culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov mai multe etnosuri.

Componența goto-sarmatică din cuprinsul necropolelor de tip Sîntana-Cerneahov (fig. 1/1), caracterizată prin morminte de înhumație, cu sau fără inventar, cuprinde o arie largă de răspîndire și pune în fața specialiștilor problema separării elementelor sarmatice de cele gotice.

Recent au mai fost puse în circulație două denumiri, și anume aspectul *Tîrgșor-Gherăseni* și aspectul *Tîrgșor-Olteni*. Aspectul *Tîrgșor-Gherăseni* (fig. 1/2) se caracterizează prin morminte de incinerație în gropi simple sau în urne. Acestea din urmă sînt acoperite cu capace, pietre, sau cărămizi. Trebuie făcută precizarea că atît urnele, cît și capacele nu prezintă urme de ardere secundară pe ruguri. În cuprinsul acestui aspect au fost reperate cele mai tradiționale forme ceramice[10] și o serie de alte vestigii arheologice aparținînd populației băștinașe.

Aspectul *Tîrgșor-Olteni* (fig. 1/3) se caracterizează prin morminte de incinerație în gropi sau în urne. Acestea sînt însă acoperite, laolaltă cu oasele calcinate, de numeroase fragmente ceramice provenite de la vasele de ofrandă. Numărul vaselor de ofrandă variază de la patru, cinci pînă la 15—16. Toate vasele, inclusiv urna principală, poartă pe ele urme puternice de ardere secundară de la flăcările rugurilor.

Ceramica, și în general întregul inventar din cuprinsul acestor morminte, se aseamănă pînă la identitate cu vestigiile atribuite aspectului Sîntana de Mureș, dar ritul și ritualul folosit ne împiedică să atribuim acest aspect componentei goto-sarmatice. S-a arătat cu alt prilej că acestui aspect îi este caracteristică o populație care pătrunde la noi din regiunile nord-nord-estice[11], identificarea apartenenței etnice a acestei populații rămîne, după noi, o problemă de rezolvat. Dar mormintele de incinerație asupra cărora stăruim nu prezintă drept trăsătură principală numai vase arse secundar pe ruguri, ci și obiecte de inventar, pe baza cărora sîntem îndreptățiți să indicăm atribuirea etnică a acestei populații.

În continuare vom prezenta sumar două morminte din cadrul aspectului *Tîrgșor-Olteni*, în cuprinsul cărora au fost descoperite vestigii

[4] Kovács István, *A Marosszentannai népvándorláskori temető*, în *DolgCluj*, IV, 1912.
[5] Necropolă situată în preajma Kievului, cercetată de către V. V. Hvoiko.
[6] Raionul Ploiești, reg. Ploiești.
[7] Raionul Buzău, reg. Ploiești.
[8] C. Preda, *Cimitirul de la Olteni (reg. București) și unele probleme privind cultura materială a sec. IV e. n., pe teritoriul R. P. Romîne*, în *SCIV*, X, 1959, 2, p. 355.
[9] Raionul Găești, reg. Argeș.
[10] Gh. Diaconu, *Despre ceramica băștinașă (specia lucrată cu mîna) din necropola de la Tîrgșor*, în *Omagiu lui Petre Constantinescu-Iași*, p. 117—121.
[11] Idem, *Probleme ale culturii Sîntana-Cerneahov pe teritoriul R.P.R. în lumina cercetărilor din necropola de la Tîrgșor*, în *SCIV*, XII, 1961, 2; idem, în *Dacia*, N.S., V, 1961.

care documentează tradiţii nordice, pierdute cu timpul de către populaţia de care ne ocupăm, datorită unor împrejurări asupra cărora vom zăbovi la locul potrivit.

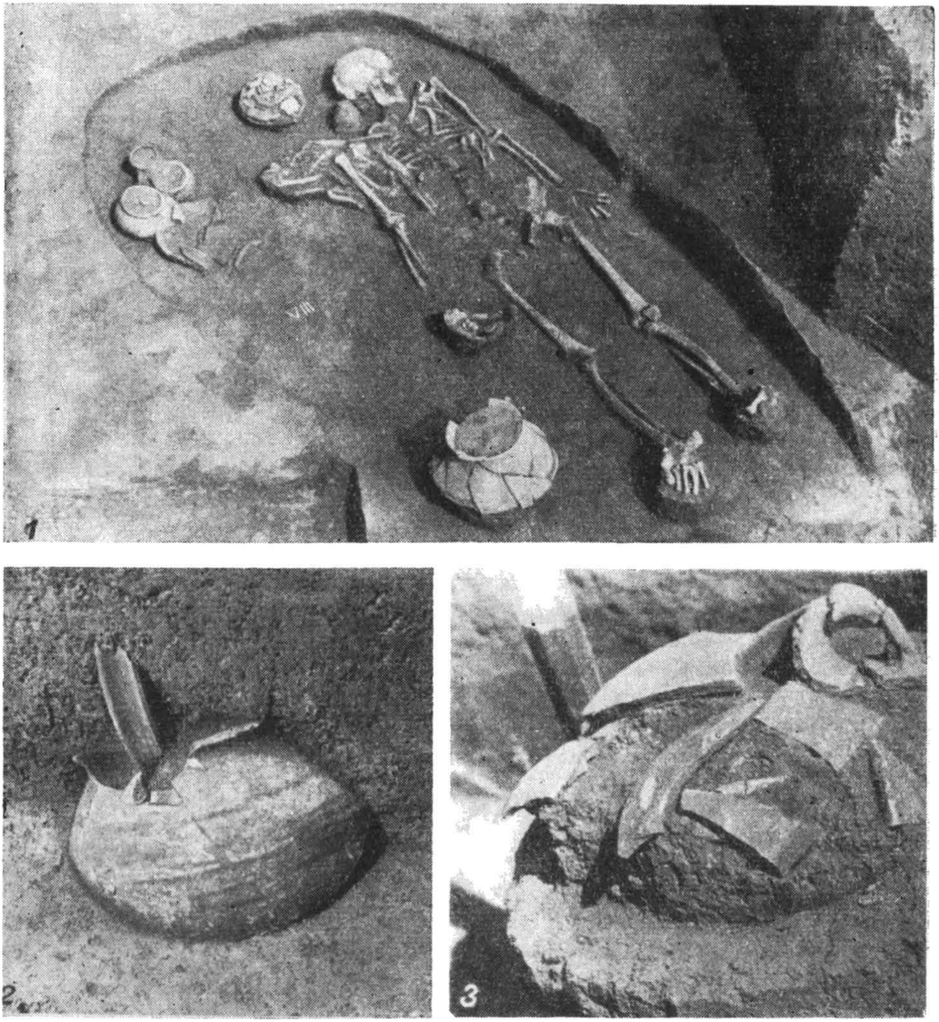

Fig. 1. — *1*, aspectul Sîntana de Mureş (M. 8, din necropola de la Gherăseni); *2*, aspectul Tîrgşor-Gherăseni (M. 13, din necropola de la Gherăseni); *3*, aspectul Tîrgşor-Olteni (M. 2, din necropola de la Gherăseni).

La Tîrgşor a fost descoperit în anul 1960 un mormînt de luptător (M. 147), reprezentat de o urnă de tip Chilia (fig. 2/1), nearsă secundar, dar acoperită cu fragmente din mai multe vase, toate arse secundar (fig. 2/2—6). În urnă, printre oasele calcinate au fost găsite următoarele obiecte şi podoabe: un cuţit de fier (fig. 2/3), o fibulă din

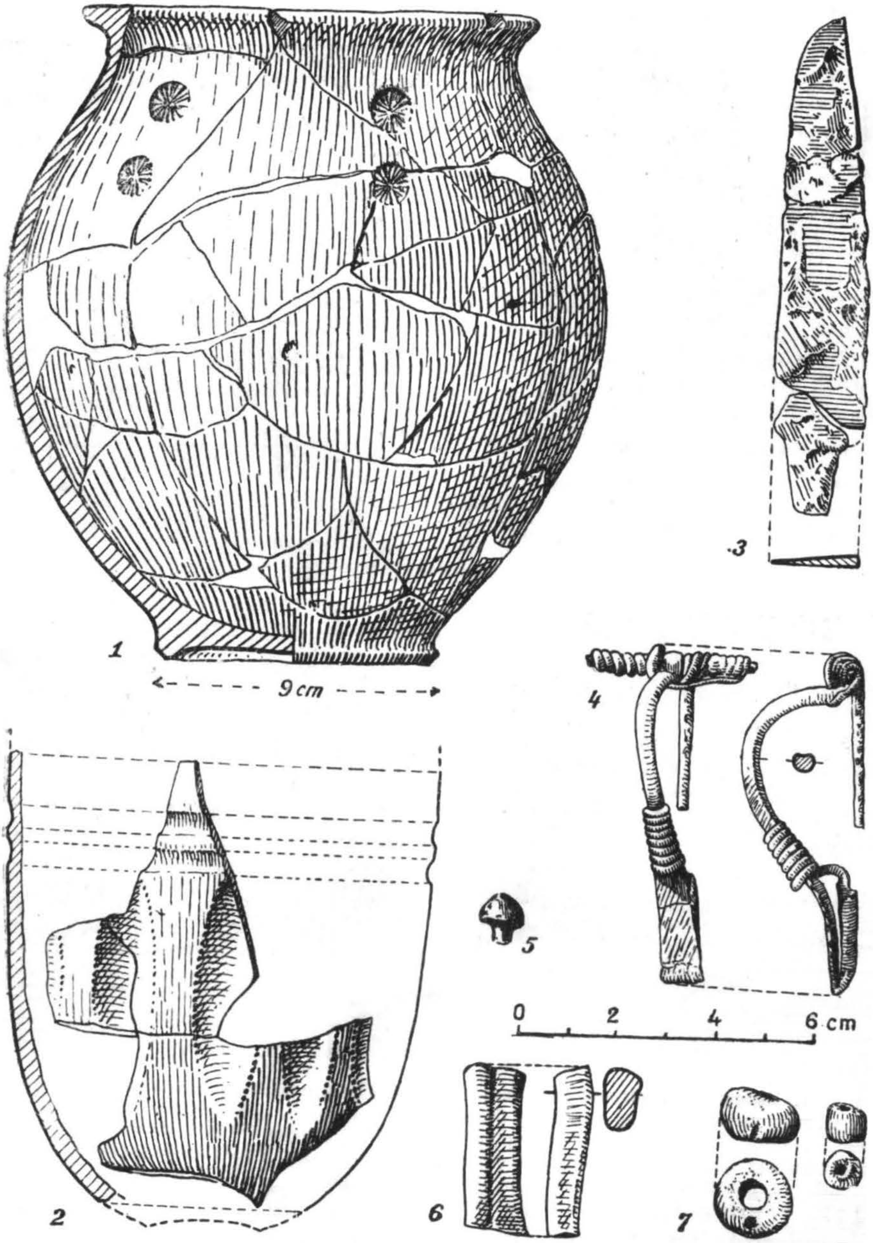

Fig. 2. — Inventarul M. 147 de la Tîrgşor.

bronz cu arcul în forma literei D (fig. 2/4) şi două mărgele sferice din sticlă de culoare albastră (fig. 2/7). Sub urnă a apărut o monedă de bronz din vremea împăratului Septimiu Sever[12] şi un nit din fier pentru fixat umboul pe scut (fig. 2/5). Tot aici a fost descoperit un mîner de scut din fier (fig. 3/2). La nord-nord-vest de urnă şi sprijinit de aceasta, se afla un umbo din fier (fig. 3/1). Menţionăm că toate piesele au fost trecute prin foc. Pe baza inventarului ceramic şi a fibulei cu arcul în forma literei D, mormîntul 147 poate fi datat la sfîrşitul secolului al III-lea e. n. — începutul secolului al IV-lea e. n.

În anii 1962—1963 a fost cercetată o necropolă situată pe teritoriul comunei Mogoşani (raionul Găeşti, regiunea Argeş). Mormîntul 15 de incineraţie de aici era reprezentat de o groapă semiovală, cu diametrele de 0,50 × 0,60 m şi adîncă de 0,45 m. Pe fundul gropii zăceau cîteva oase calcinate, iar deasupra acestora a fost aşezat, puţin înclinat pe direcţia est-vest, un vîrf de lance (fig. 4/2). Lipit de acesta a fost găsit un amnar, identic cu acelea ale purtătorilor culturii Pşevorsk[13] (fig. 4/3). Cele două piese erau acoperite cu un umbo de fier (fig. 4/1). Toate obiectele prezintă urme de ardere puternică.

În cele ce urmează ne vom opri asupra triburilor din cultura Sîntana-Cerneahov, despre care ştim că au ocupat teritoriul Moldovei şi Munteniei. Cît priveşte Transilvania, se ştie că mormintele de incineraţie lipsesc în general[14] din cuprinsul necropolelor de tip Sîntana-Cerneahov (fig. 5).

Pe baza descoperirilor de pînă acum se pare că mormintele de incineraţie cu vase arse secundar — aspectul *Tîrgşor-Olteni* — se grupează cu precădere în Moldova de nord şi în Muntenia de nord şi de vest.

După cum se ştie, ritualul arderii vaselor de ofrandă şi a urnelor pe ruguri nu poate fi legat de obiceiurile dacilor liberi[15] şi nici de acelea ale autohtonilor din Transilvania centrală[16]. De asemenea, acest ritual nu este întîlnit în lumea sarmatică şi nici la alte populaţii care au intrat

---

[12] Moneda a fost identificată de către B. Mitrea de la Cabinetul numismatic al Institutului de arheologie.

[13] Stanislaw Jasnoz, *Cmentarzysko z Okresu pozno latenskiego i rzymskiego w Wymyslowie, pow. Gostyn*, în *Fontes Praehistorici*, vol. II, Poznan, 1951, p. 35, fig. 40/3; p. 210, fig. 322/8; p. 213, fig. 327/5.

[14] Mormîntul publicat de E. Beninger nu poate fi luat în consideraţie, vezi Gh Diaconu, *Probleme ale culturii Sîntana-Cerneahov*. . ., p. 281, nota 1. Mormîntul de la Sf. Gheorghe, vezi Z. Székely, în *Materiale*, V, 1959, p. 241, cu „fundul ars”, nu poate fi atribuit culturii Sîntana de Mureş-Cerneahov dacă prezintă caracteristica menţionată de către descoperitor.

[15] Gh. Diaconu, *op. cit.*, p. 285, 287; Egon Dörner, *Römerzeitliche dakische Brandgräber aus Sîntana Arad*, în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, Bucureşti, 1960, p. 155—159; D. Protase, *Cimitirul de la Soporul de Cîmpie şi importanţa lui pentru problema persistenţei băştinaşilor în Dacia romană*, în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, p. 462; vezi şi rapoartele de săpături pentru Soporu de Cîmpie din 1949, în *Materiale*, I, 1953; vezi şi rapoartele de săpături privind necropolele de la Pădureni şi Gabăra, în *Materiale*, V—VIII; Sebastian Morintz, *Săpăturile de la Chilia*, în *Materiale*, VII—VIII.

[16] În cazul de faţă nu poate fi vorba de morminte de incineraţie din categoria acelora de la Alba-Iulia pe care D. Protase le atribuie populaţiei băştinaşe, D. Protase, *Şantierul arheologic Alba-Iulia*, în *Materiale*, VI, p. 404. După părerea noastră, şi mormintele din necropola de la Bratei (r. Mediaş) prezintă unele elemente caracteristice populaţiilor din nord şi vest, vezi I. Nestor şi E. Zaharia, *Săpăturile de la Bratei din 1959*, în *Materiale*, VIII, p. 623—629; *Istoria Romîniei*, I, p. 704 (cap. redactat de I. Nestor).

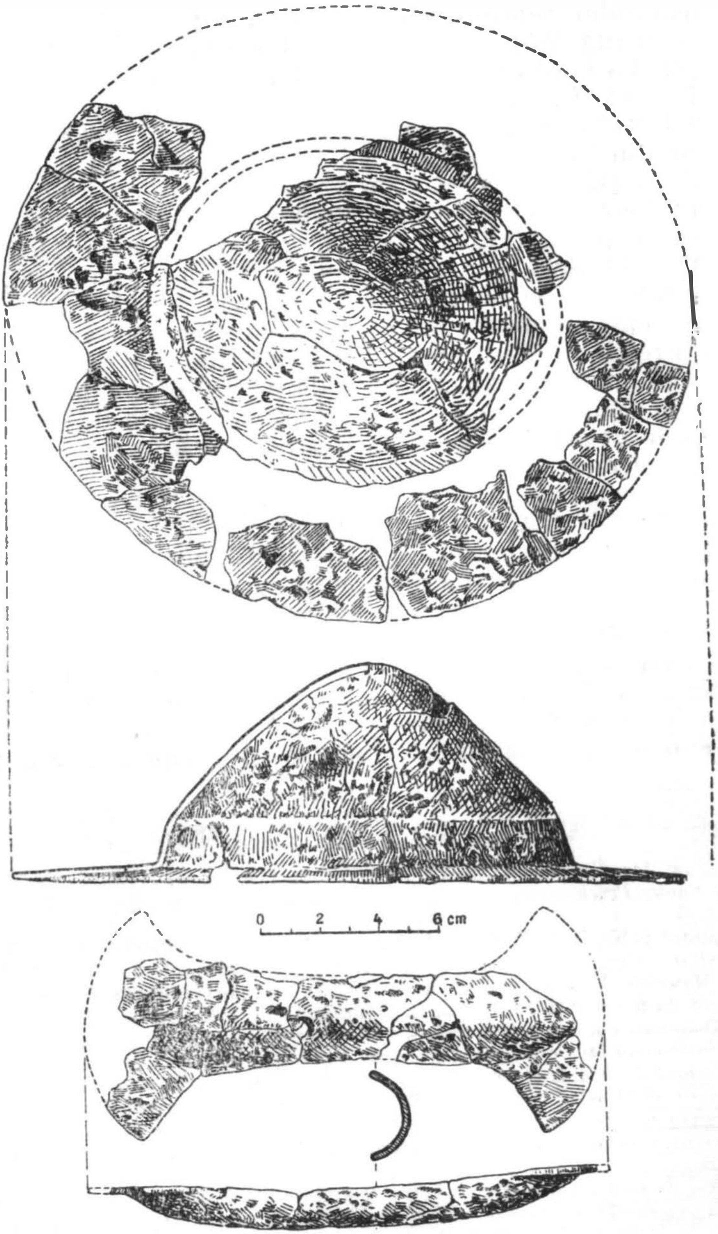

Fig. 3. — Umbo şi mînerul de scut din M. 147 de la Tîrgşor.

în contact cu purtătorii culturii Sîntana-Cerneahov. Singura populaţie care a practicat mai de timpuriu un astfel de ritual şi care a contribuit în oarecare măsură la formarea culturii Sîntana-Cerneahov este aceea a purtătorilor culturii Pşevorsk. Dintre cele mai importante caracteristici ale necropolelor de tip Pşevorsk se reliefează două, legate de practica rituală, şi anume depunerea armelor în morminte şi arderea rituală pe ruguri a podoabelor, obiectelor, urnelor şi vaselor de ofrandă. După părerea noastră, este vorba de unele triburi răsăritene din cultura Pşevorsk, aşezate în bazinul superior al Nistrului, care laolaltă cu triburi din cultura Lipiţa au dat naştere culturii Sîntana-Cerneahov [17]. Unii cercetători au atribuit cultura Pşevorsk vandalilor[18], dar despre participarea acestora la formarea culturii Sîntana-Cerneahov şi prezenţa lor în Moldova de nord nu poate fi vorba. Nu trebuie scăpat din vedere faptul că vandalii au o cultură proprie, contemporană, în mare parte, cu cultura Sîntana-Cerneahov, dar deosebită mult de aceasta[19]. Mai trebuie făcută şi precizarea că, pînă astăzi, în necropolele de tip Sîntana-Cerneahov au apărut arme numai în mormintele de incineraţie[20]. Astfel, din necropolele de la Bălţaţi şi Mălăeşti, G. B. Fedorov publică morminte de incineraţie al căror inventar cuprinde vîrfuri de lănci, umbouri, mînere de scuturi, foarfece[21] etc. G. B. Fedorov a sesizat de asemenea unele legături între mormintele amintite şi purtătorii culturii Pşevorsk.

Descoperirile noi din R.S.S. Moldovenească, cele din regiunea dintre Prut şi Carpaţi, la care se adaugă şi descoperirile din Muntenia, precum şi reexaminarea mai atentă a izvoarelor scrise, ne îndreaptă atenţia asupra taifalilor, trib înrudit cu acela al vandalilor.

Datele arheologice coroborate de ştirile din Ammianus Marcellinus ne îndreptăţesc să socotim că singurul trib dintre purtătorii culturii Pşevorsk care poate fi luat în consideraţie în cazul de faţă rămîne acela al taifalilor, care se pare că a avut o evoluţie culturală şi politică deosebită de aceea a vandalilor, dar aproape asemănătoare cu a vizigoţilor. Deosebirea dintre taifali şi vizigoţi constă în ritul de înmormîntare. Se ştie că, iniţial, goţii la Marea Baltică au practicat deopotrivă ritul înhumaţiei şi al incineraţiei[22]. Trebuie făcută însă precizarea că la goţi arderea cadavrelor se făcea pe loc, în timp ce la dacii liberi şi la purtătorii culturii Pşevorsk incinerarea se oficia în altă parte. Acest ultim ritual este specific

---

[17] Gh. Diaconu, *op. cit.*, p. 282–283.

[18] Marcyan I. Smiszko, *Kultury wczesnege okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Malopolsca wschodiney*, Lwow, 1932. După cum se ştie însă, majoritatea cercetătorilor polonezi au atribuit protoslavilor unele aspecte ale culturii Pşevorsk.

[19] Vezi necropolele de tip Pşevorsk de pe Vistula şi Varta, datate cu fibule din sec. II–IV e. n.

[20] Cunoaştem un singur mormînt de înhumaţie în cuprinsul căruia a fost descoperit un toporaş de luptă, vezi A. Dankanits şi I. Ferenczi, *Săpăturile arheologice de la Ciumbrud*, în *Materiale*, VII, p. 614, fig. 7–8.

[21] G. B. Fedorov, *Два черняховских могильника в Молдавии*, în *MIA — Chişinău*, 1960, p. 226, fig. 3; idem, *Население прутско-днестровского междуречья*, Moscova, 1960, p. 88, fig. 14, p, 326, fig. 19/3–6. Datorită acestui inventar G. B. Fedorov face la locul potrivit apropierea între unul din mormintele descoperite de el şi cele din cultura Pşevorsk.

[22] B. Stjernquist, *Simris*, p. 39–41, după G. B. Fedorov, *Население* ..., p. 96.

culturii Sîntana de Mureş-Cerneahov şi se explică prin participarea dacilor liberi şi a acelei ramuri din cultura Pşevorsk care a contribuit la formarea culturii menţionate. Ritualul arderii cadavrelor pe loc, practicat de către goţi la Marea Baltică paralel cu ritul înhumării, nu este documentat în cultura Sîntana-Cerneahov, ceea ce presupune că goţii renunţaseră la el încă înainte de a intra în contact cu dacii liberi şi purtătorii culturii Pşevorsk.

Cele două populaţii (taifalii şi vizigoţii) au aceeaşi cultură materială (ceramică, unelte, podoabe etc.). Şi în ceea ce priveşte ritualul constatăm unele apropieri, şi anume : atît în mormintele vizigoţilor (aspectul Sîntana de Mureş), cît şi în cele taifalice (aspectul Tîrgşor-Olteni) erau depuse foarte multe vase de ofrandă, spre deosebire de daci şi sarmaţi, la care numărul vaselor era mai redus. Ambele populaţii depuneau în morminte cu predilecţie fusaiole, cuţitaşe de toaletă, piepteni, pandantive prismatice din os, tuburi pentru păstrat ace şi alte obiecte de uz şi podoabe, care lipsesc în general din mormintele sarmatice şi geto-dacice. De altfel şi izvoarele scrise îi menţionează aproape întotdeauna pe taifali alături de vizigoţi [23]. Taifalii luptă alături de vizigoţi în bătălia din anul 290 [24] împotriva gepizilor ajutaţi de vandali.

O problemă importantă este aceea a identificării şi localizării taifalilor, din momentul apariţiei lor la graniţele Daciei şi pînă la dispariţia lor din teritoriile de la Dunărea de jos. C. Diculescu îi plasează în perioada timpurie în nordul Daciei, regiunea Bereg-Ugocea-Maramureş, de unde apoi, după incursiunea acestora în Moesia (anul 249), îi mută în Muntenia şi Oltenia [25]. Dovezile arheologice pe care le-a folosit C. Diculescu în argumentarea părerii sale nu mai pot fi luate în consideraţie, întrucît antichităţile de la Agribici, Dras, Mediaş, Turnişor, Sebeş [26] etc., pe care le atribuia taifalilor, s-au dovedit a fi mai timpurii sau mai tîrzii. Acestea aparţin altor populaţii. Contribuţia lui C. Diculescu rămîne valabilă prin faptul că el îi localizează pe taifali, în perioada timpurie, în nordul Daciei şi îi identifică cu lacringii, spre deosebire de asdingii-vandali. Este mai greu însă de a urmări, în izvoarele scrise, dezvoltarea şi evoluţia acestei populaţii după apariţia sa sub numele de taifali.

Începînd cu anul 262, taifalii se aliază cu goţii şi atacă regiunile de la Dunărea de jos în nenumărate rînduri. Potrivit părerii lui C. Diculescu, în vremea aceea taifalii trebuiau să-şi aibă lagărul principal în Dacia [27]. Se ştie însă că la data aceea Dacia era ocupată încă de romani.

Pe baza descoperirilor de la Bolotnoe şi Zvenigorod [28], pe care noi le atribuim în parte şi taifalilor, putem presupune că, de pe bazele lor

---

[23] C. Diculescu, *op. cit.*, p. 68—72.

[24] Const. C. Diculescu, *Die Gepiden-Forschungen zur Geschichte Daziens im frühen Mittelalter und zur Vorgeschichte des rumänischen Volkes*, I, Leipzig, 1922, p. 36.

[25] C. Diculescu, *Die Wandalen*..., p. 72 ; vezi şi *Istoria Romîniei*, I, p. 696 (cap. redactat de I. Nestor).

[26] C. Diculescu, *op. cit.*, p. 70.

[27] *Ibidem*, p. 71.

[28] I. K. Sveşnikov, *Могильники липицкой культуры в Львовской области*, în *KS*, 68, 1957, p. 63—74 ; M. I. Smisko şi I. K. Sveşnikov au cercetat necropola de la Detinice

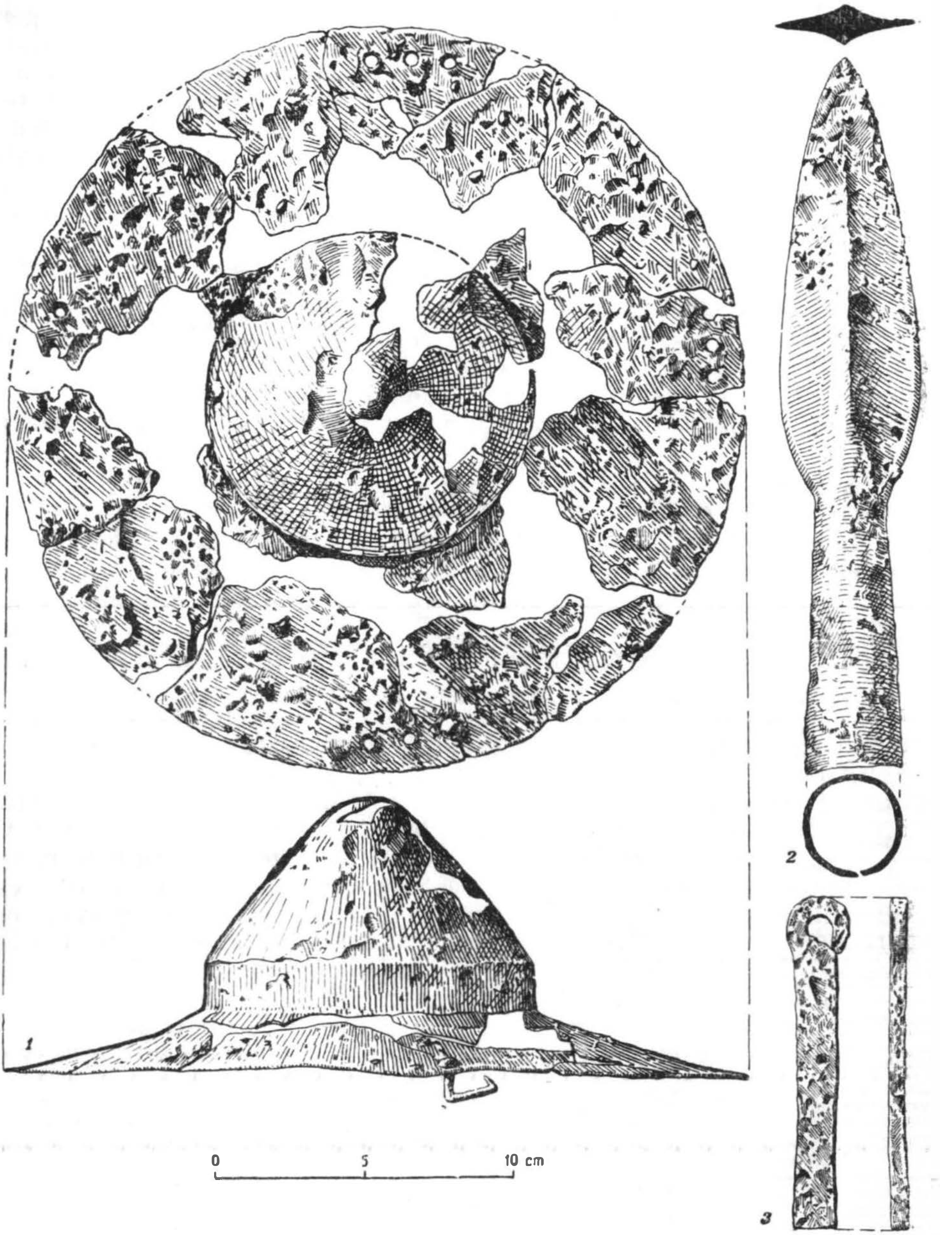

Fig. 4. — Inventarul M. 15, de la Mogoșani-Mătăsaru.

vechi Bereg-Maramureş, taifalii s-au deplasat continuu înspre est, fiind împinşi şi de alte populaţii germanice.

În legătură cu această deplasare poate fi pusă probabil şi distrugerea puterii purtătorilor culturii Lipiţa (costobocii), cauzată în mare măsură poate chiar de taifali, cunoscuţi la data aceea încă sub denumirea de lacringi. Lacringii sau taifalii s-au aşezat şi au ocupat o parte a teritoriilor stăpînite de purtătorii culturii Lipiţa, care din punct de vedere cultural erau cu mult mai avansaţi. Procesul de amestec [29] dintre triburile taifalice din aria de est a culturii Pşevorsk şi triburile (costobocice) din cultura Lipiţa este oglindit în aşezările şi necropolele menţionate mai sus. În aceste regiuni a fost sesizat de altfel şi unul din centrele în care s-a cristalizat cultura Sîntana de Mureş-Cerneahov [30].

Procese de amestec între populaţii deosebite din punct de vedere etnic în perioada aceasta s-au petrecut pe o scară mai largă la graniţele Imperiului roman. În aceste vremuri tulburi, cînd imperiul sclavagist roman începe să fie slăbit în interior datorită condiţiilor interne, el este asaltat şi din afară de populaţiile aşezate la graniţele sale. Această perioadă poate fi identificată ca una din acelea pe care le sublinia F. Engels, atunci cînd afirma: „campaniile îndelungate amestecau între ele nu numai triburile şi ginţile, ci şi popoare întregi" [31].

Pe baza descoperirilor din nordul R.S.S. Moldoveneşti, putem presupune că o serie de triburi taifalice şi costobocice (deja ca purtători ai culturii Sîntana de Mureş-Cerneahov) atinseseră teritoriul din nordul Moldovei şi intraseră în contact cu sarmaţii [32]. Iniţial, deplasarea taifalilor şi a costobocilor înspre sud-sud-est a putut fi cauzată probabil de coborîrea goţilor din nord, ei începînd marea lor migrare înspre sud şi est. În aceste condiţii, taifalii au fost rupţi definitiv de masa compactă a purtătorilor culturii Pşevorsk, respectiv de vandali. Trebuie arătat că, deşi cultura lor materială se transformase sub influenţa purtătorilor culturii Lipiţa, ei mai păstrau pînă la coborîrea goţilor unele obiceiuri şi practici rituale. Ei vor menţine, de pildă, ritualul arderii secundare a vaselor, dar vor renunţa la obiceiul depunerii armelor în morminte. Interdicţia rituală a depunerii armelor în morminte la taifali, în secolele III—IV e.n., este explicabilă, de vreme ce ei pierduseră contactul cu sursa de aprovizionare cu fier din regiunea Sileziei, controlată în aceste vremuri de vandali.

(r. Dubno, reg. Kowno). Autorii datează necropola de la Detinice în a doua jumătate a sec. III e. n. şi sec. IV e. n. şi o atribuie gepizilor. Este interesant de notat că la Detinice incinerarea se făcea în alt loc; se practica ritualul arderii secundare a vaselor şi există foarte multe vase cu torţile în formă de „X". După părerea noastră, necropola de la Detinice aparţine aceloraşi grupări etnice ca la Zvenigorod şi Bolotnoe; vezi M. I. Smisko şi I. K. Sveşnikov, *Могильник III-IV століть н.е. у с. Дитиничі Ровенської області*, în *Матеріали і дослідження за археології Прикарпаття і Волині*, ed. a 3-a, Kiev, 1961, p. 89—114.

[29] Gh. Diaconu, *Probleme ale culturii Sîntana-Cerneahov...*, p. 283.

[30] *Ibidem*, p. 283—284.

[31] Marx-Engels, *Zur deutschen Geschichte*, vol. I, Berlin, Dietz Verlag, 1953, p. 88.

[32] G. B. Fedorov, *Rezultatele şi problemele principale ale cercetărilor arheologice din sud-vestul U.R.S.S., referitoare la primul mileniu al e. n.*, în *SCIV*, X, 1959, 2, p. 375—376.

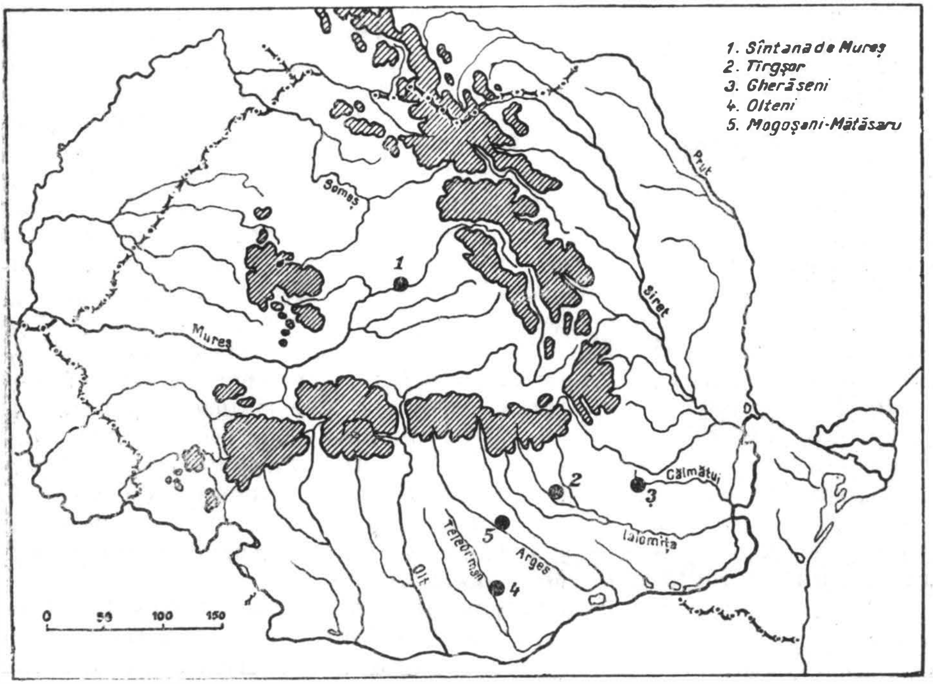

Fig. 5.— Principalele necropole menţionate în text. *1*, Sîntana de Mureş ; *2*, Tîrgşor ; *3*, Gherăseni ; *4*, Olteni ; *5*, Mogoşani-Mătăsaru.

Vandalii şi mai apoi gepizii, care dispuneau de această materie primă, practică acest obicei [33].

S-a arătat deja că în Moldova de nord şi de est, taifalii, la data aceasta purtători ai culturii Sîntana de Mureş-Cerneahov, intraseră în contact cu unele triburi sarmatice, care la rîndul lor depăşiseră [34] de mult limitele stepei şi atinseseră zona de silvostepă moldovenească. Se pare că taifalii s-au asociat şi au colaborat pînă tîrziu cu sarmaţii [35]. Colaborarea şi înţelegerea dintre taifali şi sarmaţi a fost uşurată probabil şi de chipul în care luptau cele două populaţii. Taifalii şi vandalii, ca şi sarmaţii, luptau călări, spre deosebire de vizigoţi şi ostrogoţi care erau prin excelenţă pedestraşi.

Este interesant de arătat că o serie de legături s-au înfiripat şi între taifali şi carpi. Obiceiul de a purta cîte două fibule [36] şi folosirea pandan-

[33] Lipsa armelor din cuprinsul mormintelor gotice poate fi explicată tot pe această cale, aşadar interpretarea mai veche formulată de noi nu mai poate fi acceptată, vezi Gh. Diaconu, *Probleme*. . ., p. 283.

[34] G. B. Fedorov, *op. cit.* ; idem, *Население* . . . (vezi cimitirul sarmatic de la Mărcăuţi, p. 277, şi harta p. 317).

[35] C. Diculescu, *op. cit.*, p. 95.

[36] *Istoria Romîniei*, I, p. 690 (cap. redactat de I. Nestor) ; vezi şi Gh. Diaconu *op. cit.*, p. 286.

tivelor în formă de căldărușă [37] nu reprezintă decît un aspect din influențele transmise carpilor de către taifali. Obiceiul și podoabele la care ne-am referit au fost preluate de către carpi, probabil undeva în nordul Moldovei. Ele au fost transmise carpilor prin mijlocirea taifalilor, și nu a vandalilor, cu care carpii nu s-au învecinat niciodată. Ele nu au putut pătrunde nici prin filieră gotică [38], o dată cu obiceiul de a purta cîte două fibule, știut fiind că aceștia din urmă nu au fost în contact cultural cu carpii decît foarte tîrziu. Contactul dintre taifali și carpi poate fi documentat în oarecare măsură pe baza unei descoperiri recente făcute la Dolheștii Mari [39]. Aici, într-un mormînt de incinerație cu vase arse secundar, au apărut podoabe specifice culturii Pșevorsk : pandantive în formă de căldărușă, cuie de scut [40], dar și resturi din podoabe filigranate, caracteristice carpilor [41]. Deși între taifali și carpi au existat unele legături, descoperirile de pînă acum ne împiedică de a trage concluzia că între aceste două populații au existat raporturi mai strînse, asemănătoare celor carpo-sarmatice. De altfel, pînă în momentul de față mormintele de incinerație cu vase arse secundar — aspectul *Tîrgșor-Olteni* — lipsesc în Podișul Central Moldovenesc, adică în teritoriul ocupat de carpi. Cu toate acestea, nu este exclus ca în cercetările viitoare să se descopere astfel de morminte, însă după părerea noastră acestea vor fi din faza finală a culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov.

În ceea ce privește Transilvania, am arătat că în cuprinsul necropolelor de acest tip nu sînt documentate morminte de incinerație cu vasele arse secundar. Lipsa acestui tip de morminte în Transilvania trebuie interpretată numai în sensul că taifalii nu au pătruns niciodată în centrul și sudul acestei provincii, după cum a susținut C. Diculescu.

Dacă acceptăm că mormintele de incinerație cu vasele arse secundar aparțin taifalilor, trebuie să se admită și ipoteza că acest trib al purtătorilor culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov a pătruns în Muntenia mai timpuriu decît triburile gote, care ocupă Muntenia la mijlocul și în a doua jumătate a secolului al IV-lea e.n.

Prezența mai timpurie a taifalilor în Muntenia a fost în parte dovedită cu prilejul cercetării necropolelor din regiunea subcarpatică munteană. Astfel, la Gherăseni (raionul Buzău) și mai ales la Tîrgșor (raio-

---

[37] Gh. Diaconu, *op. cit.*, p. 284 ; idem, *Despre pandantivele-căldărușă*, în *Arheologia Moldovei*, III (în pregătire).

[38] Gh. Bichir, *Unele observații cu privire la necropolele de tip Poienești din Moldova și relațiile acestor necropole cu lumea sarmată*, în *SCIV*, XII, 1961, 2, p. 268, *„contactul între carpi și goți poate fi sesizat în necropola de la Poienești în obiceiul de a se pune în mormînt cîte două fibule"*, în schimb autorul, la p. 262, subliniază că necropola carpică din sec. III e. n. este suprapusă de o așezare din sec. IV e. n.

[39] M. Dinu, *Sondajul arheologic de la Dolheștii Mari* (*r. Fălticeni, reg. Suceava*), în *Materiale*, VII, p. 121—127.

[40] *Ibidem*, p. 126, fig. 7/5—8. Descoperitorul le atribuie rolul de *„cuie din fier probabil de la o casetă"* ; decorul de pe fragmentele de vase descoperite la Dolheștii Mari (*ibidem*, p. 125, fig. 6) este caracteristic ceramicii atribuite purtătorilor culturii Pșevorsk. La toate acestea trebuie adăugat că în cuprinsul ceramicii menționate apar și torți în formă de „X", caracteristice purtătorilor culturii Pșevorsk (Ciurchi-Iași, informație N. Zaharia și E. Zaharia).

[41] *Ibidem*, p. 127.

nul Ploiești) și Mogoșani (raionul Găești), o parte din mormintele de incinerație, cu vase arse secundar, au fost deranjate ulterior de mormintele de înhumație, pe care le atribuim valurilor vizigoto-sarmatice. Existența mai timpurie a taifalilor în Muntenia și faptul că în Transilvania și în Moldova centrală lipsesc mormintele taifalice (aspectul Tîrgșor-Olteni) se poate explica, dacă vom ține seama de împrejurarea că puterea carpică nu fusese încă distrusă în momentul în care o parte din triburile taifale și sarmate au coborît probabil de-a lungul Prutului și au pătruns în regiunea Dunării de jos, în Muntenia.

La Tîrgșor, taifalii au conviețuit se pare cu populația dacă liberă, de la care au împrumutat o serie de elemente de cultură materială. Acest proces de conviețuire continuă și după pătrunderea triburilor care își înhumau morții (aspectul Sîntana de Mureș) și în care, așa după cum arătăm, trebuie să-i recunoaștem pe vizigoți, pătrunși aici în prima jumătate și la mijlocul secolului al IV-lea e.n. Dar datele arheologice luate în ansamblul lor oferă un tablou mai complex, care permite să se postuleze și ipoteza că vizigoții aduc cu ei contingente proaspete de taifali, iar ostrogoții probabil contingente de heruli [42], care vor continua să-și incinereze morții după ritualul moștenit din cultura Pșevorsk [43]. Alături de taifali însă, sînt prezenți și geto-dacii, reprezentați de mormintele de incinerație cu vase nearse secundar (aspectul Tîrgșor-Gherăseni).

Prezența taifalilor la Dunărea de jos este atestată și în izvoare. Astfel, din însemnările lui Ammianus Marcellinus se poate deduce că valul lui Atanaric a fost făcut de-a lungul [44], de-a curmezișul [45] sau la marginea [46] țării taifalilor. Știrea din textul citat poate fi interpretată numai în sensul că taifalii se găseau în Moldova de sud și în Muntenia la data ridicării valului de către vizigoți. Nu ne scapă însă din vedere faptul că la data aceasta, la Dunărea de jos, vizigoții reprezentau puterea politică principală. Este greu de precizat, în stadiul actual al cercetărilor, care anume erau raporturile dintre vizigoți și taifali.

Faptul că taifalii și sarmații se găseau în coasta imperiului, probabil ca avangardă a goților la sfîrșitul secolului al IV-lea e.n., reiese și din însemnările lui Ambrosius, care, referindu-se la evenimentele din vremea aceasta, notează în comentariile sale asupra evangheliei lui Luca că goții împinși de huni și alani au năvălit la rîndul lor peste taifali și sarmați

[42] O parte din triburile răsăritene mai depărtate de regiunile noastre care au practicat ritualul arderii secundare a vaselor nu pot fi identificate cu taifalii. S-ar putea ca în aceste părți să fie identificați, cu vremea, herulii.

[43] Este vorba probabil de influențe transmise herulilor de către vandali, cu care primii s-au învecinat înainte de coborîrea lor din nord. Din acest punct de vedere este important de semnalat mormîntul 86, de incinerație, de la Kompanițe, R.S.S. Ucraineană, unde E. V. Mahno ne-a informat că a fost descoperită o urnă lucrată cu mîna, acoperită cu un umbo. Tot aici au mai fost descoperite: o fibulă cu placă și disc, o toartă de găleată, un cuțit din fier, un vîrf de suliță și o sabie lungă din fier îndoită ritual și așezată alături de urnă. Informația ne-a fost transmisă prin colegii I. Ioniță și Petre Aurelian, cărora le aducem mulțumiri.

[44] *Istoria Romîniei*, I, p. 696 (cap. redactat de I. Nestor).

[45] G. Popa-Liseanu, *Izvoarele istoriei romînilor*, vol. XIII-XIV, București, 1939, p. 77.

[46] R. Vulpe, *Poienești*, p. 504–505.

(*„Chuni in Halanos, Halani in Gothos, Gothi in Taifalos et Sarmatos insurrexerunt*" [47]).

În Moldova centrală, după distrugerea puterii politice a carpilor (sfîrşitul secolului al III-lea e.n.), au intrat probabil vizigoţii [48]. Deşi teritoriile de la Dunărea de jos erau ocupate de triburile dacice, taifalice şi sarmatice din cultura Sîntana-Cerneahov, socotim că unele locuri-cheie de pe linia Dunării erau populate şi mai ales controlate de vizigoţi încă de pe la mijlocul secolului al IV-lea e.n. În legătură cu aceasta este interesant de urmărit şi itinerariul armatelor romane, conduse de Valens, în timpul cunoscutelor campanii purtate de romani împotriva vizigoţilor lui Atanaric. În prima campanie Dunărea a fost trecută în regiunea actualului oraş Olteniţa [49], de unde sînt urmărite cetele vizigoţilor. În cea de-a doua campanie, împăratul intenţionează să treacă Dunărea în regiunea Hîrşovei [50], dar renunţă datorită inundaţiilor provocate de apele mari şi probabil ştirilor pe care le-a obţinut cu privire la retragerea continuă a armatei duşmane înspre nord-nord-est. Cea de-a treia campanie de pedepsire împotriva vizigoţilor este concepută şi realizată de pe baze noi — nordul Dobrogii — pe la Isaccea [51], ţintindu-se, cum era şi firesc, lagărul principal al puterii vizigoţilor, situat în acea vreme încă pe linia Nistrului, lagăr pe care de-abia hunii îl vor distruge. Aşadar, este de presupus că, de pe bazele lor situate pe Nistru, vizigoţii să fi alcătuit cete de control şi pradă de-a lungul Dunării. Ei ţinteau locurile de control şi de trecere în imperiu, strîmtorînd treptat, dar continuu pe taifali şi populaţia băştinaşă.

În aceste condiţii, taifalii din primele valuri s-au retras înspre nordul şi vestul Munteniei, cedînd cîmpia munteană vizigoţilor, însă nu s-au aşezat în Oltenia, aşa după cum au susţinut unii cercetători [52]. Absenţa taifalilor de pe teritoriul Olteniei [53] este ilustrată printre altele şi de lipsa mormintelor aparţinînd aspectului *Tîrgşor-Olteni*.

Pornind de la prezenţa mormintelor de incineraţie de tip *Tîrgşor-Olteni* de pe teritoriul Moldovei şi Munteniei, datate în secolele III—IV e.n., şi dacă acceptăm că prezenţa vaselor arse secundar şi specificul inven-

---

[47] Ambrosius, *Expozitio evangelii secundum Lucan*, X, 10.

[48] S-a arătat mai sus că necropola carpică de la Poieneşti este suprapusă de un nivel de locuire din sec. IV e. n., aparţinînd culturii Sîntana de Mureş-Cerneahov; vezi şi Radu Vulpe, *Le vallum de la Moldavie inférieure et le « mur » d'Athanaric*, Gravenhage, 1957, fig. 3.

[49] *Istoria Romîniei*, I, p. 593 (cap. redactat de Gh. Ştefan şi I. Barnea): vezi şi G. Popa-Liseanu, *op. cit.*, p. 69—70.

[50] *Istoria Romîniei*, I, *loc. cit.*; vezi şi G. Popa-Liseanu, *op. cit.*, p. 70.

[51] *Ibidem.*

[52] *Ibidem*, p. 696 (cap. redactat de I. Nestor); pentru cercetătorii care îi localizează pe taifali în Banat şi Oltenia, vezi Radu Vulpe, *Poieneşti*, *op. cit.*, p. 504, nota 134; tot aici este consemnată şi părerea autorului în legătură cu localizarea taifalilor în Podişul Central Moldovenesc. Ulterior R. Vulpe revine şi îi plasează pe taifali, într-o hartă, la sud de valul lui Atanaric, vezi Radu Vulpe, *Le vallum de la Moldavie*, fig. 3. Atragem atenţia însă că în text autorul menţionează că nu poate preciza încă dacă „*ţara taifalilor poate fi plasată la nord sau la sud de val*", *op. cit.*, p. 53.

[53] Cu excepţia mormîntului de la Băbeni-Olteţ (vezi *Istoria Romîniei*, I. p. 688) (cap. redactat de I. Nestor), pe teritoriul Olteniei şi în regiunea dintre Olt şi limesul transalutan nu au fost semnalate încă urmele unor populaţii migratorii ca sarmaţii, vizigoţii etc. Populaţiile menţionate mai sus, inclusiv taifalii, au fost oprite probabil de a pătrunde dincolo de limesul transalutan şi mai ales în Oltenia de către populaţia dacică romanizată (purtătorii culturii Verbiţa),

tarului găsit în morminte ne permit să atribuim aceste morminte culturii Sîntana de Mureş-Cerneahov şi unui ritual propriu taifalilor, sîntem obligaţi să stabilim locul şi rolul taifalilor în procesul istoric de la sfîrşitul secolului al III-lea e.n. şi începutul secolului al IV-lea e.n., petrecut pe teritoriul ţării noastre. Aceasta nu o putem face decît ţinînd seama de cele ce se petreceau aici în raport cu teritoriul înconjurător. Astfel, din cele prezentate pînă acum, se constată că taifalii din a doua jumătate a secolului al III-lea e.n. încep a se disloca din regiunile nord-nord-estice de unde, împreună cu foştii purtători ai culturii Lipiţa (costobocii), ca purtători ai culturii Sîntana de Mureş-Cerneahov, ajung pînă în teritoriile în care se infiltraseră sarmaţii. De aici şi, probabil, în tovărăşia acestora pătrund în Muntenia ca avangardă a vizigoţilor. Dacă în principiu se acceptă, cel puţin ca ipoteză de lucru, cele afirmate de noi, înseamnă că studiul asupra prezenţei taifalilor pe teritoriul ţării noastre este doar început, urmînd ca atenţia noastră să fie îndreptată în cercetările viitoare pentru aflarea unor noi dovezi în sprijinul acestei păreri.

GH. DIACONU

О ТАЙФАЛАХ В СВЕТЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ
(облик Тыргшор-Олтень)

РЕЗЮМЕ

Изучение древностей III—IV вв. н.э. в сочетании с результатами исследования некрополя в Тыргшоре позволило различить несколько обликов на территории могильников типа Сынтана де Муреш — Черняхов.

Облик *Сынтана де Муреш* характеризуется погребениями с трупоположением, с утварью или без нее, которые относятся к гото-сарматскому компоненту. Этот облик хорошо обоснован и охватывает обширный ареал.

Облик *Тыргшор-Герэсень* характерен для местного гето-дакийского населения. Здесь встречаются погребения с трупосожжением в ямах или урнах, покрытых крышками, кирпичами или камнями. Сожжение трупов происходило в другом месте; на жертвенных сосудах, в том числе и на урне, не видно следов вторичного обжига в пламени кострищ.

В рамках этого облика появляются самые характерные традиционные формы гето-дакийской керамики.

Облик *Тыргшор-Олтень* характеризуется погребениями с трупосожжением в ямах или урнах, покрытых глиняными черепками четырех, пяти и вплоть до пятнадцати-шестнадцати сосудов. Всю утварь

погребений, включая и сосуды, проводили сквозь пламя кострища. В погребениях этой группы тут и там встречаются части оружия — наконечники копий, стрелы, умбоны и т.д. По мнению автора, те погребения с трупосожжением, которые содержат оружие и отражают обычай вторичного обжига сосудов на кострищах, надо связывать с северными традициями (культура Пшеворск). Далее, автор опровергает гипотезу о бытовании вандалов в пределах указанного культурного облика и пытается доказать, что археологические данные и письменные источники свидетельствуют, что речь идет о тайфалах. Опровергается и гипотеза К. Дикулеску, в какой-то определенный момент помещающего тайфалов в центре Дакии. Так же ошибочно, по мнению автора, предположение последнего и других исследователей о пребывании тайфалов в Олтении.

Статья заканчивается попыткой наметить следующие вопросы: время проникновения тайфалов в Нижнедунайскую область, их отношения с сарматами и готами, и установление периода проникновения тайфалов в пределы империи.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — 1, облик Сынтана де Муреш (погр. 8, некрополь в Герэсень); 2, облик Тыргшор-Герэсень (погр. 13, некрополь в Герэсень); 3, облик Тыргшор-Олтень (погр. 2, некрополь в Герэсень).
Рис. 2. — Инвентарь погр. 147 в Тыргшоре.
Рис. 3. — Умбон и рукоятка щита из погр. 147 в Тыргшоре.
Рис. 4. — Инвентарь погр. 15 из Могошань-Мэтэсару.
Рис. 5. — Главные могильники, упомянутые в тексте: 1, Сынтана де Муреш; 2, Тыргшор; 3, Герэсень; 4, Олтень; 5, Могошань-Мэтэсару.

À PROPOS DES TAÏPHALES, À LA LUMIÈRE DES RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES
(l'aspect Tîrgşor-Olteni)

RÉSUMÉ

L'étude des antiquités des IIIe—IVe siècles de n.è., corroborée par les résultats des fouilles de la nécropole de Tîrgşor, ont permis de dégager quelques aspects concernant les nécropoles du type Sîntana de Mureş-Tcherniackov.

L'aspect *Sîntana de Mureş* est caractérisé par des tombes à inhumation, avec ou san smobilier funéraire, appartenant aux éléments gotho-sarmatiques. Cet aspect est bien représenté sur une vaste étendue.

L'aspect *Tîrgşor-Gherăseni* est caractéristique pour la population indigène (Géto-Daces). On trouve des tombes à incinération, à urnes cinéraires ou à simples fosses ; les urnes sont couvertes par des couvercles, tuilles ou pierres. L'incinération avait lieu ailleurs, et les vases d'offrande ainsi que l'urne présentent de traces de feu. Dans cet aspect apparaissent les formes céramiques les plus caractéristiques géto-daces.

De son côté l'aspect *Tîrgșor-Olteni* est caractérisé par des tombes à incinération en fosses ou à urnes cinéraires couvertes des fragments céramiques provenant de 4—5, jusqu'à 15—16 même, vases d'offrande. L'entier mobilier funéraire, de même que les vases d'offrande, ont été passés par les flammes.

Dans les tombes appartenant à cet aspect on trouve parfois des pièces d'armement : pointes de lances, flèches, des *umbo*-s de boucliers, etc. L'auteur est d'avis que les tombes d'incinération ayant comme inventaire des pièces d'armement et des vases ayant subi une cinération secondaire doivent être rattachées aux traditions nordiques (civilisation de Pchevorsk). L'auteur s'oppose à l'hypothèse de la présence des Vandales dans cet aspect de civilisation et essaye de démontrer que les données archéologiques et les sources littéraires seraient de nature a attester qu'il s'agit des Taïphales. De même il combat l'hypothèse de C. Diculescu qui localise, à un moment donné, les Taïphales au centre de la Dacie, ainsi que l'hypothèse d'autres chercheurs, affirmant leur présence en Olténie.

L'ouvrage finit par l'étude des problèmes suivants : le moment de la pénétration des Taïphales au Bas-Danube, leurs rapports avec les Sarmathes et les Goths, et la précision de la période à laquelle les Taïphales pénètrent dans l'Empire romain.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — 1, l'aspect Sîntana de Mureș (la tombe 8, de la nécropole de Gherăseni); 2, aspect Tîrgșor-Gherăseni (T. 13, de la nécropole de Gherăseni); 3, aspect Tîrgșor-Olteni (T. 2, de la nécropole de Gherăseni).

Fig. 2. — Mobilier funéraire de la T. 147, de Tîrgșor.

Fig. 3. — *Umbo* et anse de bouclier de la T. 147, de Tîrgșor.

Fig. 4. — Mobilier funéraire de la T. 15, de Mogoșani-Mătăsaru.

Fig. 5. — Principales nécropoles mentionnées dans le texte. 1, Sîntana de Mureș; 2, Tîrgșor; 3, Gherăseni; 4, Olteni; 5, Mogonuani-Mătăsaru.

DESPRE CULTURA IPOTEŞTI-CÎNDEŞTI ÎN LUMINA CERCETĂRILOR ARHEOLOGICE DIN NORD-ESTUL MUNTENIEI[1]
(regiunea Ploieşti)

S-au scurs mai mulţi ani de cînd — în urma descoperirilor de la *Ipoteşti* (rn. Slatina) (săpături 1959 — 1961, executate de Muzeul regional din Piteşti)[2], *Cîndeşti* (rn. Buzău) (săpături 1959 — 1960, efectuate de Muzeul regional de istorie din Ploieşti)[3] şi *Ciurel*-Bucureşti (săpături 1956 — 1961, conduse de Institutul de arheologie, în colaborare cu Muzeul de istorie a oraşului Bucureşti)[4] — în arheologia noastră a început să se folosească noţiunea de *complex cultural Ipoteşti-Cîndeşti*[5] sau de *cultură Ipoteşti-Ciurel-Cîndeşti*[6], ori cea de *cultură Ciurel*[7] (vom vedea în ce măsură indicate sau nu) pentru a se denumi o serie unitară de vestigii arheologice de factură locală, atribuite (*grosso modo* vorbind şi sub rezerva precizărilor ulterioare) secolelor V-VIII e.n.

În ciuda faptului că descoperirile de acest gen s-au înmulţit sensibil în ultimii ani şi că ele intervin în chip hotărîtor în rezolvarea problemei formării poporului romîn — sarcină de onoare trasată istoricilor noştri

---

[1] Text prescurtat al comunicării prezentate la 25 aprilie 1964 la Institutul de arheologie al Academiei R.P.R.

[2] Marinel D. Popescu, *Săpăturile de la Ipoteşti* (ms.). Cf. Sebastian Morintz şi P. Roman, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 767, nota 1.

[3] Victor Teodorescu, *Cîndeşti-Bozieni-Budureasca-Tîrgşor. Cercetări arheologice în NE Munteniei privind problema formării poporului romîn (sec. V-VII e.n.)* (ms.).

[4] Sebastian Morintz şi P. Roman, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 761-767 (cu bibliografia).

[5] Ion Nestor, *Invazia hunilor*, în *Istoria Romîniei*, I, 1960, p. 704; idem, *Arheologia perioadei de trecere la feudalism pe teritoriul R.P.R.*, în *Studii*, XV, 1962, 6, p. 1 434, cu nota 4 şi bibliografia. Cf. şi *SCIV*, XIII, 1962, 2, p. 256.

[6] Maria Comşa, *Новые сведения о расселении славян на территории PHP*, în *Romanoslavica*, IX, 1963, p. 507-510 (cu bibliografia).

[7] Petre Diaconu, în *SCIV*, IX, 1958, 2, p. 451-459, cu datare, depăşită, în sec. XII-XIII. Sebastian Morintz corectează în 1961 datarea: sec. VI-VIII e.n. (*Materiale*, VII, 1961, p. 660-662),

de către cel de-al II-lea Congres al P.M.R. —, pînă în clipa de față nu s-a publicat încă o prezentare a conținutului și problemelor acestei culturi, pentru care preferăm nominativul de *cultura Ipotești-Cîndești*, după numele localității de pe Olt și a celei din preajma Buzăului, unde respectiva cultură a fost concomitent descoperită, în mod concludent chiar de la început, încă din vara anului 1959.

Scopul lucrării de față este deci acela de a deschide seria discuțiilor privind cultura Ipotești-Cîndești, folosindu-ne de rezultatele pe care Muzeul regional de istorie din Ploiești le-a obținut de-a lungul mai multor ani (1959—1963) de rodnică activitate arheologică, sub îndrumarea Academiei R.P.R., adeseori în colaborare cu Institutul de arheologie și întotdeauna cu sprijinul plin de solicitudine al organelor tutelare regionale.

Istoricul cercetărilor. Pînă în anul 1959, cînd Academia R.P.R. a inițiat explorarea arheologică, sistematică a Munteniei de nord-est, în colaborare cu Muzeul regional de istorie din Ploiești, în zona respectivă nu se cunoștea nici un *complex arheologic* care să poată fi atribuit *culturii Ipotești-Cîndești*, deși în necropola de la Sărata-Monteoru fuseseră descoperite o serie de materiale ceramice neslave, lucrate cu roata, puse în legătură cu o populație locală și care constituiau un prețios reper[8].

În martie 1959, cercetările noastre reușeau să identifice în valea Budureasca (din com. Vadu Săpat, rn. Mizil) prima așezare de tip Ipotești-Cîndești (Budureasca 1), dar ceramica recuperată nu a îngăduit o încadrare certă decît o dată cu descoperirea materialelor mai edificatoare de la Cîndești.

Într-adevăr, în iunie 1959, în com. Cîndești se descopereau mai multe bordeie al căror inventar ceramic, cel lucrat la roată, prezenta caracterele tipice ale ceramicii neslave de la Sărata-Monteoru.

Dată fiind importanța așezării Cîndești 1, chiar în 1959 au început acolo săpături arheologice sistematice, continuate și în campania anului 1960. Paralel cu săpăturile s-au efectuat și explorări în zona Buzăului, identificîndu-se încă șapte obiective (fig. 1).

Începînd din anul 1961, s-a transferat centrul investigațiilor în zona primelor dealuri subcarpatice dintre Mizil și Urlați. Îndeosebi în preajma Mizilului s-a constatat prezența unui important centru băștinaș (șase așezări în valea Budureasca, în raza com. Vadu Săpat, la Bozieni, Ceptura etc.). Alte două așezări au fost descoperite pe valea Cricovului Sărat, mai sus de Urlați.

Primele săpături arheologice din raionul Mizil au început în 1961, în așezarea Bozieni 1, apoi la Budureasca 1 și Budureasca 2, încheiate cu un scurt sondaj în necropola de la Ceptura, iar în anul următor (1962), la Budureasca 3 (punctul „La greci"), unde s-a descoperit și prima succesiune stratigrafică de la noi din țară a unor *complexe arheologice* Ipotești-Cîndești din *faze culturale* deosebite.

Extinderea cercetărilor spre vest n-a fost realizată decît prin cîteva tatonări (1962—1963). Din zona Ploieștiului se cunosc totuși mai multe obiective, dar din raionul Tîrgoviște doar o descoperire nesigură.

---

[8] Ion Nestor și Eug. Zaharia, în *Materiale*, IV, 1957, p. 190. Ion Nestor, în *SCIV*, X, 1959, 1 p. 54.

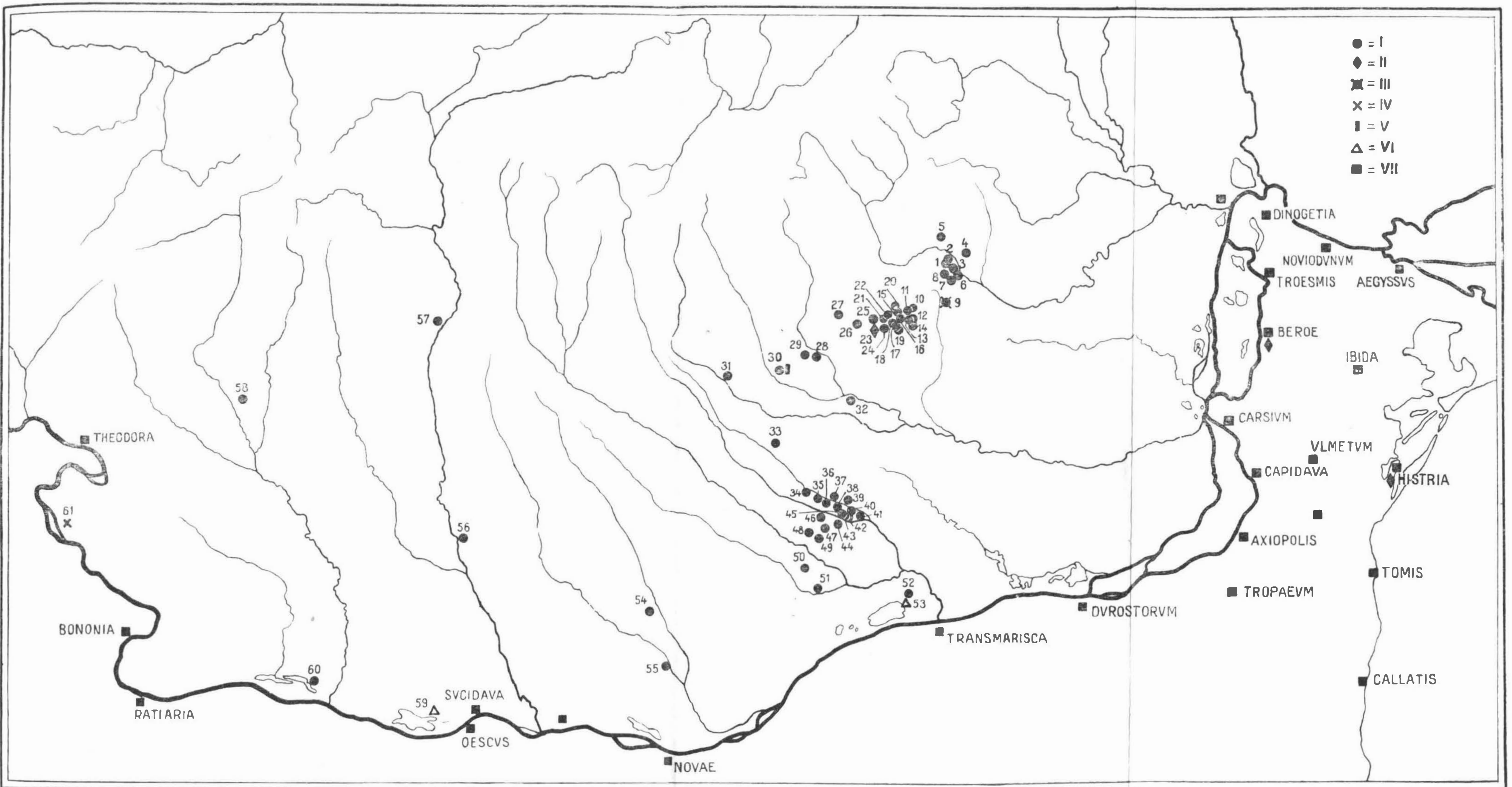

Fig. 1. — Harta teritoriului dintre Carpați și Dunăre în sec. V — VII e. n.

I, așezări de tip Ipotești-Cîndești (sec. V – VII e.n.); II, morminte de inhumație (sec. VI – VII e.n.); III, necropolă de incinerație slavă cu elemente Ipotești-Cîndești (sec. VI – VII e.n.); IV, morminte de incinerație slave (sfîrșitul sec. VII e.n.); V, mormînt de războinic avar (sec. VII e.n.); VI, fibule digitate descoperite întîmplător; VII, cetăți bizantine. *1*, CÎNDEȘTI 1; *2*, Cîndești 2; *3*, Cîndești 3; *4*, Valea Puțului (?); *5*, Lunca Frumoasă (?); *6*, Gura Nișcov 1; *7*, Poșircești 1; *8*, Poșircești 2; *9*, Sărata-Monteoru; *10*, Ghinoaica 1; *11*, Ghinoaica 2; *12*, Vadu Săpat 1; *13*, Vadu Săpat 2; *14*, Vadu Săpat 3; *15*, Budureasca 1 („Valea Pietrei"); *16*, Budureasca 2; *17*, BUDUREASCA 3 („La greci"); *18*, Budureasca 4 („Puțul tătarului"); *19*, Budureasca 5 („via Oncești"); *20*, Budureasca 6 („În Brănești"); *21*, Bozieni 1; *22*, Bozieni 2; *23*, Ceptura de Sus 1; *24*, Ceptura de Sus 2; *25*, Șoimescu 1; *26*, Gornet Cricov 1; *27*, Rahova 1; *28*, Bereasca 1 (orașul Ploiești); *29*, Ploiești-nord (bariera Găgeni); *30*, Tîrgșor; *31*, Brătești (?); *32*, Independența (Borosu); *33*, Butimanu; *34*, Străulești; *35*, Dămăroaia; *36*, Colentina; *37*, Lacul Tei; *38*, București, str. Ghivan Nicolae; *39*, Fundeni-Ostrov; *40*, Fundenii Doamnei; *41*, Cățelu Nou; *42*, București, str. Soarelui; *43*, București, biserica sf. Ion Nou; *44*, București, dealul Mihai Vodă; *45*, București, str. Blănari; *46*, Ciurel; *47*, Militari; *48*, Nefliu; *49*, Măgurele; *50*, Bănești; *51*, Moșteni; *52*, Radovanu; *53*, Căscioarele; *54*, Dobrotești; *55*, Alexandria; *56*, IPOTEȘTI; *57*, Stolniceni; *58*, Gura Motrului; *59*, Orlea; *60*, Nedeia; *61*, Balta Verde.

Din această parte a Munteniei, o însemnată aşezare este cea de la Tîrgşorul Vechi (în mod curent denumit Tîrgşor), unde, prin săpăturile din 1963 (sector D), a fost identificat cel mai vechi aspect cultural Ipoteşti-Cîndeşti.

În clipa de faţă, în nord-estul Munteniei (regiunea Ploieşti) se cunosc 27 de obiective Ipoteşti-Cîndeşti sigure şi 4 probabile (fig. 1), adică mai mult de jumătate din întregul număr al obiectivelor Ipoteşti-Cîndeşti din ţară.

Date stratigrafice. Înainte de a prezenta conţinutul culturii Ipoteşti-Cîndeşti, precizăm cîteva date stratigrafice sesizate în aşezările cercetate de noi.

În aşezarea Budureasca 3 („La greci") s-a constatat o suprapunere de trei bordeie (B_1—B_5—B_4) ale căror detalii stratigrafice, orientare, umplutură şi conţinut cultural le asigură o datare diversă în anumite faze din evoluţia culturii Ipoteşti-Cîndeşti, luată în ansamblul ei.

Deasupra celui mai recent bordei (B_4) din seria celor trei suprapuse, peste o lentilă de pămînt galben (intactă) care îl căpăcuia, într-un nivel cenuşos, deasupra căruia crescuse humusul prefeudal, s-au descoperit materiale care documentează o altă fază, astfel că la Budureasca 3 se pot distinge patru faze :

— faza I (veche) = faza Budureasca I (B_1)

— faza II (mijlocie) = faza Budureasca II (B_5,B_3)

— faza III (nouă) = faza Budureasca III (B_4, B_2)

— faza IV (cea mai recentă) = faza Budureasca IV (nivelul cenuşos şi B_6).

Şi în alte aşezări cercetate (Cîndeşti, Poşirceşti, Budureasca 1) au fost sesizate unele relaţii stratigrafice. La Tîrgşor, mai multe bordeie (B_{2b}, B_{5b}, B_{7b}, B_{13b}) sînt amplasate pe locul altora mai vechi (B_{2a}, B_{5a}, B_{7a}, B_{13a}, a căror groapă nu se umpluse decît parţial) respectîndu-le planul şi orientarea.

Tot sub raport stratigrafic sînt semnificative şi alte constatări :

La Cîndeşti, Poşirceşti, Bozieni, Budureasca 1, Budureasca 3 şi Tîrgşor, vestigiile de tip Ipoteşti-Cîndeşti se suprapun sau deranjează resturi Latène.

La Tîrgşor, nivelul de săpare al bordeielor Ipoteşti-Cîndeşti se situează stratigrafic deasupra nivelului de săpare al unor bordeie cu materiale precerneahoviene (sfîrşitul sec. III — începutul sec. IV e.n.).

În sfîrşit, la Bozieni, Budureasca 3 şi Tîrgşor, materiale ceramice de tip Dridu (sau „dridoide") au fost descoperite doar în stratul de humus care crescuse deasupra aşezărilor respective, dar niciodată în bordeiele Ipoteşti-Cîndeşti.

Revenind la observaţiile stratigrafice de la Budureasca 3, pe baza analogiilor pe care le oferă descoperirile de aici cu descoperirile din celelalte aşezări cercetate, se pot stabili următoarele apropieri (*cu rezerva unor precizări ulterioare*) :

a — Tîrgşor (sector D) seria de bordeie „a" — (un ciob şi la Budureasca 3);

b — Tîrgşor (sector D) seria de bordeie „b" — faza Budureasca I — faza Budureasca II — Budureasca 1 (B_1) — Poşirceşti (etapa veche);

c — faza Budureasca III — Bozieni (B_1) — Budureasca 1 (B_3, B_4) — Budureasca 2 — Poşircești (etapa nouă);

d — faza Budureasca IV — Cîndeşti — Budureasca 1 (B_2) — (un ciob şi la Budureasca 2).

În lumina acestor date stratigrafice, coroborate cu datele tipologice-stilistice, întreaga evoluţie a culturii Ipoteşti-Cîndeşti, aşa cum o cunoaştem în momentul de faţă, poate fi împărţită în patru trepte sau faze de dezvoltare:

1. — faza Tîrgşor = faza Ipoteşti-Cîndeşti I
2. — faza Budureasca II = (faza Ipoteşti-Cîndeşti II)
3. — faza Budureasca III = faza Ipoteşti-Cîndeşti III
4. — faza Cîndeşti = (faza Ipoteşti-Cîndeşti IV).

Conţinutul culturii Ipoteşti-Cîndeşti. Privită global, cultura Ipoteşti-Cîndeşti ni se prezintă ca un tot unitar, în necontenită transformare, bine definit în raport cu celelalte culturi prefeudale din ţara noastră.

Aşezările acestei culturi, nefortificate, preferă îndeosebi terasa primară a rîurilor. Unele aşezări se grupează între ele ca un fel de ,,cătune" ale aceluiaşi ,,sat".

Locuinţele, de tipul semibordeiului (deşi curent numite bordeie), destul de puţine ca număr, par să fie răsfirate. În preajma lor adeseori, apar gropi de bucate în formă de clopot. Groapa bordeielor, adîncă de obicei între 0,50 şi 0,90 m, este în genere cvasidreptunghiulară în plan, cu dimensiuni care oscilează între 4,00 × 3,50 m şi 2,63 × 2,35 m. Obişnuit însă, latura lungă se înscrie între 3,00 şi 3,50 m. Podeaua este relativ plană şi neamenajată.

Partea aeriană a locuinţelor, construită din bîrne bine făţuite şi îmbinate la colţuri în sistemul cozii de rîndunică, se sprijinea cel mai adesea pe tălpi puse la nivelul solului antic sau la nivelul podelei bordeiului. Pereţii de bîrne erau susţinuţi şi de pari, unele bordeie avînd pari atît în colţuri, cît şi pe mijlocul laturilor, iar altele doar pe mijlocul laturilor şi unul în centru. În bordeiul atribuit fazei Budureasca I şi în bordeiele de la Cîndeşti nu s-au descoperit urme de pari, iar la Budureasca 1 e greu de apreciat situaţia reală. În multe cazuri s-a putut observa că pereţii fuseseră ,,tencuiţi" cu lut galben fără paie. Referitor la acoperiş, e bine să considerăm datele încă neîmplinite. Asupra altor elemente — ferestre, tavan — nu se poate afirma nimic. Cît priveşte intrarea în locuinţă, nu am surprins nicăieri urme de gîrlici.

Exceptînd bordeiul de la Bozieni, care era *fără vatră sau cuptor*, toate bordeiele aveau la nivelul podelei în unul din colţuri (N, NE sau NV) un *cuptor de piatră* (pietrar) cu boltă, cu baza în formă de potcoavă sau în formă de cutie dreptunghiulară, în ambele cazuri vetrele lor fiind sau albiate, sau plane (la Cîndeşti doar plane).

La Budureasca 3, deasupra unui pietrar (B_2) fusese construită o tavă de lut, iar în două bordeie (B_3, B_5), lîngă pietrar, fusese îngropat parţial un vas ,,pentru provizii".

Doar două bordeie (B_4, Budureasca 3 şi B_4, Budureasca 1) aveau în locul pietrarului o *vatră deschisă*, plană, cvasirotundă, neamenajată.

O astfel de vatră apare, alături de pietrar, şi la Tîrgşor(B_{5a}, pe ea găsindu-se fragmente de *ţest*), şi la Budureasca 3 (B_2).

Însoţind pietrarul, în unele bordeie (Cîndeşti, Budureasca), au apărut şi cuptoare „pentru turte", în formă de calotă sferică (diametrul de circa 1,00 m), scobite la o anumită înălţime în peretele de lut al bordeiului, în afara perimetrului său.

Uneltele şi obiectele mărunte descoperite sînt foarte rare.

Din piatră : o rîşniţă (*catillus*) ; arcere (cute) din rocă verzuie sau din gresii plate de prund. *Din os :* sule şi o placă dreptunghiulară ca o plăsea. *Din fier :* cuţite, o dălţiţă, obiecte cu aspect de „cuie", catarame. Amintim şi urma unei cazmale, descoperită la Budureasca 3. *Din bronz* : fibule, o aplică aurită, o scoabă-dălţiţă. *Din aramă* : fragmente de tablă, un „cui" şi sîrme. *Din argint* : un colan. *Din sticlă* : pandantive, mărgele *poliedrice*, mărgele *în formă de pară* cu *millefiori* albe şi incrustaţie din foiţă de aur, mărgele *în formă de colac*, îngemănate, o piesă pentru incrustat. În sfîrşit *din lut* : o mărgea biconică, fusaiole şi mai ales, vase.

Fusaiolele din complexele Ipoteşti-Cîndeşti sînt lucrate dintr-o pastă fină, săpunoasă, fără nisip sau cioburi pisate. Predomină tonurile închise, cenuşii-cafenii, cafenii-castanii, pînă la negricios sau roşcat. Forma lor este variată, predominînd cele bitronconice scunde şi bitronconice înalte (foarte probabil caracteristice fazei Ipoteşti-Cîndeşti III). Unele au decor striat.

Olăria culturii Ipoteşti-Cîndeşti, după felul în care a fost lucrată, este de două feluri :

— *categoria I*, ceramică lucrată la roată ;

— *categoria II*, ceramică lucrată cu mîna.

Ceramica lucrată la roată are trei subcategorii :

— *subcategoria I A* : roată repede (de picior). Vase cu arhitectură precisă. Pereţii (de obicei subţiri), de grosime egală cu fundul plat sau cu umbo, au „coaste" în interior şi uşoare vălurir i în afară. Arderea primară foarte bună ; culoarea vaselor în funcţie de subspecii.

— *subcategoria I B* : roată încetinită (probabil de mînă, cu turaţie mare). Vasele ca mai sus, doar că peretele se îngroaşă, feţele lui devenind lise (cel mult, foarte slab vălurite înăuntru). Arderea primară bună, dar cîteodată inegală ; vase cafenii-castanii, castanii-slab-cărămizii, cu reflexe gălbui sau negricioase ; miezul cîteodată mai închis la culoare.

— *subcategoria I C* : roată înceată (de mînă, cu turaţii inegale) ; vase, cu o excepţie-două, imprecis conturate (mai ales la gură), cu peretele gros şi inegal, cu fundul masiv, albiat sau ogival înăuntru. Interiorul vaselor e parcă plămădit, deşi exteriorul e netezit cu paleta. Ardere slabă spre bună ; vasele, negricioase, foarte rar cu reflexe cafenii ; miezul negru.

După felul pastei folosite, există trei specii de bază (cifra speciei se adaugă siglei subcategoriei) :

1 = lut amestecat cu nisip ;
2 = lut amestecat cu pietricele ;
3 = lut amestecat cu cioburi pisate.

Subliniem că din subcategoria I A (roată repede) nu cunoaştem specii pure din pastă cu pietricele (I A_2) şi din pastă cu cioburi pisate (I A_3), ci doar specii hibride (I A_{1-2}, I A_{1-2-3}).

Dintre speciile subcategoriilor, doar cea cu nisip, a vaselor lucrate cu roata repede (specia I A_1), cunoaşte următoarele variante (subspecii), în funcţie de modul coacerii vaselor :

— varianta I A_{1a} — *ceramică cenuşie*, asemănătoare celei „ciment" din sec. III—IV e.n. Frecvenţa sa : foarte rară.

— varianta I A_{1b} — *ceramică slab-cărămizie-cafenie* sau *castanie* (adesea cu nuanţe negricioase), asemănătoare ceramicii bizantine de uz curent din sec. VI e.n. Frecvenţa : net dominantă.

— varianta I A_{1c} — *ceramică intens roşie* (ca cea romană sau bizantină de calitate mai bună). Frecvenţa : rară şi atestată doar în faza Budureasca III.

Ceramica lucrată cu mîna (categoria II) vădeşte — clar la antipozi — două tehnici de lucru diferite :

— *tehnica A*, în care vasele sînt lucrate îngrijit, prin rotirea mîinii înăuntrul lor ; arhitectura e relativ precisă, cîteodată corectată cu paleta, au fundul plat şi subţire, imitînd vasele lucrate la roată (menţionăm că unele vase de acest soi vor fi fost chiar lucrate cu roata înceată).

— *tehnica B*, în care vasele, executate neglijent, au vîrci verticale înăuntrul lor, fundul fiind mult îngroşat şi mai adesea ogival în interior.

Indiferent de tehnică, ceramica categoriei II are tot trei specii de bază :

— specia II_1 = lut cu nisip ; rară ; are două variante :
— II_{1a} = lut cu nisip-zgrunţuros ;
— II_{1b} = lut nisipos-făinos ;

— specia II_2 = lut cu pietricele ; foarte rară ;

— specia II_3 = lut cu cioburi pisate ; net dominantă (caracteristică Munteniei de NE). Şi specia II_3 cunoaşte două variante :

— varianta II_{3a} = ceramică săpunoasă la pipăit (mult mai rară) ;

— varianta II_{3b} = ceramică aspră la pipăit (mult mai frecventă).

Şi în cadrul ceramicii categoriei II se găsesc specii hibride : II_{1-2}, II_{1-3} etc.

În afara celor două categorii ceramice, în multe complexe Ipoteşti-Cîndeşti din fazele I—III se întîlneşte ceramică bizantină de import (categoria III). Din faza IV (Cîndeşti) lipseşte.

După descrierea globală din punct de vedere tehnic a ceramicii Ipoteşti-Cîndeşti, vom trece la prezentarea ei pe faze culturale, aşa cum le-am stabilit în funcţie de rezultatele stratigrafice de la Budureasca 3.

Faza Tîrgşor = faza Ipoteşti-Cîndeşti I. Reprezentative sînt materialele de la Tîrgşor, sector D, seria de bordeie „a".

Privitor la ceramica lucrată la roată, se foloseşte atît roata repede (I A), cît şi — mult mai rar — cea înceată (I C).

Vasele primei serii (I A) sînt lucrate atent, din lut cu nisip (variantă cărămizie-castanie I A_{1b}), cîteodată şi cu rare pietricele (variantă hibridă I A_{1b-2}). Varianta cenuşie (I A_{1a}) n-a fost surprinsă în condiţii clare, iar cea intens roşie (I A_{1c}) lipseşte.

Forme : tipică — oala fără toartă[9], cu umeri largi şi boltiţi, fără gît (sau care abia-abia începe să se contureze), cu gura foarte scundă, în continuarea curburii umărului, deşi mai întotdeauna clar detaşată de rest prin buza frecvent teşită, ades puţin oblic spre înăuntru, trasă uşor în afară(cu profil triunghiular, unghiular sau de cioc de botgros) sau cu muchiile rotunjite (cu profil de cvasimulură). Decorul lor : văluriri sau

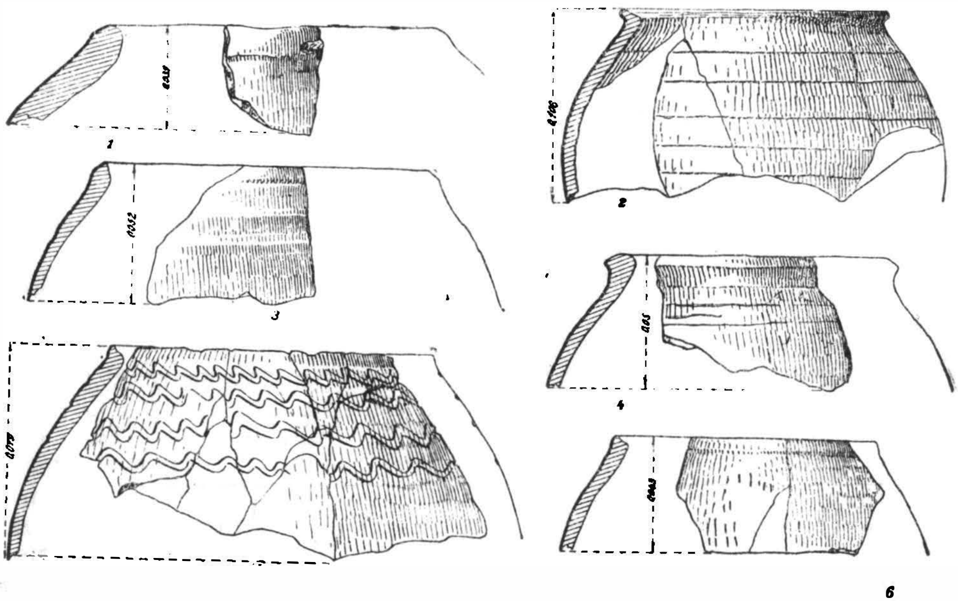

Fig. 2. — *Ceramică din faza Ipoteşti-Cîndeşti I.* 1, ceramică lucrată cu mîna, (specia I Ia$_b$) ; 2 — 4, 6, ceramică lucrată cu roata repede (specia I A$_{1b}$) ; 5, ceramică lucrată cu roata înceată (specia I C_3). 1, de la Budureasca 3 („La greci") ; 2 — 6, de la Tîrgşor.

slabe canelări circulare uşor distanţate, provenite de la lucrul la roată, grupate mai ales în partea superioară (fig. 2/2—4,6) (un caz de canelură pe linia gîtului şi altul de striuri executate cu pieptenele, neasigurate stratigrafic).

Vasele la roată înceată (I C) sînt din lut cu cioburi pisate (I C_3, cîteodată şi cu fire de nisip sau rare pietricele : I C_{1-3}, I C_{2-3}). Absolut tipice sînt oalele cu un contur ovoidal, cu umeri boltiţi, fără gît, cu gura în continuarea curburii umărului, cu buza teşită puţin oblic spre interior şi trasă uşor în afară, unde se subţiază (evident, imită forma vaselor la roata repede). Decorul lor este format din 3 sau 4 linii în val suprapuse, aplicate imediat sub gură. Vasele de acest tip, prezentînd caractere distincte, pot fi numite *vase ovoidale de tip Tîrgşor* lucrate cu roata înceată (fig. 2/5). Altă formă de vas lucrat cu roata înceată pare să aibă profil de borcan.

[9] Fragmente de toartă, foarte sporadic (Tîrgşor).

Ceramica lucrată cu mîna, mai ales din lut cu cioburi pisate (specia II_3) şi, rar, din lut cu cioburi pisate şi fire de nisip sau pietricele (specii hibride: $II_{(1-)3}$, $II_{(2-)3}$), cunoaşte doar forma de oală.

Un tip e borcănaşul aproape tronconic, foarte slab gîtuit spre marginea care se înalţă puţin şi se evazează abia perceptibil, terminîndu-se printr-o buză uşor subţiată, mai curînd rotunjită decît teşită (tehnică B).

Alt tip este oala cu porţiunea buză-gît-umeri avînd profilul în formă de S. Pe un ciob dintr-un astfel de vas apar două litere, MC sau MO, realizate prin înţepături succesive, rotunde, mici şi apropiate.

Ambele forme au frecvent fundul plat, aproximativ de aceeaşi grosime cu pereţii.

În faza Ipoteşti-Cîndeşti I, ceramica la roată (categoria I) preponderează faţă de cea lucrată cu mîna (categoria II), dar la Tîrgşor, într-un bordei, raportul e invers [10].

Subliniem că în această fază nu am descoperit pînă azi tigăiţe. Importuri bizantine frecvente (ceramică, fibule).

Faza Budureasca II (*= faza Ipotești-Cîndești II*). O ilustrează descoperirile de la Tîrgşor (seria de bordeie „b"), de la Budureasca 3 (faza I şi II), Budureasca 1 (B_1) şi Poşirceşti (etapa veche).

Caracteristică e execuţia atentă a vaselor lucrate cu roata repede (subcategoria I A), mai ales cărămizii-castanii şi din lut cu nisip (subspecia I A_{1b}), mult mai rar cenuşii (subspecia I A_{1a}). Subspecia roșie (IA_{1c}) lipseşte. Ceramică la roata înceată nu s-a găsit în condiţii stratigrafice sigure.

În privinţa formelor, la un tip de oală cu corpul alungit, uşor bitronconic-rotunjit, se constată creşterea înălţimii umerilor (în raport cu umerii vaselor din faza precedentă), care devin ceva mai decurbaţi, condiţionînd apariţia unui gît propriu-zis, oricît de slab conturat ar fi, scos în evidenţă şi de gura care se detaşează uşor de rest printr-o buză scurtă (nu prea lată), răsfrîntă oblic (fig. 3/3) sau îngroşată, cu profil triunghiular (fig. 3/1).

Alt tip e oala cu corp piriform, cu umerii curbaţi, cu gît distinct, cilindric (deşi scund), cu buza puţin îngroşată, foarte slab şănţuită de jur împrejur (fig. 3/2).

Decorul: striuri superficiale, executate cu neregularităţile paletei, mai ales pe gît, sau uşoare denivelări executate în timpul lucrului la roată. Doar la primul tip de oală este atestat mănunchiul de 2—3 caneluri pe umeri. Unele vase aveau capace de lut cu buton, lucrate la roată.

La ceramica lucrată cu mîna (categoria II) se observă că mai ales în această fază se grupează fragmentele aparținînd speciei II_2 (lut cu pietricele) şi cele lucrate în tehnica A (nu cu mult mai frecvent decît în faza Tîrgşor, dar mult mai mult decît în faza următoare, Budureasca III).

Ca forme, se cunosc oale, tigăiţe şi un opaiț.

Dintre tipurile de oale sînt precizate: oale care imită vasele ovoidale de tip Tîrgşor; oala cu corp piriform, umăr boltit, gura relativ înaltă şi

[10] Materiale Ipoteşti-Cîndeşti I, la Ipoteşti, Cernica (inedite; inf. Gh. Cantacuzino) şi Militari-Cîmpul Boja.

buza răsfrîntă oblic şi netezită ; oala cu umeri mai scurţi, cu gura mai largă, cu marginea mai înaltă, aproape verticală, şi buza rotunjită sau teşită.

Un tip de vas cu corp alungit, cu umerii prelinşi şi gura largă, cu buza dreaptă (netezită în partea superioară), creînd iluzia unui gît foarte scund (fig. 3/4), pare a se apropia de formele unor vase de tip Korceak.

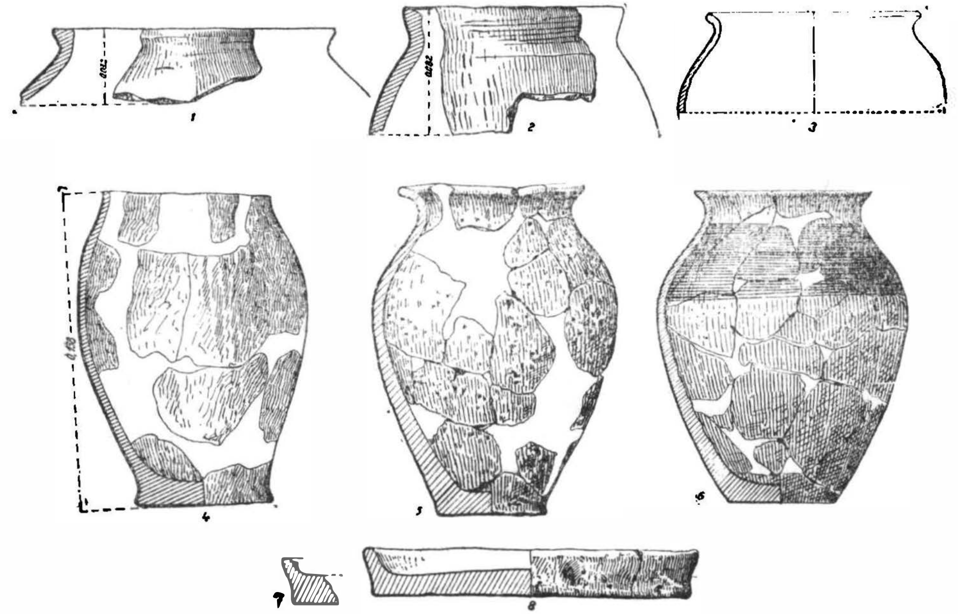

Fig. 3. — *Ceramică din faza Ipoteşti-Cîndeşti II.* 1 — 3, ceramică lucrată cu roata repede (specia I A_{1b}) ; 4, ceramică lucrată cu mîna (specia II_{3b}). *Ceramică din faza Ipoteşti-Cîndeşti III.* 5, vas lucrat cu mîna (specia II_{3b}) ; 6, vas lucrat cu roata repede (specia I A_{1b}) ; 7, 8, tigăiţe (specia II_{3a} şi specia II_1). 1, 7, de la Budureasca 3 („La greci") ; 3, 8, de la Budureasca 1 („Valea Pietrei") ; 2, 4, de la Tîrgşor ; 5, 6, de la Bozieni.

Tigăiţelor din această fază pare să le fie caracteristică bordura scundă unită în unghi drept cu fundul (fig. 3/7). Pasta lor conţine nisip sau cioburi pisate (II_1, II_3).

Preponderenţa ceramicii lucrate cu roata (categoria I) asupra celei lucrate cu mîna (categoria II) se menţine şi în această fază [11], existînd şi excepţii (două bordeie la Budureasca 3 şi cel de la Poşirceşti). Sînt atestate şi importuri bizantine (ceramică, podoabe).

Faza Budureasca III = faza Ipoteşti-Cîndeşti III. Documentată prin descoperirile de la Budureasca 3 (faza III), Bozieni (B_1), Budureasca 1 (B_4), Budureasca 2 (B_1, B_2) şi Poşirceşti (etapa nouă).

Pentru ceramica la roată caracteristice sînt vasele lucrate cu roata repede (subcategoria I A), castanii-cărămizii, din lut cu nisip (subspecia

[11] Ipoteşti-Cîndeşti II, la Ipoteşti, Militari-Cîmpul Boja, Străuleşti, Tîrgşor (sector B), Sărata-Monteoru şi, sporadic, Căţelu Nou. Foarte probabil şi la Ciurel.

I A_{1b}). Subspecia cenuşie (I A_{1a}) aproape dispare (cîteva cioburi). E atestată iarăşi, în mod sigur, roata înceată (I C).

Se ivesc acum pentru prima dată :

— subspecia roşie (I A_{1c}) (rară) şi specia hibridă din lut cu nisip, pietricele şi cioburi pisate (I A_{1-2-3}, foarte rară) lucrate cu roata repede ;

— specia I B_3 (lut cu cioburi pisate, lucrate cu roata încetinită), documentată doar la Budureasca 3 (B_4) şi Budureasca 1, prin cîte un ciob, două.

Chiar şi la produsele roţii de picior (subcategoria I A) se observă tendinţa de a nu crea „coaste" în interior, ca peretele să fie mai neted şi mai gros, iar unele funduri sînt masive, cîteodată modelate de-a dreptul grosolan (fig. 3/6).

Formele lucrate la roată (indiferent de subcategorie) continuă şi dezvoltă formele din faza precedentă.

Cele lucrate cu roata repede conturează tot mai bine gîtul (acum relativ înalt şi perfect cilindric sau uşor lărgit spre bază şi gură — în acest caz buza e răsfrîntă, elegant, mult în afară — ori puţin tronconic, adesea diferenţiat de umeri printr-un uşor prag), buzele fiind bine dezvoltate şi mai ales şănţuite (doar vasele cu gît perfect cilindric au buza îngroşată cu profil triunghiular) sau mult răsfrînte în afară şi adesea îngust-şănţuite de jur împrejur în exterior, căpătînd un profil binar. În decor se foloseşte mai sporit mănunchiul de 3—6 caneluri pe gîtul şi începutul umerilor vasului (apar acum şi canelurile late) ; la fel şi striurile mărunte şi superficiale (executate cu paleta), care acum coboară şi pe umeri ; abia acum sînt precizate clar striurile adînci şi dese, făcute cu pieptenele pe gîtul şi, mai ales, pe umerii vasului (fig. 3/6) ; tot acum, doar la Bozieni, coastele de pe exteriorul vaselor sînt şi ele striate cu pieptenele. Se pare că şi striul elicoidal cu pasul mare (2 cm), care acoperă corpul vaselor pînă aproape de fund, apare tot de pe acum.

Mai multe oale de la Budureasca 1 cu corpul uşor bitronconic-rotunjit, lucrate cu roata înceată (categoria I C) au buza foarte scurtă şi puţin diferenţiată, rotunjită şi incizată pe partea interioară (imitînd şănţuirea) ; decorul lor e friza formată mai ales din trei valuri simple suprapuse, încadrate de două linii drepte, plasată pe umerii vaselor (fig. 4/1), concepţie ce aminteşte decorul vaselor slave din Transilvania.

Ceramica lucrată cu mîna (categoria II) surprinde prin neglijenţa sa chiar şi la vasele care imită perfect prototipuri lucrate la roată. Predomină cu puţin tehnica B. Sporeşte puţin folosirea lutului cu nisip (specia II_1), dar cel cu pietricele (specia II_2) aproape dispare. (Bineînţeles larg folosit e tot lutul cu cioburi pisate — specia II_3 —, ca în toate fazele şi aşezările Ipoteşti-Cîndeşti din NE Munteniei.)

Ca forme, se întîlnesc atît oale cît şi tigăiţe.

Dintre oale (fig. 3/5), se disting cele care imită perfect prototipuri lucrate cu roata repede (vezi mai sus formele lor) ; nu se omite nici îngusta şănţuire circulară exterioară a buzelor, nici şănţuirea mai lată dinăuntrul gurii vaselor, nici îngroşarea unor profile de buze. Fundurile se remarcă printr-o masivitate exagerată uneori, dar sînt şi funduri subţiri.

Și la tigăițe se constată îngroșarea bordurii (fig. 3/8), care pare să se evazeze, și a fundului. Un fragment de la Bozieni are adîncituri pe buză.

Și în această fază [12] ceramica lucrată la roată este tot preponderentă față de cea lucrată cu mîna (doar la Budureasca 2 și Poșircești în favoarea celei din urmă).

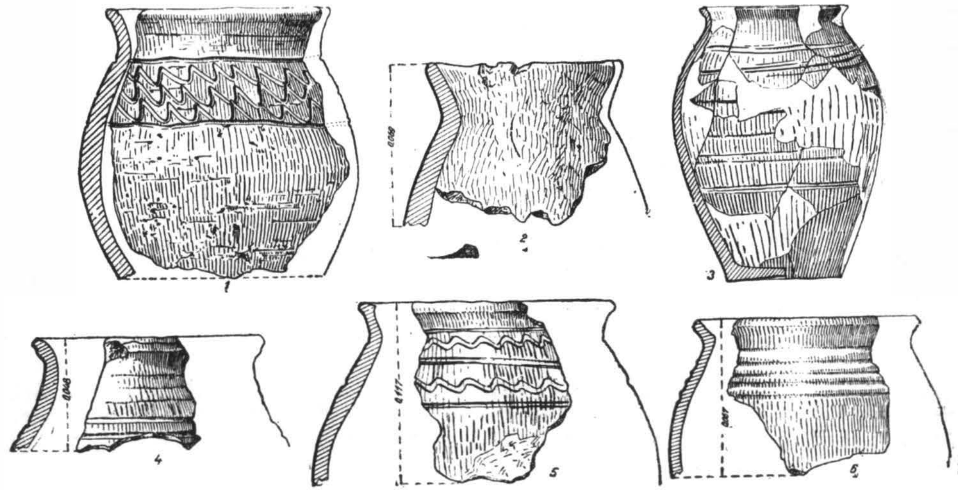

Fig. 4. — *Ceramică din faza Ipotești-Cîndești III*. 1, vas fragmentar lucrat cu roata înceată (specia I C_1). *Ceramică din faza Ipotești-Cîndești IV*. 2, ceramica lucrată cu mîna (specia II_{3a}); 3 — 6, ceramică lucrată cu roata încetinită (5 = specia I B_3; celelalte, specia I B_1). 1, de la Budureasca 1 („Valea Pietrei"); 4, de la Budureasca 2; 3, de la Budureasca 3 („La greci"); 2, 5, 6, de la Cîndești.

Subliniem masivitatea importurilor bizantine (amfore, străchini, urcioare, podoabe).

Faza Cîndești (= *faza Ipotești-Cîndești IV*). Este înfățișată de materiale de la Cîndești și de cele din stratul cenușos și din bordeiul 6 de la Budureasca 3 (faza Budureasca IV).

Caracteristică e predominarea vaselor lucrate cu roata încetinită (subcategoria I B). Roata repede e atestată mai rar și numai prin subspecia castanie (I A_{1b}), aceeași ca și în faza precedentă, iar roata înceată doar printr-un ciob, două.

Vasele la *roata încetinită* se remarcă printr-o mai largă folosire a pastei cu cioburi pisate (specia I B_3), deși vasele din lut cu nisip (specia I B_1) sînt încă superioare numeric; pasta cu pietricele (specia I B_2) e constatată printr-un singur fragment. De remarcat că, indiferent de specie, execuția este atentă, păstrînd detaliile ceramicii lucrate cu roata repede.

Formele și decorul (fig. 4/3—6) sînt comune tuturor subcategoriilor (I A, I B, I C), cu precizarea că friza cu val simplu între linii drepte a

[12] În faza Ipotești-Cîndești III, cultura se diversifică. Materiale la Dămăroaia; Tîrgșor, sector II A; Militari-Cîmpul Boja; Gura Motrului; multe la Sărata-Monteoru, Străulești și Ciurel; cîte un ciob la Ipotești și Cățelu Nou.

apărut doar într-un caz (pastă cu cioburi pisate — I B_3). Se cunosc oale cu pîntece rotund şi fund uşor profilat, oale cu corp vag-bitronconic-rotunjit, cu ecuatorul ceva mai sus de jumătate, oale piriforme cu gît cilindric înalt şi buza îngroşată triunghiular sau răsfrîntă orizontal. Buzele primelor tipuri sînt late şi întotdeauna şănţuite, cele mai multe cu profil binar sau chiar treflat (tipic pentru această fază). Decorul folosit : pe gît şi umeri mănunchiul de 4-5 caneluri, striuri superficiale executate cu neregularităţile paletei, vălurirea peretelui (caneluri late degenerate sau doar tradiţia lor), friza cu val simplu între linii drepte ; friza formată din trei benzi striate, în val, suprapuse ; pe corpul vaselor : striurile—coaste orizontale şi striul elicoidal care coboară de sub gît pînă aproape de fund. Pe un vas apare un semn în formă de Y.

Ceramica lucrată cu mîna (categoria II) se distinge prin diversitatea facturii sale şi prin slab conturata arhitectură.

Frecvent e lutul cu cioburi pisate (specia II_3), dar mai ales aici, la Cîndeşti, apare varianta săpunoasă (II_{3a}), deşi mult mai rară decît cea aspră (II_{3b}), şi cea nisipoasă-făinoasă (II_{1b}).

Formele redau tipuri de oale şi tigăiţe.

Se constată oale cu gura largă, umeri prelinşi, gît foarte scurt, aproape cilindric, oale-,,butuc'', însă cu corpul mai alungit decît în faza anterioară (fig. 4/2), oale cu corp piriform, umăr boltit, buza relativ înaltă, răsfrîntă oblic în afară şi netezită ; oala piriformă cu gît cilindric buza îngroşată cu profil triunghiular şi oala-borcan scundă, cu fundul lat, cu corpul aproape cilindric. Fundurile sînt fie plate şi subţiri (adesea cu umbo), fie masive, ogivale în interior, tronconice sau profilate în afară (netezirea buzelor e mai puţin frecventă decît în fazele anterioare).

Profilul unei tigăiţe e foarte scund şi foarte evazat, iar al alteia în formă de L. În genere materialul la roată (repede sau încetinită) e la paritate cu cel lucrat cu mîna, dar într-un caz (B_2) s-au găsit multe vase lucrate la roată (I B mai ales), iar în altul (B_7) aproape numai cu mîna[13]. Importuri bizantine lipsesc.

Datarea culturii Ipoteşti-Cîndeşti. După datele stratigrafice, cultura Ipoteşti-Cîndeşti nu poate fi mai veche decît începutul secolului al V-lea e.n. (materialele postcerneahoviene de la Tîrgşor) sau mai nouă decît secolul al IX-lea e.n. (materialele ,,dridoide''), dar conţinutul ei se opune unei datări atît de largi.

Faza Tîrgşor = faza Ipoteşti-Cîndeşti I se poate data în ultima treime a secolului al V-lea şi începutul secolului al VI-lea e.n.

Faza Budureasca II (*= faza Ipoteşti-Cîndeşti II*) centrează spre al doilea sfert şi mijlocul secolului al VI-lea e.n.

Faza Budureasca III = faza Ipoteşti-Cîndeşti III poate fi datată în ultima treime a secolului al VI-lea şi primele decenii (unul, două) din secolul al VII-lea e.n.

Faza Cîndeşti (*= faza Ipoteşti-Cîndeşti IV*) se plasează în secolul al VII-lea e.n., neatingînd probabil sfîrşitul veacului.

[13] În restul ţării, Ipoteşti-Cîndeşti IV este foarte slab documentat. Cîteva cioburi la Ipoteşti. Mai consistent la Căţelu Nou. De la Sărata Monteoru nu sînt publicate materiale absolut tipice.

Apartenența etnică a culturii Ipotești-Cîndești. După ce am cunoscut evoluția culturii şi datarea ei, faptele ne obligă să reținem în procesul atribuirii sale etnice doar pe băştinaşi şi pe slavi. Conținutul culturii e însă şi mai explicit.

Ceramica lucrată cu *roata repede* vădeşte că populația care a creat-o nu poate fi decît *populația băştinaşă daco-romană* descendenta celei care şi cea care a păstrat un strîns contact permanent (din secolul al III-lea pînă în secolul al VI-lea e.n. inclusiv) cu civilizația dunăreană romană şi apoi bizantină.

Din ceramica lucrată cu mîna sînt de atribuit băştinaşilor : 1) vase lucrate în tehnica A ; 2) cele ce imită forme lucrate cu roata (astfel de vase lipsesc din complexele pur slave) ; 3) vase care reproduc aproape aidoma forme din secolul al IV-lea e.n. ; 4) vasele din pastă „săpunoasă" (II_{3a}), asemănătoare speciei „cretoase" carpice ; 5) vasele de tradiția Latènului local. Aceste elemente reprezintă *substratul carpo-dacic* (slab atins de romanizare), a cărui vigoare descreşte în timp, dar creşte în spațiu, de la vest la est.

Ceramica lucrată cu roata încetinită sau înceată poate naşte iluzia că e de atribuit global slavilor, dar faptele se opun. Ea e documentată chiar din faza Ipoteşti-Cîndeşti I, prin forme de vase locale, cu decor şi factură locale, din cea mai uzitată materie primă locală : pasta cu cioburi pisate (cu cît mai spre est, cu atît mai săpunoasă). Materialele de acest gen, lucrate în prima fază cu roata înceată, iar în fazele III-IV cu roata încetinită, ar putea fi puse pe seama *aborigenilor carpo-daci romanizați.*

Cum pot fi totuşi precizate elementele slave? Cuptorul de piatră (pietrarul) e totuşi romanic[14], tava de lut („vatra portativă"), e mai veche la noi (secolul al VI-lea)[15] decît în mediul slav (secolele VIII-IX)[16]. Chiar şi originea tigăițelor ne pare deocamdată incertă[17]. Doar un vas lucrat cu mîna de la Budureasca 3 (din faza Budureasca I) şi un altul de la Tîrgşor (fig. 3/4), prin factura şi forma lor, par legate de tipul Korceak[18].

În faza a III-a însă, o serie de schimbări (înmulțirea tehnicii B ; vasele primitiv lucrate cu roata înceată, avînd ca decor friza din trei linii în val, între două linii drepte (fig. 4/1), decor ce stă la baza celui al vaselor slave din Transilvania[19]), pot fi puse pe seama slavilor, prezența lor[20] repercutîndu-se şi asupra olăritului băştinaş cu roata repede (pastă hibridă

[14] L. Niederle, *Славянские древности*, Moscova, 1956, p. 263-265. Pietrare preslave la Alcedar, R.S.S. Moldovenească (sec. III-IV e.n.), iar la noi, la Bezid (sec. IV e.n.) şi Budureasca (inedit ; sec. IV e.n.), iar prin corespondentul lor în lut crutat la Chilia (sec. III e.n.), Alexandria şi Cavadineşti (sec.IV e.n.). (Antecedente şi la daci). Din sec. VI e.n., neslave, la Garvăn şi Bratei (inedite ; inf. prof. I. Nestor).

[15] La Budureasca 3 şi Ciurel.

[16] Mircea D. Matei, în *SCIV*, X, 1959, 2, p. 423-424 ; Jaroslav Kudrunáč, în *Arheologia Moldovei*, I, 1961, p. 232. Tăvi *pe cuptor*, abia din sec. IX-XII e.n., la Garvăn, Lukaşevka, Lipinsk.

[17] O tipsie dacică (inedită) la Poşircești în raionul Buzău. La Alexandria (sec. IV e.n.), una lucrată cu roata. Tigaie din bronz la Sucidava (sec. VI e.n.) ; de aici, poate, inspirația.

[18] V. P. Petrov, în *Археология*-Kiev, XIV, 1962, p. 9 şi 15, idem, în *MIA*, 108, 1963, p. 35, fig. 9/2-3 ; I. P. Rusanova, în *MIA*, 108, 1963, p. 46 şi fig. 7/3.

[19] Cf. Bezid, Teiuş, Nuşfalău.

[20] Atestată şi de unele vase tipic slave de la Sărata-Monteoru, Ciurel, Căţelu Nou.

I A_{1-2-3}; îngroşarea pereţilor şi a fundurilor care devin masive, cîteodată de-a dreptul plămădite).

În faza a IV-a (Cîndeşti), ceramica la roată continuă elementele de bună factură romanică. Aspectul vaselor îşi recapătă în cele din urmă unitatea, indiferent la ce fel de roată sînt făcute (mai ales *roata încetinită*). Fenomenul ar putea sugera degajarea mediului local prin plecarea grosului slavilor peste Dunăre şi asimilarea celor rămaşi.

★

Revenind la ansamblul culturii Ipoteşti-Cîndeşti, se poate afirma că ea este cultura materială cu aspect rural a populaţiei locale din veacurile V-VII e.n., care s-a păstrat numeroasă, schimbîndu-şi din timp în timp modestele ei aşezări formate dintr-un număr mic de semibordeie, îndeletnicindu-se mai ales cu agricultura şi păstoritul, dar practicînd şi meşteşugurile (fierăritul, lemnăritul, olăritul, cojocăritul, torsul)[21].

Această cultură cu adînci rădăcini locale, reliefate de inventarul ei, s-a cristalizat în spaţiul de la sud de Carpaţi printr-o continuă evoluţie şi neîntreruptă asimilare organică a elementelor de cultură provincial-romane tîrzii şi apoi bizantine. Ea reprezintă de fapt o ramură a culturii timpurii bizantine, mult mai puţin fastuoasă, dar tot atît de tenace în a păstra şi dezvolta trăsăturile sale tipic romanice[22]. Contactul permanent[23] cu lumea sud-dunăreană a determinat ca această ramură să urmeze un ritm de dezvoltare corespunzător celui din imperiul sud-dunărean (în forme mult mai modeste şi schematizate), aşa încît se poate spune că, în mare măsură, cultura Ipoteşti-Cîndeşti este rezultatul acestui contact.

În întinsa arie de răspîndire a culturii Ipoteşti-Cîndeşti, fluxul permanent al elementelor culturale timpurii bizantine, cărora cultura menţionată le datorează unitatea, s-au grefat — de la caz la caz — pe un fond local cu trăsături proprii, situaţie care a condiţionat existenţa a două aspecte regionale: în vest, *aria Ipoteşti*, arie dacică, iar în est, *aria Cîndeşti*, arie carpică. Aria vestică se caracterizează prin folosirea aproape exclusivă a lutului cu amestec de nisip la manufacturarea vaselor şi prin utilizarea, în principal, a cuptorului scobit într-un bloc de lut cruţat, preluat de la purtătorii culturii Chilia[24]. În aria estică, *aria Cîndeşti*, se foloseşte aproape numai lutul cu cioburi pisate la vasele făcute cu mîna (material care pătrunde şi la vasele lucrate cu roata), avînd o răspîndire cvasigenerală cuptorul de piatră (pietrarul)[25]. Cum e şi firesc, între aceste două arii nu se poate trage o linie de demarcaţie netă, fapt dovedit de aşezările Ipoteşti-Cîndeşti din preajma Bucureştilor[26], unde,

[21] Despre necropolele acestei populaţii: la Ceptura, inhumaţi orientaţi E-V (romanici? ca la Histria, Piatra Frecăţei). Inventar: un cercel de argint cu pandantiv stelat (amintit în *Romanoslavica*, IX, 1963, p. 510, ca fiind de la Ipoteşti) şi o brăţară de bronz cu capetele îngroşate, cu analogii curente în mediile sec. VI e.n.

[22] Ceramica cenuşie, fină, lustruită lipseşte.

[23] Cultural, dar şi economic: monede din sec. VI e.n., la Ceptura şi Buzău-Drăgaica (inf. B. Mitrea).

[24] Cf. Sebastian Morintz, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 517, fig. 4.

[25] Vezi nota 13.

[26] Ciurel, Străuleşti, Militari, Căţelu Nou etc. (aria mixtă Ciurel).

alături de tipul de cuptor caracteristic *ariei vestice, Ipotești*, apare, într-un procent variat, lutul cu cioburi pisate la vasele lucrate cu mîna. Din acest punct de vedere, socotim ca justă denumirea de *cultură Ipotești-Cîndești*, căci ea este în stare să ne reprezinte exact situaţia reală din spaţiul dat. Folosirea conceptului de *cultură Ciurel* pentru totalitatea manifestărilor de tip Ipoteşti-Cîndeşti ne pare mai puţin indicată.

După precizarea celor două aspecte regionale, e semnificativ că în aria *Ipotești* slavii sînt atestaţi prin vase aparţinînd tipului Praga (lut cu nisip), iar în *aria Cîndești* prin materiale atribuite tipului vechi Korceak (lut cu cioburi pisate). Poate e de admis o foarte rapidă adaptare a slavilor la mediul local, în cadrul fenomenului de *simbioză* cu pămîntenii, dat fiind faptul că urmele celor dintîi sînt atît de greu de identificat în ansamblul culturii Ipoteşti-Cîndeşti. Cert este că prezenţa slavilor nu pare să tulbure cu nimic evoluţia culturii locale din faza Ipoteşti-Cîndeşti II. Abia în faza următoare, Ipoteşti-Cîndeşti III, atît în cultura băştinaşilor, cît şi, mai ales, în cea a slavilor intervin schimbări (amintite la timpul lor) care arată începutul *sintezei* daco-romano-slave, cu rezultatul azi bine ştiut : pe cînd infuzia slavă colorează doar mediul local, dîndu-i mai multă varietate, fondul autohton se răsfrînge covîrşitor în cultura slavilor, indicînd asimilarea lor. Îmbogăţit şi învingător, acest fond local îşi recapătă echilibrul în ultima fază Ipoteşti-Cîndeşti. El va transmite mai departe culturii ulterioare străromîneşti de tip Dridu elementele de bază ale conţinutului său[27] : tipul de locuinţă (semibordeiul), tipul de cuptor (pietrarul), tehnica olăritului (cu roata încetinită) şi decorul ceramicii (striul elicoidal, striurile executate cu pieptenele, decorul în val), deşi formele vaselor vor fi altele, după cum le-au preschimbat veacurile în decursul lor[28].

S-ar putea crede că cele mai vechi elemente ale populaţiei străromîneşti de mai tîrziu au început să se cristalizeze chiar de pe treapta finală a culturii Ipoteşti-Cîndeşti.

VICTOR TEODORESCU

К ВОПРОСУ О КУЛЬТУРЕ ИПОТЕШТЬ-КЫНДЕШТЬ В СВЕТЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИИ В СЕВЕРО-ВОСТОЧНОЙ МУНТЕНИИ (ОБЛ. ПЛОЕШТИ)

РЕЗЮМЕ

В настоящей работе освещаются некоторые вопросы в связи с местной культурой, обоснованной за последние годы в Ипотешть (р-н Слатина), Кындешть (р-н Бузэу) и Чюрел (близ Бухареста), то есть в Мунтении, Олтении и Южной Молдове.

[27] Ion Nestor, *op. cit.*, în *Studii*, XV, 1962, 6, p. 1 434.

[28] Formele (şi detaliile) ceramicii fazei Ipoteşti-Cîndeşti IV anunţă deja ceramica (inedită) din complexele „dridoide” („proto-Dridu”) de la Tîrgşor şi Vadu Săpat, rn. Mizil.

Автор изучает лишь участок северо-восточной Мунтении, где он отождествил свыше 30 поселений (расскопаны: Кындешть, Бозиень, Будуряска 3, Тыргшор и др.). Они состоят из полуземлянок с печками-каменками (в виде исключения встречаются и полуземлянки с открытым очагом или с печью, выкопанной в толще невырытой глины). Инвентарь землянок состоит из: орудий, украшений и керамики, сделанной на быстро [I A], замедленно [I B] или медленно вращающемся кругу [I C] (горшки, крышки, пряслица); а также лепной керамики [II] (горшки, сковородки, светильники, пряслица) из глины, содержащей песок [1], дресву [2] или шамот [3]. (Квадратные скобки представляют классификацию керамики, по автору).

Судя по стратиграфическим данным в Будуряске 3, в развитии культуры Ипотешть-Кындешть различаются 4 фазы (I–IV). В большинстве комплексов во всех фазах преобладает сделанная на кругу керамика. Изготовление на замедленно [I B] или медленно вращающемся кругу [I C] обосновано еще в первой фазе; но оно достигает широкого применения лишь в последней фазе, вытеснив способ изготовления при быстром вращении [I A]. Изготовленные на медленно вращающемся кругу сосуды из глины с примесью толченых черепков [I C_3] встречаются уже в первой фазе.

Фаза Ипотешть-Кындешть I (вторая половина V в. — начала VI в.н.э.) является дославянским дакийско-римским этапом. Тип сосуда, сработанного на быстро вращающемся кругу (позднеримский тип), послужит образцом пражскому типу сосуда славянской среды. Среди сосудов ручной лепки сохраняются традиционные карпо-дакийские формы. Сковородки отсутствуют.

В фазе Ипотешть-Кындешть II (середина VI в.н.э.) керамика, сделанная на кругу, развивается. Среди керамических изделий ручной работы появляются сосуды, которые можно отнести к славянам (горшки древнего корчакского типа, близкие колочинскому типу). Римский фонд остается неизменным. Это этап дакийско-римско-славянского *симбиоза.*

Фаза Ипотешть-Кындешть III (последняя треть VI в. — начало VII в.н.э.) является фазой максимального развития. Продолжают бытовать и развиваются все формы керамики (ручной работы или на кругу) предшествовавшей фазы. Возникают элементы, свидетельствующие о дакийско-римско-славянском *синтезе.* К концу фазы появляются сосуды, изготовленные на медленно вращающемся кругу из теста с примесью песка [I C_1], украшенные тремя волнообразными линиями между двумя прямыми, которые можно отнести к славянам.

В фазе Ипотешть-Кындешть IV (VII в.н.э.) римский фонд снова приобретает уравновешенный и единый характер, отражающий ассимиляцию славян. Местная культура начинает претворяться в новую культуру (так называемая «прото-Дриду», еще неопубликованная, недавно открытая в Тыргшоре и Ваду Сэпат), составляя предпосылки позднейшей северо-дунайской культуры типа Дриду (X в.н.э.).

Далее автор указывает, что печки-каменки не могут быть славянского происхождения, поскольку существуют местные дославянские

элементы этого типа уже в IV в.н.э. (как и в отношении сковород). По мнению автора, культура Ипотешть-Кындешть развилась как ветвь позднеримско-византийской культуры. Хотя в ней нет элементов роскоши последней, все же она сохранила и развила типично римские черты, благодаря тесным экономическим и культурным связям с византийской империей.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Карта территории между Карпатами и Дунаем в V—VII вв.н.э. I, поселение типа Ипотешть-Кындешть; II, погребение с трупоположением (VI—VII вв. н.э.); III, славянский некрополь с трупосожжением с элементами культуры Ипотешть-Кындешть (VI—VII вв. н.э.); IV, славянские погребения с трупосожжением (конец VII в.н.э.); V, погребение аварского воина (VII в.н.э.); VI, случайно найденные пальчатые фибулы; VII, византийские крепости.

Рис. 2. — *Керамика фазы Ипотешть-Кындешть I.* 1, лепная керамика (II_{3b}); 2—4, 6, керамика, сработанная на быстро вращающемся кругу ($I\ A_{1b}$); керамика, сделанная на медленно вращающемся кругу (IC_3). 1, из Будуряски 3 («Ла гречи»); 2—6, из Тыргшора.

Рис. 3. — *Керамика фазы Ипотешть -Кындешть II.* 1—3, керамика, сработанная на быстро вращающемся кругу ($I\ A_{1b}$); 4, лепная керамика (II_{3b}); *Керамика фазы Ипотешть Кындешть* III; 5, лепной сосуд (II_{3b}); 6, сосуд, сработанный на быстро вращающемся кругу (IA_{1b}); 7,8, сковородки (II_{3b} и II_1). 1,7, из Будурянски 3 («Ла гречи»); 3,8 из Будурянски 1 («Валя Пиетрей»)»; 2,4 из Тыргшора; 5,6 из Бозиени.

Рис. 4. — *Керамика фазы Ипотешть-Кындешть III.* 1, фрагментарный сосуд, сработанный на медленно вращающемся кругу ($I\ C_1$). *Керамика фазы Ипотешть-Кындешть IV.* 2, лепная керамика (II_{3a}); 3—6, керамика, сработанная на медленно вращающемся кругу (5—$I\ B_3$, другие $I\ B_1$). 1, из Будурянски 1 («Валя Пиетрей»); 4, из Будурянски 2; 3, из Будурянски 3 («Ла гречи»); 2,5,6, из Кындешть.

À PROPOS DE LA CIVILISATION D'IPOTEŞTI-CÎNDEŞTI À LA LUMIÈRE DES RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES DU N-E DE LA VALACHIE
(région de Ploieşti)

RÉSUMÉ

L'étude aborde le problème d'une civilisation locale précisée ces dernières années — à la suite des découvertes d'Ipoteşti (district de Slatina), Cîndeşti (district de Buzău) et Ciurel, près de Bucarest — dans la Valachie, l'Olténie et le sud de la Moldavie.

L'auteur se rapporte seulement au territoire du N-E de la Valachie, où il a identifié plus de 30 établissements (fouilles de Cîndeşti, Bozieni, Budureasca 3, Tîrgşor, etc.) représentés par des huttes à demi enfouies, à four en pierre (exceptionnellement, à âtre ouvert ou à four creusé dans un bloc d'argile vierge). L'inventaire de ces huttes consiste en outils, parrures et céramique travaillée au tour rapide [I A], ralenti [I B] ou

lent [I C] (pots, couvercles, fusaïoles), ou à la main [II] (pots, poêles, lampes, fusaïoles), dans une pâte contenant du sable [1], des cailloux [2] ou des tessons broyés [3]. (Les indicatifs compris dans les crochets se rapportent à la classification de la céramique établie par l'auteur).

D'après les données stratigraphiques de Budureasca 3, la civilisation d'Ipoteşti-Cîndeşti a connu quatre phases d'évolution (I—IV). Pour toutes les phases, c'est la céramique faite au tour, de facture romano-byzantine, qui prédomine dans la majorité des complexes. Le tour ralenti [I B] et lent [I C] sont attestés même dès la première phase, mais ils se généralisent seulement pendant la dernière phase, au détriment du tour rapide [I A]. Des vases travaillés au tour lent en pâte à tessons broyés [I C_3] existent même dès la première phase.

La phase Ipotești-Cîndești I (deuxième moitié du Ve, — commencement du VIe s.n.è.) est une étape daco-romaine, pré-slave. Le type le plus caractéristique est le vase confectionné au tour rapide (type romain tardif) qui servira de modèle au vase de type Prague dans les milieux slaves. Parmi les pots travaillés à la main on constate la conservation de certaines formes de tradition carpo-dace. Les poêles manquent.

Dans la phase Ipotești-Cîndești II (milieu du VIe s.n.è.), la céramique au tour se développe. Dans la céramique faite à la main on constate des poêles et les lampes ; à ce moment seulement sont attestés des vases travaillés à la main qui peuvent être attribués aux Slaves (vases du type Kortcheak, apparentés au type Kolotchine). Le fond roman reste non altéré. Etape de *symbiose* daco-romano—slave.

La phase Ipotești-Cîndești III (dernier tiers du VIe — début du VIIe s.n.è.) c'est la phase du développement maximum. Toutes les formes de la céramique (au tour ou à la main) de la phase antérieure sont continuées et développées. La civilisation se diversifie. Des éléments qui démontrent la *synthèse* daco-romano—slave apparaissent. A la fin de la phase, des vases au tour lent, en pâte à sable [I C_1], à décor formé de trois lignes en val entre deux lignes droites, qui peuvent être attribués aux Slaves, font leur apparition.

Pendant la phase Ipotești-Cîndești IV (VIIe s.n.è.), le fond roman reprend son équilibre et son unité, en indiquant l'assimilation des Slaves. La civilisation locale commence à évoluer vers une nouvelle civilisation « proto-Dridu », encore inédite, récemment découverte à Tîrgşor et Vadu Săpat), en constituant les prémises nord-dannubiennes de la civilisation de type Dridu (X^e s.n.è.).

Dans cette étude on démontre aussi que le four en pierre ne peut pas être considéré d'origine slave, parce qu'ils en existent des antécédents locaux pré-slaves depuis le IVe s.n.è. (c'est, aussi le cas, paraît-il, des poêles). On souligne que la civilisation d'Ipoteşti-Cîndeşti a évolué comme une branche de la civilisation romaine-tardive-byzantine, beaucoup moins fastueuse que celle-ci, mais aussi tenace à garder et développer ses caractères typiquement romains, grâce au contact permanent (économique et culturel) avec l'Empire byzantin.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — La carte du territoire entre les Carpates et le Danube, dans les Ve — VIIe s.n.è. I, établissement de type Ipoteşti-Cîndeşti; II, tombeaux d'inhumation (VIe — VIIe s.n.è.); III, nécropole slave d'incinération avec des éléments Ipoteşti-Cîndeşti (VIe — VIIe s.n.è.); IV, tombeaux d'incinération slaves (la fin du VIIe s.n.è.); V, tombeau de guerrier avare (VIIe s.n.è.); VI, fibules digitées trouvées fortuitement; VII, forteresses byzantines.

Fig. 2. — *Céramique de la phase Ipoteşti-Cîndeşti I.* 1, céramique faite à la main (II_{3b}); 2 — 4, 6, céramique travaillée au tour rapide ($I\ A_{1b}$); 5, céramique travaillée au tour lent ($I\ C_3$). 1, provenant de Budureasca 3 („La greci"); 2 — 6, de Tîrgşor.

Fig. 3. — *Céramique de la phase Ipoteşti-Cîndeşti II.* 1 — 3, céramique travaillée au tour rapide ($I\ A_{1b}$); 4, céramique faite à la main (II_{3b}). *Céramique de la phase Ipoteşti-Cîndeşti III.* 5, vase fait à la main (II_{3b}); 6, vase travaillé au tour rapide ($I\ A_{1b}$); 7, 8, poêles (II_{2a} et II_1). 1, 7, de Budureasca 3 („La greci"); 3, 8, de Budureasca 1 („Valea Pietrei"); 2, 4, de Tîrgşor; 5, 6, de Bozieni.

Fig. 4. — *Céramique de la phase Ipoteşti-Cîndeşti III.* 1, vase fragmentaire travaillé au tour lent ($I\ C_1$). *Céramique de la phase Ipoteşti-Cîndeşti IV.* 2, céramique faite à la main (II_{3a}); 3 — 6, céramique travaillée au tour ralenti (5 = $I\ B_3$; les autres $I\ B_1$). 1, de Budureasca 1 („Valea Pietrei"); 4, de Budureasca 2; 3, de Budureasca 3 („La greci"); 2, 5, 6, de Cîndeşti.

CÎTEVA PROBLEME DE CRONOLOGIE RIDICATE DE CERCETĂRILE DIN CETATEA DE PĂMÎNT DE LA ROMAN

Studierea evoluţiei sistemului defensiv al Moldovei medievale a întîmpinat încă de la primele încercări timide făcute în acest sens o serie de greutăţi, legate de cele mai multe ori de insuficienţa izvoarelor scrise utilizabile într-un atare studiu. Veacurile scurse cu începere din momentul în care un Grigore Ureche [1] sau Miron Costin [2] vădeau preocupări faţă de istoria cetăţilor moldovene au fost punctate de noi şi noi încercări similare [3], dar chiar dacă în momentul de faţă ştiinţa istorică romînească a reuşit să găsească răspuns la multe din întrebările pe care şi le puneau primii cronicari moldoveni, tot nu sîntem astăzi în situaţia de a fi elucidat majoritatea chestiunilor fundamentale. Într-adevăr, cercetările arheologice îndelungate practicate la Suceava [4], Neamţ [5], Bîrlad [6] şi Roman [7] au prilejuit descoperiri dintre cele mai importante pentru stabilirea etapelor constituirii sistemului defensiv al Moldovei medievale şi chiar reducînd, în ultimă analiză, valoarea ştiinţifică a unor astfel de descoperiri la aceea că ele au îngăduit să se atribuie voievozilor moldoveni meritul constituirii

---

[1] *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1955, p. 65.

[2] Miron Costin, *Cronica Ţării Moldovei şi a Munteniei*, în *Cronici inedite atingătoare de istoria Romînilor*, ed. I. Bogdan, p. 182 — 183; idem, *Istorie în versuri polone despre Moldova şi Ţara Romînească*, ed. P. P. Panaitescu, în *ARMSI*, seria a III-a, t. X, Bucureşti, 1929, p. 94.

[3] O discuţie mai amplă a opiniilor formulate în ultimele decenii am făcut în lucrarea noastră *Contribuţii arheologice la istoria oraşului Suceava*, Bucureşti, 1963, p. 94 şi urm.

[4] Gh. Diaconu şi N. Constantinescu, *Cetatea Şcheia*, Bucureşti, 1960; M.D. Matei, *Contribuţii arheologice*...

[5] Pentru observaţii mai recente, cf. N. Constantinescu, *Din nou în problema Cetăţii Neamţului*, în *SCIV*, XIV, 1963, 1, p. 217 şi urm.

[6] Rezultatele cercetărilor vor fi publicate în curînd într-o lucrare cu caracter monografic întocmită de M. D. Matei şi L. Chiţescu (cf. şi idem, în *Dacia*, N. S., VII, p. 439 şi urm.).

[7] L. Chiţescu, *Новые исторические данные о мушатинской крепости в Романе, в свете археологических исследований*, în *Dacia*, N.S., IX (în pregătire). Deoarece în acest studiu se face o atentă analiză a particularităţilor tehnice ale fortificaţiei, dîndu-se şi un plan al ei, nu mai socotim necesară reluarea discuţiilor de acest fel şi în rîndurile de faţă.

S C I V, tomul 15, nr. 4, p. 505—515.

acestui sistem defensiv, există toate temeiurile pentru a se aprecia pozitiv efortul făcut în anii din urmă de către cercetătorii din domeniul arheologiei medievale. Aceasta cu atît mai mult, cu cît sîntem astăzi în măsură să cunoaştem — tot ca urmare a efortului de care vorbeam al arheologilor medievişti — nu numai majoritatea monumentelor ca atare, dar să şi putem intui cauzele ce au dus la apariţia *anume* în cutare moment a uneia sau alteia dintre fortificaţii. S-ar putea părea că ceea ce a mai rămas de studiat ţine de acum de domeniul aspectelor de detaliu. O atare concluzie ar fi însă cu totul eronată şi aceasta cel puţin din două motive : în primul rînd este de amintit că, pînă în prezent, atenţia cercetătorilor s-a îndreptat în mod precumpănitor înspre cunoaşterea istoriei fortificaţiilor de piatră şi a sistemului de apărare constituit sau măcar bazat pe ele ; în al doilea rînd, credem că nu se poate trece cu uşurinţă peste împrejurarea că etapa iniţială de constituire a sistemului defensiv al statului feudal Moldova a fost studiată exclusiv pentru jumătatea de nord a ţării, mai exact pentru acel teritoriu ce va fi reprezentat Ţara Moldovei din vremea voievodului Petru I zis Muşat. Cercetările mai noi par însă să sugereze că o astfel de limitare a studiului riscă să lase în afara atenţiei o seamă de probleme importante privind însăşi viaţa statului feudal al Moldovei pe plan politic, într-o perioadă încă insuficient cunoscută acum. Or, tocmai semnalării unei astfel de probleme îi rezervăm prezenta încercare, pornind de la analiza unor date şi observaţii furnizate de săpăturile din cetatea Romanului.

Chiar de la început trebuie făcută precizarea că fortificaţia de la Roman se deosebeşte fundamental din punct de vedere tehnic de celelalte construcţii militare moldovene cu care ea este contemporană, cetatea romaşcană fiind amenajată din lemn şi pămînt, în timp ce celelalte, mai exact cetăţile de la Suceava şi Neamţ, sînt făcute din piatră legată cu mortar. Ceea ce reţine însă atenţia în mod special este faptul că, în timp ce planului şi modului de amenajare ale cetăţilor de piatră amintite li se contestă originea autohtonă [8], aşa cum cercetători din alte ţări pun sub semnul întrebării originea locală — în înţelesul de „central" sau „est-european" al noţiunii — a cetăţilor de plan rectangular din secolele XIII—XIV, planul şi tehnica de construcţie ale cetăţii de la Roman îşi găsesc cu uşurinţă rădăcini mai vechi în spaţiul Europei răsăritene. Indiferent dacă asemenea construcţii vor fi fost sau nu — şi se pare mai curînd că *nu* — destinate să servească unor interese militare exclusive, important este că, apărute încă de timpuriu în regiunile Europei răsăritene [9], fortificaţiile de genul aceleia de la Roman au fost cunoscute de către autohtonii statului de la răsărit de Carpaţi şi folosite în condiţiile locale

[8] Mai nou, la V. Vătăşianu, *Istoria artei feudale in Ţările Romîne*, I, Bucureşti, Edit. Acad. R.P.R., 1959, p. 289 şi urm.

[9] Cele mai evidente şi sigure apropieri tehnice pentru fortificaţia de la Roman se găsesc în teritoriul de vest şi sud-vest al Uniunii Sovietice ; cf. de pildă P. N. Treteakov şi E. A. Schmidt, *Древние городища Смоленщины*, Moscova — Leningrad, 1963, p. 17, fig. 6 ; pentru o discuţie mai largă a problemei cf. W. Hensel, *L'étude des villes du Haut Moyen-Age en Pologne au moyen de la méthode archéologique*, în *Dacia*, N.S., V, 1961, p. 483 şi urm.

speciale pînă destul de tîrziu. De altfel, chiar şi în secolul al XVI-lea, amenajarea unor întărituri din pămînt şi lemn era considerată de către străinii care veneau în ţările romîneşti ca fiind o expresie a unor tradiţii locale mai vechi [10].

Cercetarea arheologică întreprinsă timp de mai mulţi ani în cuprinsul cetăţii Romanului a permis să se înţeleagă că iniţiatorul lucrărilor de construcţie de aici a atribuit acestei fortificaţii rosturi multiple şi mai ales de durată îndelungată, lucru ce devine cu totul convingător dacă ţinem seama de amploarea, soliditatea şi caracterul complex al amenajărilor ce constituie fortificaţia în întregul ei [11]. Într-adevăr, amploarea spaţiului destinat locuinţelor în interiorul acestei fortificaţii, spaţiu ce însuma mai multe mii de metri pătraţi, dovedeşte că în planul constructorilor a figurat ca foarte importantă nevoia asigurării condiţiilor de locuit pentru cîteva sute de oameni, care vor fi alcătuit garnizoana cetăţii şi, eventual, chiar anturajul acelui important personaj politic ce patrona lucrările de construcţie. Acest personaj se dovedeşte a fi ridicat însă fortificaţia anume în locul cunoscut — adică în apropierea punctului de confluenţă a Siretului cu apa Moldovei — nu printr-o simplă întîmplare, ci în virtutea unor raţiuni economice şi politice demne de luat în seamă. Iar dacă amintim aici împrejurarea că o astfel de fortificaţie asigura celui ce o stăpînea posibilitatea ţinerii sub control a două importante drumuri de negoţ ce urmau cursurile rîurilor amintite o facem numai pentru a invoca unul din temeiurile la care făceam aluzie mai sus. Acestuia i s-ar mai putea adăuga însă şi un altul, de data aceasta de ordin politic-militar, şi anume acela că cetatea Romanului era cea mai sudică fortificaţie militară cunoscută acum din interiorul Moldovei ultimului sfert al secolului al XIV-lea. Această ultimă observaţie generează însă o anumită nedumerire, şi anume : de ce tocmai o fortificaţie cu asemenea rosturi multiple şi situată în atare condiţii a fost construită din lemn, în timp ce Cetatea Neamţului, situată mai la nord-vest, a fost durată din piatră? Nedumerirea este sporită de observaţiile şi materialele arheologice descoperite în cele două construcţii pe baza cărora se poate trage concluzia că Cetatea Neamţului şi aceea a Romanului sînt relativ contemporane, aceasta din urmă fiind, o amintim din nou, *în ciuda poziţiei sale înaintate spre sud, singura fortificaţie lucrată din pămînt şi lemn dintre toate cele cunoscute acum ca fiind ridicate în ultimul sfert al veacului al XIV-lea.*

Faptul că cetatea Romanului a fost construită în această vreme este posibil să se stabilească atît pe baza materialelor arheologice, cît şi cu ajutorul unei informaţii scrise, de substanţială certitudine, păstrată într-un document din anul 1392, emanat din cancelaria voievodului Roman. Să analizăm pe rînd aceste elemente care ajută la datarea construcţiei.

Materialul arheologic descoperit în interiorul cetăţii Romanului şi care poate fi utilizat în încercarea de a data complexul este reprezentat de monede şi ceramică. Cum însă ultima categorie de descoperiri nu benefi-

[10] A. Veress, *Campania creştinilor contra lui Sinan Paşa din 1595*, p. 76, ap. R. Rosetti, *Istoria artei militare a Romînilor pînă la mijlocul veacului al XVII-lea*, Bucureşti, 1947, p. 413.

[11] Cf. L. Chiţescu, în *Dacia*, N.S., IX (în pregătire).

ciază încă de avantajul de a fi încadrată cronologic, nici la Roman, nici în alte locuri, în limite foarte precise, utilizarea ei nu poate duce, în stadiul actual al cercetărilor, decît la datări relativ largi. Materialul numismatic, aflat în condiții clare, și anume fie chiar pe podeaua locuințelor din cetate, fie în nivelurile inferioare ale umpluturii din cuprinsul acestora, indică amenajarea cetății în vremea domniei lui Petru I zis Mușat sau curînd după sfîrșitul acesteia. Într-adevăr, numărul destul de mare de monede emise în timpul domniei voievodului arătat, aflat în condițiile stratigrafice amintite [12], apropie considerabil din punct de vedere cronologic construirea cetății de la Roman de momentul ridicării cetăților de piatră de la Succava (în special Șcheia) și Neamț. Din nefericire, lipsa informațiilor din izvoarele scrise interne sau externe care să se refere la momentul și condițiile construirii acestor cetăți sau confuziile strecurate în unele izvoare [13] limitează substanțial posibilitățile noastre de a stabili raporturi cronologice între aceste construcții. O atare situație nu este suplinită nici de materialele arheologice cunoscute, acestea putînd indica numai în mare perioadele a căror cunoaștere mai exactă s-ar impune.

Pentru cetatea Romanului există însă o posibilitate de stabilire a unui *terminus ante quem* și această posibilitate ne este oferită de documentul amintit mai sus. Fiind dat *în cetatea Romanului* la 30 martie 1392, actul consfințește o donație făcută de voievodul Roman lui Ionaș Viteazul, unul dintre boierii moldoveni, donație determinată de credincioasa slujbă a beneficiarului față de voievodul său [14]. Departe de a avea o semnificație restrînsă la aceea obișnuită a unui act de danie, documentul citat prezintă în discuția de față o îndoită importanță, și anume : ca prim act cunoscut din timpul domniei lui Roman voievod, acesta este dat în cetatea Romanului, într-un moment ce poate fi socotit destul de apropiat de acela al înscăunării sale ca domn ce se intitulează *pentru prima dată în istoria domniilor Moldovei* „singur stăpînitor..., voievod al țării Moldovei, de la munte pînă la malul mării...", titulatură cu care antecesorul său Petru I nu putuse a-și însoți numele ; în al doilea rînd, actul are un beneficiar pe care în divanul voievodului Petru I zis Mușat nu îl găsim printre boierii fruntași, dar care în 1395 va figura printre panii și boierii ce garantează actul omagial al lui Ștefan voievod față de suzeranul său, regele Poloniei [15]. Atrăgînd atenția asupra acestor elemente, o facem tocmai pentru că unele din ele par a sugera situații care au preocupat mai puțin istoriografia romînească nouă, semnalarea lor fiind scopul prezentei încercări.

Se consideră în mod curent că lui Petru I i-a urmat la domnie *fratele său* Roman I și se formulează, din lipsă de elemente care să permită

---

[12] Dintre toate complexele cercetate arheologic pînă acum și datînd din ultimul sfert al sec. XIV, Romanul a oferit cel mai mare număr de monede emise în cursul domniei lui Petru I.

[13] Ca, de pildă, chiar în cazul Romanului (cf. G. Reichersdorf, *Moldaviae quae olim Daciae pars chorographia*, în *Tesaurul de monumente istorice pentru Romînia*, vol. III, 1864, p. 142).

[14] *DIR*, A, vol. I, p. 2-3.

[15] *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, ed. M. Costăchescu, vol. II, Iași, 1932, p. 614.

măcar oarecare precizări, doar opinia că moartea lui Petru I a avut loc „înainte de 30 martie 1392”[16]. În plus, în volumul al II-lea al *Istoriei Romîniei* se formulează opinia că, „în timpul domniei lui Roman — dacă nu încă mai dinainte —, statul moldovean se întinsese spre sud şi atinsese ţărmul Mării Negre”[17].

Dacă absenţa unor ştiri concludente împiedică stabilirea datei exacte a morţii lui Petru I, deci şi a urcării pe tron a lui Roman I, succesorul său, credem că prezenţa ultimului la Roman, în cetatea sa, în martie 1392, şi împrejurarea că anume de aici dă şi actul atît de des citat nu poate să nu nască semne de întrebare şi trebuie să recunoaştem că, în lumina unor realităţi ulterioare, acestea sînt destul de stăruitoare.

Potrivit unor păreri larg răspîndite, domnia lui Petru I a luat sfîrşit în finele anului 1391[18] şi este probabil ca încă în timpul vieţii sale voievodul să-şi fi întins graniţa de sud a ţării pînă la mare sau, în orice caz mai spre sud de linia pe care ar marca-o, în general, tîrgul şi cetatea Neamţului. Altminteri ar însemna că în răstimpul scurs de la venirea sa pe tronul Moldovei şi pînă la 30 martie 1392, deci în timp de numai cîteva luni, succesorul său Roman I a avut răgazul să construiască în oraşul care-i poartă numele o cetate puternică — de ce o construcţie de lemn într-un oraş cu nume domnesc şi temporar chiar de reşedinţă ? — şi mai ales să facă realul efort militar şi politic de a cuceri (în dauna cui ?) teritoriul de pînă la mare, în care să fie ***singur stăpînitor***. Este, oricum, o adevărată performanţă politică şi destul de greu de admis. Tocmai de aceea şi ţinînd seama de interesele politice pe care le putea leza o cucerire militară a teritoriului din sudul Moldovei — să nu uităm că nu mai tîrziu de 1395 vor răbufni din nou adversităţile moldo-maghiare[19] —, o atare rapidă împingere spre sud a graniţelor Moldovei este greu de admis.

Din aceasta izvorăşte însă în mod firesc întrebarea : în ce situaţie insuficient clarificată se realizase actul discutat, de vreme ce în primul document cunoscut de la el Roman I se poate intitula „stăpînitor singur” al spaţiului dintre Carpaţi şi mare ?

Credem că sînt destul de puţine rezervele care se pot formula în legătură cu opinia potrivit căreia între momentul încetării domniei lui Petru I şi data primului document cunoscut de la succesorul său, Roman I, acesta din urmă nu avusese răgazul necesar pentru a realiza importantul act politic de a împinge graniţa de sud a Moldovei pînă la Marea Neagră, operaţie care trebuia făcută în timp de iarnă şi nu fără să afecteze interese majore politice şi economice, cel puţin ale regalităţii maghiare. Este deci mai firesc să admitem, aşa cum se şi face în chip curent, că încă înainte

---

[16] *Istoria Romîniei*, II, Bucureşti, 1962, p. 356.

[17] *Ibidem*.

[18] Dacă nu chiar la începutul anului 1392, aşa cum opinează cu destulă fermitate C. C. Giurescu (*Istoria romînilor*, vol. I, ed. a V-a, Buc., 1946, p. 451).

[19] *Istoria Romîniei*, II, p. 357. De fapt momentul acesta şi forma violentă în care s-a căutat în 1395 readucerea Moldovei sub stăpînirea regatului Ungariei au fost precedate şi pregătite oarecum de exprimarea repetată, în documente oficiale, a ideii „uzurpării” drepturilor coroanei maghiare asupra teritoriului de la răsărit de Carpaţi.

de anul 1391—1392 limita de sud a Moldovei ajunsese pînă la mare. În asemenea condiţii, devine însă şi mai greu de înţeles de ce proaspătul voievod Roman I Muşat ar fi luat măsura de a construi pe acelaşi timp de iarnă şi fără motive politice-militare speciale, care să-l fi obligat la aceasta, o fortificaţie de mare amploare la Roman, cetate din care dă primul document cunoscut din timpul domniei sale. Toate aceste semne de întrebare ne fac să vedem ca destul de îndoielnică datarea cetăţii în perioada de după înscăunarea lui Roman I, aşa cum se face în mod unanim în literatura de specialitate romînească[20]. Mai mult chiar, potrivit opiniei generale, întemeierea oraşului Roman însuşi de către voievodul de la care aşezarea şi-a luat numele a avut loc în aceeaşi perioadă, a cărei limită cronologică inferioară ar corespunde cu începutul domniei acestuia. Credem că, în lumina observaţiilor formulate sumar în cele precedente, acceptarea acestor două puncte de vedere devine greu posibilă şi este mai verosimilă opinia că cetatea Romanului a fost construită încă înainte ca Roman I să fi devenit „marele singur stăpînitor" al Ţării Moldovei.

Acest mod de a pune problema readuce însă în chip firesc pe primul plan chestiunea regimului politic al Moldovei de sud în ultima parte a domniei lui Petru I, antecesorul voievodului Roman. Faptul că la punctul de întîlnire a celor două importante drumuri de comerţ care însoţeau unul valea Siretului, cel de-al doilea cursul Moldovei se ridica o puternică fortificaţie, ale cărei rosturi pe lîngă altele *şi strategice* abia dacă mai trebuie amintite, constituie el însuşi dovada unor interese majore ale domniei în această regiune şi credem că aspectul politic al acestei iniţiative nu era nici el minor. Numele oraşului Roman, ca şi precizarea făcută *expressis verbis* în actul din 30 martie 1392 a voievodului că se află în *cetatea lui* — precizare ce aminteşte de o alta, făcută de Petru I privind cetatea Sucevei, probabil recent construită la acea dată[21] — ne obligă însă să atribuim viitorului voievod Roman rosturi destul de importante în aceste locuri încă dinainte de moartea antecesorului său în scaunul domniei.

S-a emis încă de mai multă vreme — şi C. C. Giurescu a făcut-o mai ferm decît alţi istorici[22] — opinia că, spre sfîrşitul domniei lui Petru I, acesta îl asociase la domnie pe Roman. În momentul de faţă şi în lumina celor discutate mai înainte, credem că nu este întru totul lipsit de temei să presupunem prezenţa efectivă a viitorului voievod Roman I în jumătatea de sud a ţării, de curînd intrată în componenţa statului, prezenţă legată cu siguranţă de nevoia organizării acestui teritoriu şi apărării intereselor domniei aici. În acest răstimp, el va fi avut timpul şi resursele materiale de a ridica cetatea din oraşul care-i poartă numele şi de ce

---

[20] N. Iorga (*Istoria poporului romînesc*, I, p. 216) socoteşte sigură chiar şi întemeierea oraşului în ajutorul coloniştilor străini, chemaţi special pentru aceasta în Moldova de către voievodul Roman I.

[21] *Documentele moldoveneşti*. . . ., ed. M. Costăchescu, II, p. 604.

[22] *Istoria romînilor*, I, ed. V, p. 452 — 453.

nu am presupune că şi-a avut tot aici o vreme chiar reşedinţa[23] şi un sfat compus din apropiaţii săi ?[24].

Nu există motive de îndoială că într-o anume perioadă — şi credem că numai aceasta poate fi — Moldova de sus şi Moldova de jos au fost în situaţia de a fi socotite teritorii relativ distincte şi guvernate ca atare şi tocmai în aceasta rezidă şi explicaţia unor realităţi cunoscute în primele decenii ale veacului al XV-lea. Dintre acestea, două ni se par mai semnificative şi de aceea le invocăm aici : instituirea unei foarte importante dregătorii — vornicul —, a cărei exercitare a fost încredinţată vreme îndelungată, ca ceva firesc, concomitent, la doi din boierii divanului domnesc : vornicul Ţării de Sus şi vornicul Ţării de jos [25] ; în al doilea rînd, este de amintit că, mergîndu-se pe aceeaşi linie, în perioada plinei desfăşurări a procesului de fărîmiţare feudală în Moldova, cei doi fii ai lui Alexandru cel Bun, Iliaş şi Ştefan, au găsit rezolvarea temporară a sîngerosului conflict pentru putere în împărţirea ţării între ei după criterii similare. Spre deosebire însă de perioada anilor treizeci ai secolului al XV-lea, noi nu cunoaştem natura raporturilor dintre Petru I şi Roman în ultimii ani ai domniei primului [26] şi tocmai din această cauză rămîne încă în suspensie o importantă problemă : de ce chiar atunci cînd graniţa Moldovei se mutase cu mult spre sud şi atinsese limitele ei fireşti Petru I nu se intitula „mare singur stăpînitor" al Moldovei, aşa cum o va face încă de la începutul domniei sale succesorul lui. Să fie acesta un semn al apariţiei unor disensiuni între cei doi, provocate de anumite tendinţe de autonomie ale lui Roman ? Lucrul nu pare imposibil, de vreme ce unul dintre primele gesturi politice cunoscute ale *voievodului* Roman I a fost tocmai dăruirea printr-un act dat din *cetatea lui* din Roman tocmai unui *boier al lui*, Ionaş Viteazul, a unor sate a căror situare în Moldova de sud (Ţara de Jos) este posibilă [27]. În ce priveşte ascensiunea beneficiarului acestei danii, nu ni se pare lip-

---

[23] În acest fel credem că şi-a găsit expresia începutul de asociere la domnie a lui Roman I de către Petru I, centrul unde se va fi stabilit Roman, aşezare nou apărută şi fortificată, care şi-a luat numele de la viitorul voievod, fiind reşedinţa acestuia. Opinia se sprijină pe împrejurarea că, în cazurile bine şi sigur cunoscute ale asocierilor la domnie, asociatul îşi avea reşedinţa sa, deosebită de a domnului titular. Această problemă este analizată cu toată atenţia în lucrarea excelentă a lui Emil Vîrtosu, *Titulatura domnilor şi asocierea la domnie în Ţara Romînească şi Moldova*, Bucureşti, 1960, passim (în mod special vezi p. 256 şi urm.).

[24] Pentru comparaţii, cf. *ibidem*, p. 276 şi urm.

[25] Cu menţiunea specială de vornici ai Ţării de Sus şi, respectiv, Ţării de Jos cei doi slujitori apar în documente abia în sec. XV (cu începere din timpul asocierii Iliaş -Ştefan), dar nu este de neglijat nici sugestia pe care o face prezenţa încă într-un act din 28 noiembrie 1399 a doi vornici în lista boierilor care întăresc prin credinţa lor acte domneşti (*DIR*, A, I, p. 7).

[26] Să fie oare schimbarea tipului monetar, schimbare petrecută tocmai în ultimii ani ai domniei lui Petru I, de interpretat în sensul că se exprimă o asociere la domnie?

[27] Vezi discuţia amplă la M. Costăchescu (*Documentele moldoveneşti*..., I, p. 9—13). În lumina acestor date, credem că actul din 30 martie 1392 trebuie interpretat şi ca o dovadă a faptului că Roman I nu avusese dreptul să facă danii boierului Ioanăş înainte de a deveni *domn* al Moldovei, în ciuda fidelităţii arătate de respectivul boier poate încă din perioada în care Roman se afla în oraşul cu acelaşi nume, îndeplinind aici funcţii încredinţate de domnul titular, Petru I. Tocmai de aceea Roman I se şi grăbeşte poate să-l recompenseze pe *boierul său* înaintea altora. Pentru discuţia amplă în legătură cu situaţii similare vezi Em. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 188.

sită de semnificație prezența lui printre boierii divanului domnesc, cîțiva ani mai tîrziu, în calitate de garant al fidelității voievodului Ștefan Mușat față de suzeranul său polon [28] și nici faptul că deține ulterior una din cele două dregătorii de vornic din Moldova [29] (al Țării de Jos ?) [30].

Toate aceste fapte și observații conduc la nevoia reconsiderării unor opinii formulate pînă în prezent și, chiar dacă nu ne scapă eventualitatea unor modificări parțiale ulterioare ale punctului nostru de vedere sau chiar nevoia în general de a se adînci studiul unora din problemele aduse aici în discuție, credem că cel puțin atribuirea construirii cetății Romanului perioadei de început a domniei lui Roman I nu mai poate fi susținută acum, căpătînd mai multă consistență datarea ei cu cîtăva vreme mai înainte, în orice caz încă în timpul domniei lui Petru I. La un moment dat atrăgeam însă atenția asupra împrejurării că, judecînd după suprafața ocupată de construcțiile rezervate locuințelor, fortificația romașcană pare să fi avut încă de la început și alte rosturi decît acelea de a asigura găzduirea unei simple garnizoane de oșteni. De aceea, poate, nu este cu totul hazardat să socotim construcția ca avînd și caracterul unei reședințe, fie și temporare, a întemeietorului ei și, eventual, sediu al autorității centrale în această regiune a țării, îndată după includerea ei în granițele statului. Poate că, o vreme oarecare, acestui act politic de reală însemnătate nici nu i s-a atribuit o totală trăinicie de către voievodul însuși și tocmai așa s-ar explica evitarea pierderii unei cetăți puternice de piatră, a cărei ridicare era desigur costisitoare, preferîndu-i-se o construcție mai ușoară. Oricum ar fi însă, sigur este că ridicarea acestei fortificații ca expresie a exercitării în Țara de Jos a puterii politice de către Petru I a determinat o înviorare însemnată a vieții regiunii înconjurătoare și a însemnat o mai mare siguranță pentru drumurile de negoț amintite mai sus.

În momentul de față nu dispunem încă de date care să ne permită judecăți mai ample, dar nu ne îndoim că nevoia asigurării cererii de produse meșteșugărești a ocupanților cetății a creat destul de repede condițiile obiective pentru constituirea unei așezări civile în preajma cetății și atragerea aici a unor meșteșugari. Ceea ce este însă chiar de acum posibil să se afirme este că, în ciuda evacuării sistematice a cetății în momentul pără-

---

[28] *Documentele moldovenești...*, ed. M. Costăchescu, II, p. 614.

[29] *Ibidem*, I, p. 33.

[30] Lucrul acesta ni se pare foarte probabil și posibil de dovedit pe baza conținutului actelor emise de cancelaria voievodală în primul deceniu al sec. XV. Astfel, dacă în actul din 28 noiembrie 1399 (în care figurează ca martor și Ioaniș Viteazul) dregătoriile de vornici sînt arătate ca fiind deținute de Duma vornic și, respectiv, Vlad vornic (*DIR*, A, I, p. 7), în documentul din 11 februarie 1400 ultimul nu mai figurează printre deținătorii de dregătorii, locul lui fiind ocupat de Ioaniș *vornic*. Dar veridicitatea interpretării noastre este asigurată numai dacă ținem seama și de împrejurarea că, revenit în dregătoria de vornic și menționat ca atare chiar din iunie 1400 (*ibidem*, p. 10), Vlad vornicul este desemnat *in mod excepțional*, ca precizare în actul din 7 ianuarie 1403 (*ibidem*, p. 14), drept „vornic de tîrgul Roman" într-o listă de boieri în care Ioaniș nu mai figurează. În continuare Vlad apare în divan ca vornic.

sirii ei, cercetările arheologice au scos la lumină o serie de materiale care sugerează un nivel destul de înalt al producţiei meşteşugăreşti de aici. Din acest punct de vedere, s-ar putea considera chiar că o poziţie geografică mai favorabilă a Romanului în raport cu Suceava însăşi să fi înlesnit pătrunderea în prima aşezare a unor elemente de cultură specifice lumii bizantine [31] încă de timpuriu, ceea ce ar explica în bună măsură ascensiunea destul de rapidă a Romanului [32]. Iar că această aşezare a fost privită cu interes de către domnie în deceniile următoare o dovedesc numeroase măsuri ale autorităţii centrale, de pe urma cărora Romanul a beneficiat: înfiinţarea episcopiei [33], construirea Cetăţii Noi în afara oraşului [34] etc.

Înainte de a încheia, poate nu este lipsit de folos să amintim că domnia lui Roman I a însemnat în fond doar momentul în care urmările actelor politice importante petrecute în timpul antecesorului său s-au consolidat, pe plan intern şi extern, în aşa măsură, încît voievodul Roman I nu numai că îşi putea atribui cu oarecare ostentaţie chiar o titulatură rezonantă, dar să şi pretindă şi să obţină din partea suzeranului său, regele Poloniei, o restrîngere importantă a obligaţiilor ce-i reveneau ca vasal, în raport cu acelea pe care le acceptase Petru I zis Muşat [35]. Judecată astfel, domnia lui Petru I se dovedeşte a fi într-adevăr un moment de însemnătate fundamentală pentru întreaga istorie viitoare a Ţării Moldovei, iar din punctul de vedere al organizării militare a ţării nu mai încape nici o îndoială astăzi că efortul realizat în timpul acestei domnii a asigurat Moldovei o situaţie dintre cele mai bune pe planul posibilităţilor de apărare de care dispunea: cetăţile de la Suceava, Neamţ şi *Roman*.

M. D. MATEI

---

[31] Este vorba despre numeroase fragmente de ceramică lucrată din pastă roşie de influenţă dunăreană, ca şi de ceramică smălţuită de acelaşi caracter, descoperiri care lipsesc în acea vreme la Suceava.

[32] Ne referim în mod special la menţionarea Romanului nu ca *cetate*, ci ca *tîrg* în 1403 (*DIR*, A, I, p. 14).

[33] Înfiinţarea episcopiei Romanului la începutul secolului al XV-lea ca al doilea centru religios al ţării, nu face decît să sublinieze, o dată în plus, importanţa pe care domnia o acorda, în continuare, acestui centru. De altfel, la Roman va fi îngropată mama lui Alexandru cel Bun, adică soţia lui Roman I (*ibidem*, p. 17). Nu este lipsită de semnificaţie nici împrejurarea că, deşi înfiinţată ca atare în timpul domniei lui Alexandru cel Bun, episcopia Romanului devine mitropolie după moartea acestuia (deci a doua mitropolie a Moldovei), ca urmare, poate, a domniei asociate Iliaş-Ştefan, ea fiind „mitropolia proprie a domniei asociate a lui Ştefan voievod" (Emil Vîrtosu, *op. cit.*, p. 168).

[34] În Cetatea nouă a Romanului — situată în apropierea satului Gîdinţi — s-au întreprins pînă în prezent numai sondaje şi din această cauză nu se pot face relatări sigure despre amploarea şi însemnătatea militară a fortificaţiei.

[35] Este vorba de binecunoscuta limitare pe care o impune Roman I obligaţiilor sale militare faţă de regele Poloniei, suzeranul său, restrîngînd participarea trupelor moldovene numai la eventualele războaie purtate de suzeran în apropierea graniţelor Moldovei (*Documentele moldoveneşti*..., ed. M. Costăchescu, II, p. 608).

НЕСКОЛЬКО ВОПРОСОВ ХРОНОЛОГИИ, ПОДНЯТЫХ ИССЛЕДОВАНИЯМИ В ЗЕМЛЯНОЙ КРЕПОСТИ ИЗ РОМАНА

РЕЗЮМЕ

Археологические раскопки, произведенные в земляной крепости в городе Романе, продемонстрировали еще раз необходимость изучения учеными политического положения Южной Молдовы во второй половине XIV века, для того, чтобы иметь полное представление о процессе укрепления в это время воеводской власти в Молдавии. Несмотря на то, что до сих пор историки считали, что романская крепость была построена воеводой Романом I, внимательный анализ письменных и археологических источников показывает, что она была возведена воеводой Петром I, во всяком случае в период до 1392 года. Однако это вопрос не только хронологического характера. Выводы, установленные автором настоящей статьи относительно более ранней датировки романской крепости, тесно связаны с изучением более широкого круга вопросов исторического характера.

Таким образом, можно утверждать, что само присутствие романской крепости — которую нельзя больше считать лишь обычным укреплением военного характера — в этой области страны свидетельствует об укреплении власти молдавских воевод в Южной Молдовы еще во время правления Петра I (1375—1392).

QUELQUES PROBLÈMES DE CHRONOLOGIE SOULEVÉS PAR LES FOUILLES DE LA FORTERESSE EN TERRE DE LA VILLE DE ROMAN

RÉSUMÉ

Les fouilles archéologiques entreprises dans la forteresse en terre, située dans la ville de Roman (Moldavie centrale) ont démontré encore une fois la nécessité de recherches plus amples sur les conditions politiques de la Moldavie du Sud pendant la deuxième moitié du XIVe siècle afin d'obtenir une image complète du processus de l'affermissement de l'autorité centrale de l'Etat moldave. Bien que les historiens aient apprécié jusqu'à présent que la forteresse susmentionnée a été bâtie par le voévode Roman Ier, l'analyse des sources écrites et archéologiques prouve qu'elle a été érigée par Pierre Ier, de toute façon avant 1392.

Cependant nous nous trouvons devant un problème qui ne comporte aucun aspect chronologique. Les conclusions de l'auteur concernant la date antérieure de la construction de la cité de Roman présentent un intérêt réel pour l'étude d'un plus large contexte des problèmes historiques. De cette façon il devient possible d'établir que la forteresse de Roman, qui ne peut plus être considérée d'aucune manière une fortification exclusivement militaire, atteste par sa présence même dans cette région l'extension de l'autorité des voévodes moldaves sur la Moldavie du Sud pendant le règne de Pierre Ier (1375 —1392).

O NOUĂ DESCOPERIRE DIN PALEOLITICUL INFERIOR ÎN REGIUNEA ARGEŞ

Încă din 1958 după descoperirile de pe valea Dîrjovului[1], la îndemnul şefului colectivului de cercetări complexe paleolitice C. S. Nicolăescu-Plopşor, membru corespondent al Academiei R.P.R., am pornit la cercetarea văilor rîurilor Vedea cu afluenţii săi Plapcea şi Cotmeana, Teleormanul şi Argeşul cu afluenţii săi Neajlovul unit cu Dîmbovnicul.

Consideraţiile geomorfologice, geologice şi paleontologice care au îndemnat pe primii descoperitori ai culturii de prund să cerceteze valea Dîrjovului şi mai ales faptul că zona dintre Jiu şi Argeş care ocupă o suprafaţă destul de mare din Cîmpia Romînă constituie o singură subunitate de relief a acestei mari cîmpii[2] au stat la baza cercetării noastre.

Supraveghind cu atenţie carierele de pietriş din satul Leşile (comuna Teiu, raionul Costeşti) am descoperit în 1958 pe valea Mozacului la circa 250 m sud-vest, în cariera de la Rîpa lui Gherlanu, două aşchii clactoniene. Material asemănător celui de pe valea Dîrjovului, silexul de apă dulce sub formă de bolovănaşi mult rulaţi, se găseşte şi în prundişurile Dîmbovnicului, Neajlovului şi mai ales ale Argeşului. În prundişurile acestor rîuri se găsesc mulţi bolovănaşi şi aşchii de silex sparte datorită fenomenelor naturale, dar ceea ce face discuţia notei de faţă sînt uneltele voit lucrate, cu intenţie, şi o intervenţie determinată de o raţiune umană pe care nici un joc al naturii nu le putea face.

Deşi unele din aşchii sînt lucrate prin cel mai primitiv procedeu, acela al izbirii unei pietre de o altă piatră, alte piese, pe lîngă faptul că prin ciocniri întîmplătoare au obţinut unele muchii ascuţite, au primit apoi lovituri intenţionate în locuri anume alese pentru obţinerea formelor dorite.

---

[1] C. S. Nicolăescu-Plopşor şi I. N. Moroşan, *Sur le commencement du paléolithique en Roumanie*, în *Dacia*, N.S., III, 1959, p. 9–33; C. S. Nicolăescu-Plopşor, *Paleoliticul în Romînia*, în *Istoria Romîniei*, vol. I, 1960, p. 8–10; idem, *Cercetări privitoare la paleoliticul inferior*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 11–13.

[2] Petre Coteţ, *Cîmpia Olteniei*, Bucureşti, 1957, p. 25 şi fig. 3, p. 23.

Cea mai bogată serie de unelte a fost descoperită pe valea Dîmbovnicului între anii 1958 și 1963. Este vorba de așchii cioplite în tehnica clactoniană, alături de care avem și unelte caracteristice aparținînd culturii de prund, așa-numitele „*chopping-tools*” perfect asemănătoare cu tipul oldowayan descoperit în Tanganica, în defileul Zambezi, la Oldoway[3], pe valea Dîrjovului[4] și la Fărcașele[5].

Prezentăm cîteva din acestea:

1. „*Chopping-tool*” (7,6 × 6,9 × 4,1 cm) obținut dintr-un bulgăraș de silex, oval în secțiune, de culoare vineție-gălbuie, cu pigmenți mari albicioși. Capătul rotund lăsat intact se încadrează perfect în podul palmei. La capătul mai lat a primit două lovituri puternice pe o parte, una din ele suprapusă de încă o lovitură care a dus la o desprindere neregulată din cauza rocii. Pe cealaltă parte a primit 3—4 lovituri echilibrate în puncte bine alese, precum și alte cîteva lovituri mai ușoare, pentru o retușare marginală în stînga, obținîndu-se în felul acesta o frumoasă creastă activă zigurată (fig. 1/1).

2. „*Chopping-tool*” (6,7 × 8 × 2,6 cm) obținut dintr-un bulgăraș de cremene de culoare galbenă-închis, oval turtit în secțiune, avînd pe o parte a capătului lat două lovituri mai puternice, iar pe cealaltă parte, după ce s-a aplicat o lovitură mai puternică în partea dreaptă, s-au dat o mulțime de lovituri echilibrate, obținîndu-se astfel muchia activă în zig-zag (fig. 1/2).

3. „*Chopping-tool*” (5,85 × 5,8 × 2,4 cm) obținut dintr-un bulgăraș de cremene de culoare castanie, de proporții mai mici, care poate fi apucat foarte bine cu degetul mare, arătătorul și degetul mijlociu de la mîna dreaptă, iar pentru rîcîit se încadrează perfect în podul palmei. Bolovănașul mult rulat de ape a fost foarte bine ales pentru prelucrare. Primind 7—8 lovituri pe una din părțile capătului mai lat, alternînd cu cîteva pe cealaltă parte, s-a obținut o creastă activă zigurată foarte frumoasă.

Privind cele trei unelte descrise mai sus, vedem că toate sînt lucrate din bolovănași de silex de apă dulce, foarte potriviți prehensiunii, prin lovituri echilibrate date în majoritate de sus în jos, lustruite prin rulare, căpătînd prin aceasta o patină uniformă.

A doua și cea mai bogată categorie de unelte descoperite pe valea Dîmbovnicului o constituie așchiile. Majoritatea lor se încadrează în tehnica de prelucrare clactoniană (fig. 1/3, 4). Asemenea pieselor de pe valea Dîrjovului, și acestea au de obicei pe partea dorsală negativele desprinderilor anterioare, fără un plan de percuție pregătit, cu unghi deschis față de suprafața de desprindere. De remarcat este faptul că una din piese are doi bulbi de percuție foarte proeminenți.

Pe lîngă piesele descoperite în prundișurile Dîmbovnicului, s-au găsit mai multe nuclee, așchii clactoniene și un „*chopping-tool*” și în prundișurile rîului Mozacu, principalul afluent al Dîmbovnicului, pe partea

[3] K. P. Oakley, *Tools Makyth Man*, în *Antiquity*, XXXI, 1957.

[4] C.S. Nicolăescu-Plopșor și I. N. Moroșan, *op. cit.*, în *Dacia*, N.S., III, 1959, p. 21—24, pl. I/5, II/1, II/3.

[5] Marin Nica, comunicare ținută cu prilejul Sesiunii de antropologie din iunie 1962.

stîngă. În prundișurile Neajlovului, pe lîngă cîteva așchii atipice, s-a găsit una care se încadrează cu siguranță în tehnica de lucru clactoniană.

Toate așchiile descoperite au o patină uniformă și nu se poate determina gradul de utilizare după acest criteriu.

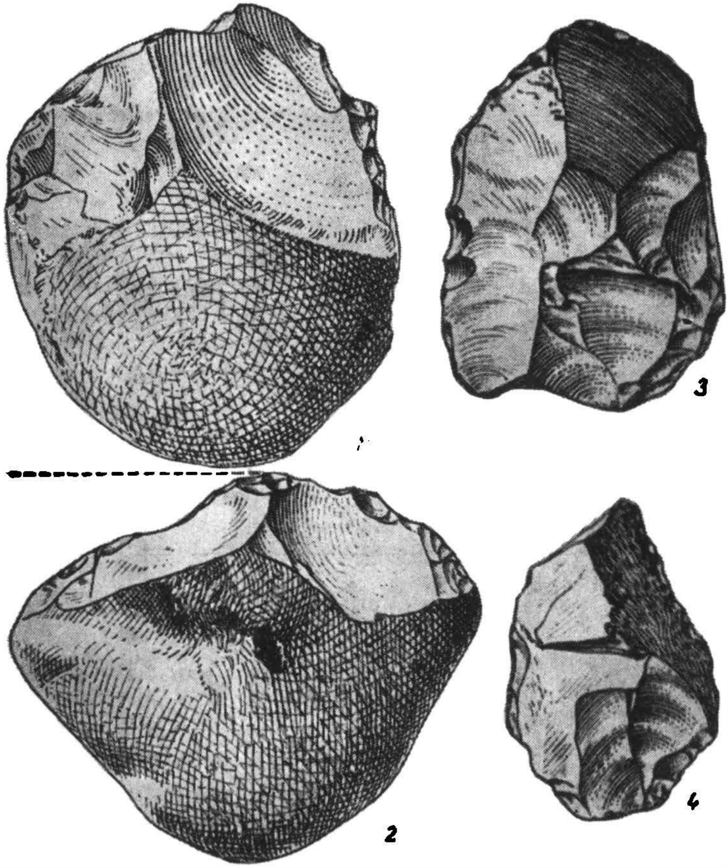

Fig. 1. — *Valea Dîmbovnicului*. Unelte aparținînd culturii de prund.

Remarcăm faptul că pe lîngă piesele copaleolitice descoperite în prundișurile Dîmbovnicului, s-au descoperit multe piese din paleoliticul mijlociu și superior care nu fac discuția subiectului de față.

Am prezentat mai sus numai o parte din uneltele eopaleolitice descoperite pe văile rîurilor Dîmbovnic, Mozacu și Neajlov, toate convingătoare pentru demonstrarea existenței unei activități umane din paleoliticul inferior.

Prin această descoperire aria de răspîndire a paleoliticului inferior și în special a culturii de prund s-a mărit mult, pînă la marginea de est a subunității dintre Jiu și Argeș a Cîmpiei Romîne și este de așteptat să ia amploare în viitor.

Cu toate că urmele unei activități umane atît de îndepărtate au apărut și în alte puncte din Europa și mai ales în țările vecine în R.S. Cehoslovacă[6], în R.P. Polonă[7] și în R.S.S. Ucraineană[8], descoperirea noastră, alături de cea de pe valea Dîrjovului[9], valea Oltului[10], valea Muierii[11] și Fărcașele (tot pe valea Oltului)[12], formează cel mai puternic centru al activității umane din paleoliticul inferior în Europa, principala verigă de legătură dintre Africa și Asia de sud-est, care erau, pînă nu demult, singurele zone în care se cunoștea cultura de prund.

Noi am cercetat în amănunțime valea Dîmbovnicului de la comuna Țuțulești pînă la Mozăceni-Deal. Uneltele noastre au fost găsite între comunele Rociu și Negrași. Nici o așchie n-a fost găsită pînă acum la nord de comuna Rociu ori la sud de șoseaua ce leagă satul Mozacu de comuna Negrași. Pe valea Neajlovului s-a cercetat zona dintre comunele Siliștea și Morteni, iar piesa clactoniană a fost descoperită pe teritoriul comunei Ciupa (raionul Găești). Considerăm că afirmația lui Nicolae Densușianu din anul 1913 că a găsit un silex chelean în malul Neajlovului la Crevedia Mare[13] este o afirmație serioasă care ne îndeamnă la o atentă cercetare a întregii văi, iar faptul că la București s-a descoperit levaloasian, musterian și chiar clactonian[14] ne impune o cercetare amănunțită a prundișurilor de pe Argeș, cercetat foarte sumar de noi.

Uneltele eopaleoliticului, descoperite pe valea Dîmbovnicului și valea Mozacului s-au găsit în depunerile recente, cărate de torenții carpatici din aluviunile vechi cuaternare ale Podișului Getic.

Sîntem în zona de nord a lacului getic, adică acolo unde existau multe delte, o floră și o faună bogată, care au atras și primii oameni pe teritoriul de la nordul Dunării, fapt documentat de descoperirea de la Bugiulești[15]. Întrucît zona fosiliferă a acestei regiuni cuprinde o mare parte a raioanelor Rîmnicu-Vîlcea, Vedea, Curtea de Argeș, Pitești și Cîmpulung-Muscel, sîntem siguri că în viitorul apropiat se vor descoperi noi puncte ale activității protoumane.

ION NANIA

---

[6] P. Prosek, *Nouvelles stations paléolithiques en Slovaquie orientale*, în *AR*, V, 3, 1953, p. 178–194; M. Mazálek, *Station du paléolithique ancien près de Loblovice*, în *AR*, V, 4. 1953, p. 433–438; B. Klima, *Premier coup-de-poing de Slovaquie*, în *AR*, VI, 2, 1954, p. 137–142; K. Voloch și J. Dvorák, *Trouvailles paléolithiques anciennes de Moravsky Krumlov*, în *AR*, VIII, 1956, p. 145–149.

[7] Ludwik Sawicki, *Stanowiske paleolitu dolnege na Wawelu. Studia de djiejéw Wawelu I Kraków*, 1955, p. 1–59.

[8] P. I. Boriskovsky, *Le paléolithique de l'Ukraine*, în *Annales du service géologique*, 27, Paris, 1958; H. A. Alpișbaev, *Нижнепалеолитические местонахождения в Малом Каратау*, în *Вестник Акад. Наук Казахской ССР*, februarie 1959.

[9] C. S. Nicolăescu-Plopșor și I. N. Moroșan, *op. cit.*

[10] C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Noi descoperiri paleolitice timpurii în R.P.R.*, în *Probleme de antropologie*, II, 1956, p. 83–86; C. S. Nicolăescu-Plopșor și I. N. Moroșan, *op. cit.*

[11] *Ibidem.*

[12] C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Noi descoperiri...*, p. 82–83.

[13] Nicolae Densușianu, *Dacia preistorică*, București, 1913, p. 12–14, fig. 9.

[14] Sebastian Morintz și Dinu V. Rosetti, în *Bucureștii de odinioară*, 1959. p. 12–14.

[15] C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Date noi cu privire la cunoașterea începuturilor și sfîrșitului paleoliticului Romîniei* (comunicare ținută la seminarul romîno-sovietic privind arheologia orînduirii comunei primitive, București, 11–13 octombrie 1962).

НОВАЯ НАХОДКА ЭПОХИ НИЖНЕГО ПАЛЕОЛИТА В ОБЛАСТИ АРДЖЕШ

РЕЗЮМЕ

В ходе исследований в верхней пойме рек Арджеш, Телеорман и Ведя и в долинах их притоков обнаружили много орудий, относящихся к галечной и клактонской культурам. Самые интересные находки такого рода были сделаны в долине Дымбовника.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — *Долина р. Дымбовника.* Орудия галечной культуры.

UNE NOUVELLE DÉCOUVERTE DATANT DU PALÉOLITHIQUE INFÉRIEUR DANS LA RÉGION ARGEŞ

RÉSUMÉ

À la suite des recherches faites sur le cours supérieur des rivières de Argeş, Teleorman et Vedea et de leurs affluents, on a découvert plusieurs outils appartenant à la « pebble-culture » et au clactonien. Les plus importantes de ces découvertes sont celles de la vallée du Dîmbovnic.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — *Valea Dîmbovnicului.* Outils appartenant à la « pebble-culture».

O NOUĂ DESCOPERIRE HALLSTATTIANĂ DIN BANAT

În mai 1958, pe teritoriul satului Cornuţel (raionul Caransebeş, regiunea Banat) a fost descoperit un depozit de obiecte de bronz.

Locul unde s-a găsit depozitul se află pe dealul Cozlar, un platou de pămînt nisipos. În cursul lucrărilor de extragere a nisipului, muncitorii au observat în mal, la aproximativ 1 m adîncime faţă de nivelul actual al solului, un vas de lut ars. În timpul lucrărilor, vasul s-a spart şi din el au căzut numeroase obiecte de bronz. O parte dintre acestea au fost adunate şi apoi predate Muzeului raional din Lugoj. Din relatările muncitorilor rezultă că o oarecare cantitate de obiecte s-a amestecat cu nisipul şi nu a mai putut fi găsită.

Cu prilejul cercetării efectuate la faţa locului s-au adunat numai fragmente din vasul în care fusese depozitul. În împrejurimi nu s-au descoperit resturi de aşezare corespunzătoare în timp depozitului.

Din vas s-a păstrat numai o porţiune din partea de mijloc a corpului şi fragmente din gît (fig. 1). Este vorba de un vas avînd aproximativ forma bitronconică, cu partea de mijloc arcuită. Pe rotunjimea maximă sînt caneluri largi, oblice. Gîtul este despărţit de corp prin trei linii orizontale, paralele. De-a lungul acestor linii, puţin mai jos, au fost patru proeminenţe ascuţite, cu vîrful în sus, ornamentate la exterior cu caneluri arcuite. Pe gîtul vasului era un grup de şase linii paralele trasate în ghirlandă. De-a lungul buzei era încă un grup de cinci linii paralele, orizontale. Vasul are la exterior culoarea neagră.

Dintre obiectele de bronz din care era compus depozitul s-au păstrat numai 11 piese, şi anume :

— Fragment de buclă, în formă de bărcuţă, lucrată din tablă subţire. Fragmentul, măsurat pe coardă, are 2,9 cm (fig. 3/1).

— Brăţară masivă de formă ovală, care are capetele subţiate şi depărtate. În secţiune, bara are forma circulară. La exterior este ornamentată cu şase grupuri de linii paralele, alternînd cu cinci „brăduţi". Diame-

SCIV, tomul 15, nr. 4, p. 523—528.

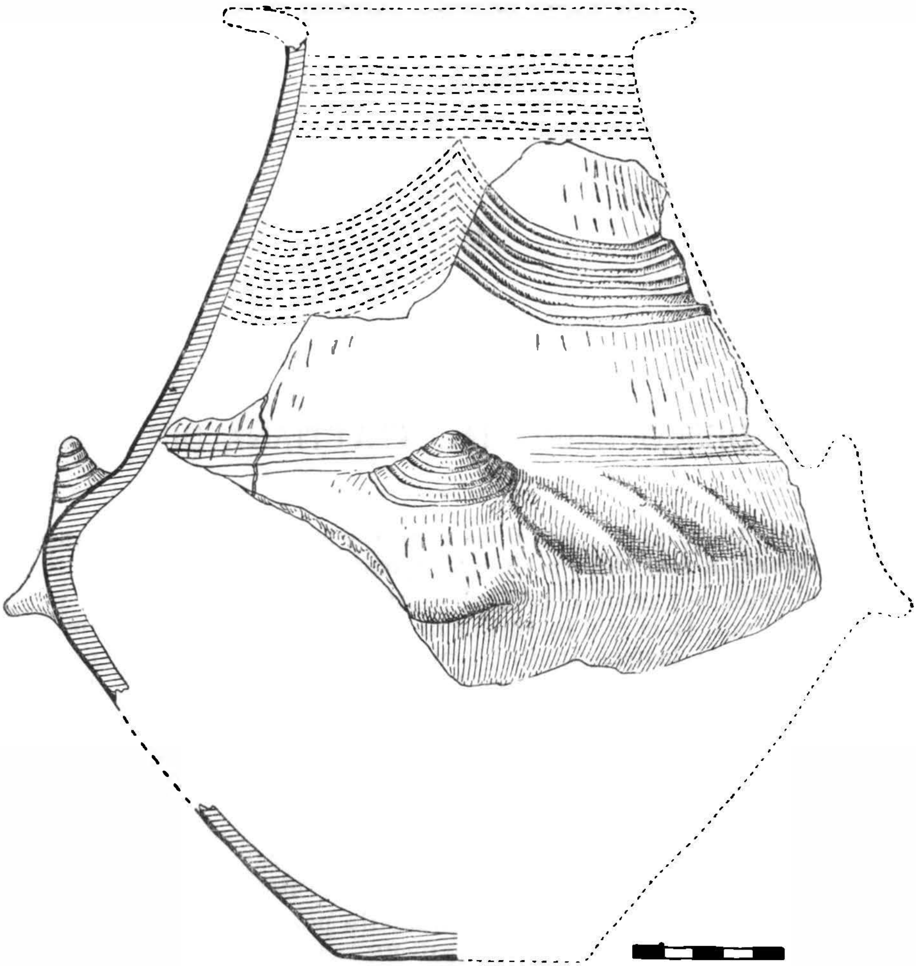

Fig. 1. — Vasul de la Cornuțel, reconstituit grafic.

trul maxim interior este de 5,4 cm, grosimea barei la mijloc de 10 mm, iar la extremități are 4 mm (fig. 2/3 a).

— Brățară masivă, circulară, avînd extremitățile alăturate. În secțiune bara are forma circulară. La exterior este ornamentată cu opt grupuri de linii paralele, alternînd cu șapte „brăduți" (fig. 2/5 a). Diametrul interior este de 7,2 cm, grosimea barei la mijloc este de 8 mm, iar la extremități de 4 mm. Ambele brățări au la extremități porțiuni mici neornamentate.

— Trei brățări cu duble volute lucrate din bară, cu secțiune rombică la mijloc și circulară spre extremități. Brățara nr. 1 : diametrul interior maxim este de 6,3 cm ; volutele au diametrul de cîte 4,7 cm. Brățara nr. 2 : diametrul interior maxim este de 6,6 cm ; diametrul volutelor este de 3,9 cm.

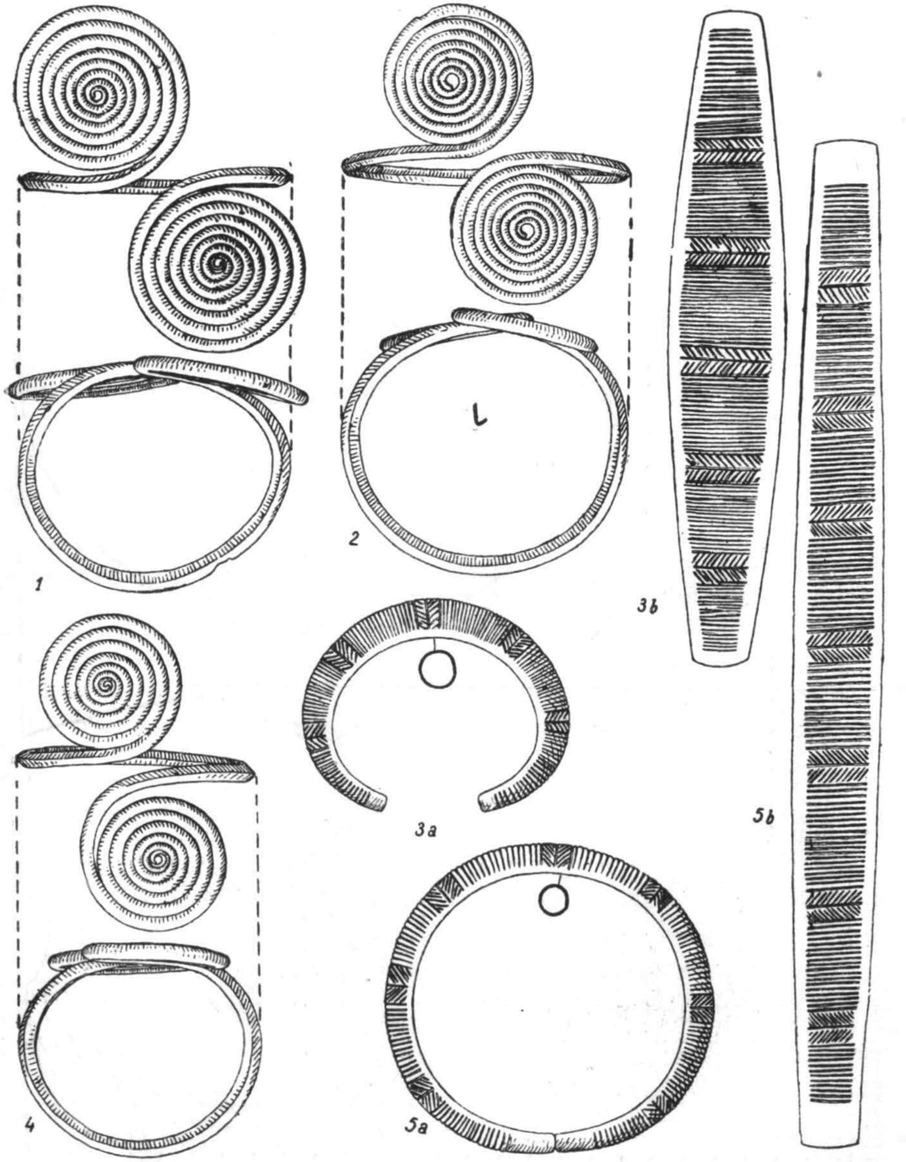

Fig. 2. — Obiecte de bronz din depozitul de la Cornuţel.

Brăţara nr. 4: diametrul interior maxim este de 5,5 cm; diametrul volutelor este de 3,7 cm (fig. 2/ 1, 2, 4).

— O faleră de formă circulară, convexă, avînd pe mijloc o porţiune rotundă, bombată, ca un umbo. Falera are, pe partea dorsală, o bară de fixare. Diametrul maxim este de 11,5 cm, iar diametrul părţii bombate este de 3,3 cm (fig. 3/3).

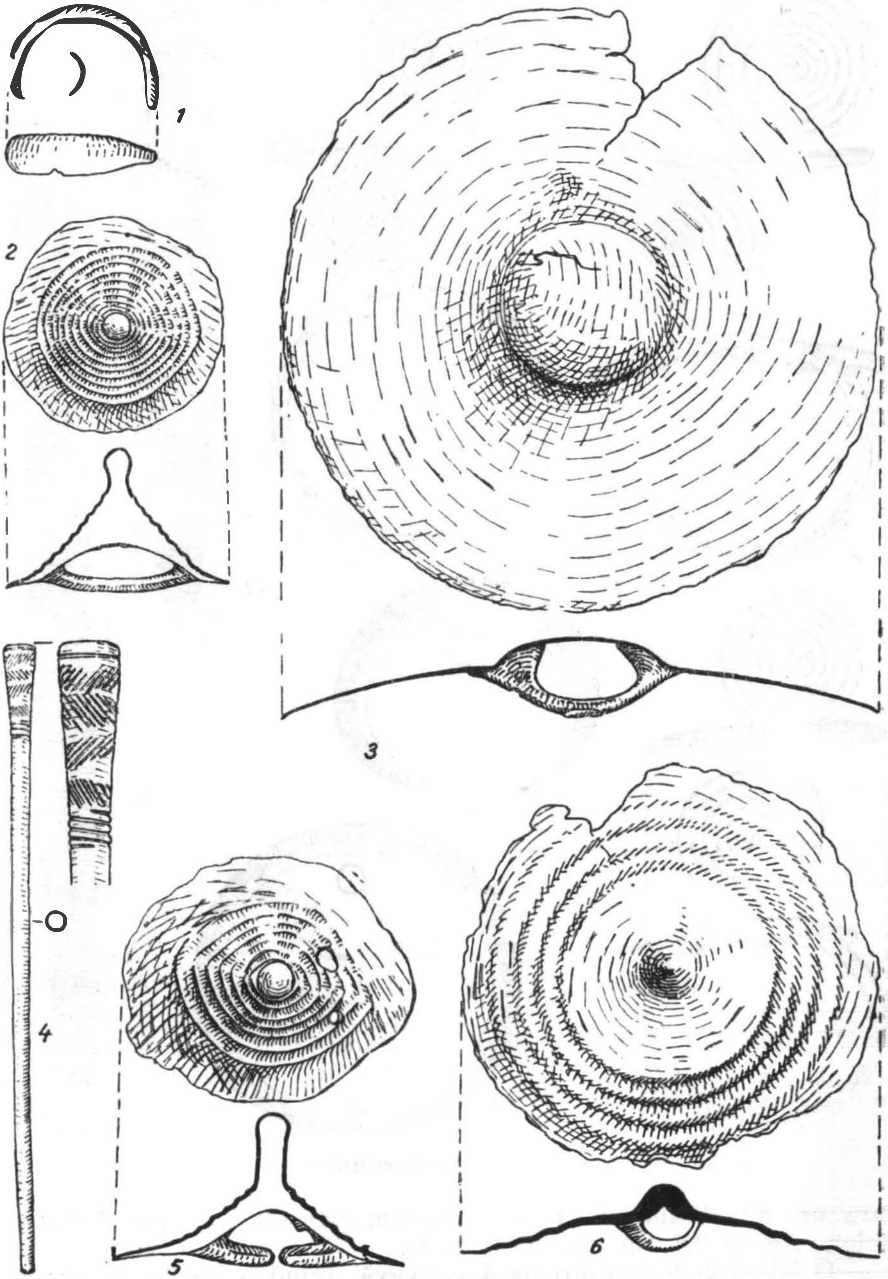

Fig. 3. — Obiecte de bronz din depozitul de la Cornuţel.

— O faleră care are pe mijloc buton. La exterior, trei nervuri în relief, concentrice. Piesa are pe partea dorsală o bară mică de fixare. Diametrul maxim este de 7,9 cm (fig. 3/6).

— ,,Tutul'' de formă conică, cu buton înalt pe mijloc, înconjurat de nervuri ovale concentrice. Tutulul are pe partea dorsală o bară mică de fixare, întreruptă la mijloc. Diametrul maxim este de 5,6 cm, iar înălţimea de 2,9 cm (fig. 3/5).

— ,,Tutul'' de formă conică, prevăzut cu o măciulie în vîrf, în jurul căreia sînt nouă nervuri concentrice în trepte. Diametrul maxim este de 4,1 cm, iar înălţimea este de 2,7 cm (fig. 3/2).

— Ac cu vîrful rupt şi cu capătul de formă conică, prevăzut cu decor format din grupuri de linii oblice opuse. Lungimea acului este de 12 cm (fig. 3/4).

Avînd în vedere că toate obiectele ce fac parte din depozit sînt podoabe, se poate admite că acesta a conţinut în principal podoabe feminine, ascunse în vas şi îngropate din cauza vreunui pericol sau din alte motive.

Depozitul de la Cornuţel are o importanţă apreciabilă pentru regiunea în care a fost găsit, deoarece este unul dintre puţinele depozite de obiecte de bronz împreună cu care s-au adunat şi cioburi din vasul de lut ars în care a fost ascuns. Vasul reconstituit are analogii foarte apropiate, în privinţa formei şi a decorului, în cadrul complexului de la Dubovač [1] şi astfel poate fi datat în perioada de la sfîrşitul epocii bronzului şi începutul primei epoci a fierului. Această datare — după cum se va vedea mai jos — este confirmată şi de tipurile de obiecte din care este alcătuit depozitul.

Aproape pentru fiecare categorie de obiecte din lotul descris se cunosc analogii în alte depozite similare descoperite pe teritoriul ţării noastre (mai ales în Transilvania) şi în ţările vecine (în special în R. P. Ungară). Trebuie însă subliniat faptul că, în general, depozitele şi obiectele de tipul celor găsite la Cornuţel sînt relativ rare.

În funcţie de analogiile existente, descoperite mai ales pe teritoriul ţării noastre, obiectele din depozitul de la Cornuţel pot fi datate în perioada corespunzătoare sfîrşitului seriei denumite Uriul-Domăneşti sau la începutul perioadei cînd au fost folosite obiectele seriei Uioara-Şpălnaca [2].

Prin descoperirea depozitului de la Cornuţel se îmbogăţeşte documentarea noastră pentru o perioadă puţin cunoscută din istoria veche a părţii de est a regiunii Banat.

IOAN STRATAN

---

[1] Ion Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, în *22. BerRGK*, 1933, pl. 15/3.

[2] După periodizarea din *Istoria Romîniei*, vol. I, 1960, p. 147—148 (pe baza acestei periodizări, care este în concordanţă cu cronologia lui H. Müller-Karpe privind sfîrşitul epocii bronzului şi începutul epocii fierului în Europa centrală, depozitul de la Cornuţel s-ar putea data în sec. XIII—XII î.e.n.).

НОВАЯ ГАЛЬШТАТСКАЯ НАХОДКА В БАНАТЕ

РЕЗЮМЕ

В песчаном карьере на холме Козлар (с. Корнуцел, р-н Карансебеш, обл. Банат) в обожженном глиняном сосуде нашли большой клад бронзовых украшений; их можно датировать концом бронзового века и началом первого периода железного века.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Сосуд из Корнуцела (графически восстановленный).
Рис. 2. — Бронзовые предметы из клада в Корнуцеле.
Рис. 3. — Бронзовые предметы из клада в Корнуцеле.

UNE NOUVELLE DÉCOUVERTE HALLSTATTIENNE AU BANAT

RÉSUMÉ

Dans une sablonnière de la colline de Cozlar (village de Cornuțel, district de Caransebeș, région de Banat), on a découvert un vase en terre cuite, contenant un important dépôt d'objets de parure en bronze, qui peut être daté de la fin de l'âge du bronze ou du commencement de la première époque du fer.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Le vase de Cornuțel (restitution graphique).
Fig. 2. — Objets en bronze du dépôt de Cornuțel.
Fig. 3. — Objets en bronze du dépôt de Cornuțel.

FRAGMENT DE RHYTON CERAMIC GETO-DACIC DESCOPERIT LA CETĂŢENI-MUSCEL

Piesa ceramică de care ne ocupăm a fost descoperită în luna august 1962 în aşezarea geto-dacică de la Cetăţeni-Muscel, în profilul unei secţiuni trasate cu un an mai înainte pe botul unei terase orientate N—V de pe malul stîng al rîului Dîmboviţa, în cursul campaniei de săpături arheologice întreprinse de Institutul de arheologie al Academiei R.P.R. în colaborare cu Muzeul raional Cîmpulung-Muscel [1].

Rămas în profilul secţiunii obţinute în urma taluzării peretelui în scopul urmăririi stratigrafiei, fragmentul a apărut ulterior în cel mai vechi nivel de depuneri arheologice din cele patru constatate aici şi a fost observat întîmplător în urma clivajului peretelui sub acţiunea intemperiilor.

Fragmentul face parte dintr-o categorie ceramică de tehnică superioară, cenuşie deschisă, arsă egal, lucrată cu mîna cu destulă îngrijire, lustruită în exterior şi cu un sunet caracteristic cristalin-metalic la ciocănire. La prima vedere, fragmentul [2] apare ca o parte dintr-un vas în formă de pîlnie, căruia îi lipseşte partea mediană şi superioară, păstrîndu-se numai cea inferioară, ce se termină cu un gurgui în vecinătatea căruia se continuă, în prelungire, în partea opusă, o protomă zoomorfă, respectiv capul unui mamifer al cărui bot este rupt (fig. 1/1 şi fig. 2).

Înălţimea fragmentului este de 12 cm, terminîndu-se către partea superioară cu o spărtură circulară (a pîlniei), ce se vede a fi din vechime, cu diametrul de 6,5 cm, circumferinţa maximă fiind de 20 cm, iar grosimea pereţilor în medie de 0,5 cm.

Protoma măsoară 6,5 cm lungime, începînd de la îndoitura extremităţii inferioare a vasului. Motivul zoomorf al acesteia înfăţişează, cert, capul unui mamifer al cărui gît este lung şi arcuit în jos, distingîndu-se

[1] Colectivul a fost compus din: Dinu V. Rosetti, responsabil, Flaminiu Mîrţu, directorul Muzeului raional Cîmpulung-Muscel şi Gheorghe Paulian.

[2] În Muzeul raional Cîmpulung-Muscel, cu nr. inv. 2 418.

începutul frunții și o ureche, fruntea propriu-zisă și botul fiind rupte. A doua ureche este lipsă, fiind desprinsă poate din antichitate. Este greu, fără îndoială, să se precizeze cărei specii de mamifer îi aparține capul reprezentat.

Cu titlu de ipoteză și ținînd seama de linia gîtului, capul poate fi de cal, fără să avem însă certitudinea[3], putînd fi însă reprezentat și un alt mamifer din speciile care figurează ca protome la vasele cu caracterele specifice ale celui de față.

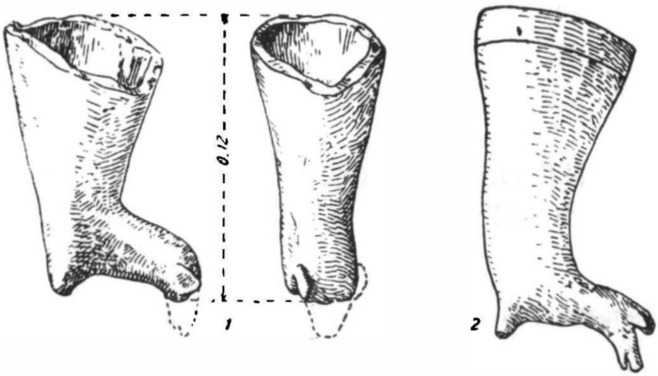

Fig. 1. — Rhytonuri ceramice cu protomă zoomorfă. *1*, rhytonul geto-dacic de la Cetățeni-Muscel; *2*, rhytonul iranian din Muzeul național din Copenhaga.

În apropierea protomei, în partea cea mai de jos, lîngă punctul de unde începe gîtul animalului, se află un gurgui cu un orificiu ce comunică printr-un mic canal cu interiorul vasului.

Cu particularitățile menționate, piesa ceramică poate fi identificată, credem, cu suficientă certitudine ca fiind un fragment dintr-un vas pentru băut în formă de pîlnie, pe care anume caractere proprii îl încadrează în categoria denumită rhyton, foarte răspîndită în antichitate atît în Orient, cît și în aria civilizației grecești.

Întîmplător, fragmentul de la Cetățeni își regăsește o analogie foarte apropiată în rhytonul ceramic cu cap de cal de la Gyiyan în Iran, păstrat în Muzeul național din Copenhaga[4] și datat în jurul anului 1300 î.e.n. (fig. 1/2). Bineînțeles, nu ne putem opri la o apropiere pe linie genetică între acest exemplar oriental atît de vechi și piesa fragmentară de la Cetățeni, dată fiind distanța prea mare în timp și spațiu. Mult mai indicate

[3] Poate să fie prin linia zveltă a gîtului și lipsa coarnelor, un cap de cervideu : *cervus elaphus* femelă (ciută, neavînd coarne). D. Concev, *Der Goldschatz von Panagjurischte*, Berlin, 1959, menționează dintre cele patru rhytonuri din respectivul tezaur două cu capete de cerb, iar al treilea identic, dar fără coarne, deci de ciută.

[4] Bedrich Svoboda-D. Concev, *Neue Denkmäler antiker Toreutik*, Praga, 1956, p. 42-43, fig. 12, la care, în ciuda imaginii alăturate, protoma zoomorfă este interpretată ca fiind un cap de taur, deși îi lipsesc coarnele și se apropie mai degrabă de cal prin linia zveltă a gîtului și botului.

sînt analogiile din lumea greacă, unde tocmai în epoca elenistică, contemporană cu fragmentul nostru, prezenţa rhytonurilor atinge punctul său culminant. Cele mai multe rhytonuri greceşti sînt prevăzute, ca şi în cazul exemplarului de la Cetăţeni şi al aceluia de la Gyiyan, cu un gurgui la vîrf ori cu o simplă gaură mică pentru a lăsa liber sau a opri, prin punerea degetului, jetul de lichid ce curgea în gura băutorului de sus, de la înălţimea mîinii ridicate în care acesta ţinea rhytonul [5]. Era un joc cu care convivii se amuzau la banchetele profane.

Fig. 2. — Rhytonul ceramic geto-dacic de la Cetăţeni-Muscel.

Referitor la datarea fragmentului de rhyton de la Cetăţeni, descoperirea acestuia într-un complex cu numeroase fragmente de amfore stampilate rodiene ne obligă să ne gîndim la secolele II-I î.e.n., perioadă de viaţă intensă pentru aşezarea de pe cursul superior al Dîmboviţei — ca, de altfel, şi pentru marele centru de la Popeşti [6] — şi de largă expansiune a exportului rodian în aria Mării Negre, datorită epocii de prosperitate a acestei insule, dominante în comerţul antic între anii 220-180 î.e.n. [7].

[5] Cf. imaginea reprodusă de B. Svoboda, *op. cit.*, p. 52, fig. 14, de pe o farfurie de argint înfăţişînd pe regele Kivera din Pendjab, în sec. III î. e. n., folosind la băut — în acest fel deosebit şi specific — rhytonul. La unele rhytonuri, orificiul de scurgere este situat în gura, în pieptul sau chiar în piciorul animalului. Scene similare se întîlnesc frecvent reproduse pe vasele greceşti şi în picturile etrusce şi romane. Cf. Th. Panofka, *Die griechischen Trinkhörner und ihre Verzierungen*, Berlin, 1855, I/1,2, 3; III/3; E. Pottier, *Rhyton* în *DA* s. v.

[6] Identificat ipotetic cu centrul dacic Argedava, unul din sediile-capitală, cu intermitenţă, ale uniunii de triburi dacice conduse de Burebista şi de predecesorii săi; cf. R. Vulpe, *Argedava*, în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, Bucureşti, Edit. Academiei R. P. R., 1960, p. 57-66.

[7] D. Tudor, *Amfore elenistice descoperite în R. P. R.*, în *Studii şi referate privind istoria Romîniei*, I, 1954, p. 86; V. Canarache, *Importul amforelor stampilate la Istria*, Bucureşti, 1957, p. 218.

Producţie getică locală, confirmată prin specificul său tehnic, rhytonul de la Cetăţeni se integrează însă în mod normal în sfera generală de influenţă elenistică, pe care o reflectă din plin viaţa geto-dacică de aici, tocmai cînd această influenţă de orientare spre sud-estul egeean devenise intensă în cunoscutele aşezări geto-dacice înrudite între ele pe linia culturii materiale: Popeşti, Poiana, Cetăţeni etc.

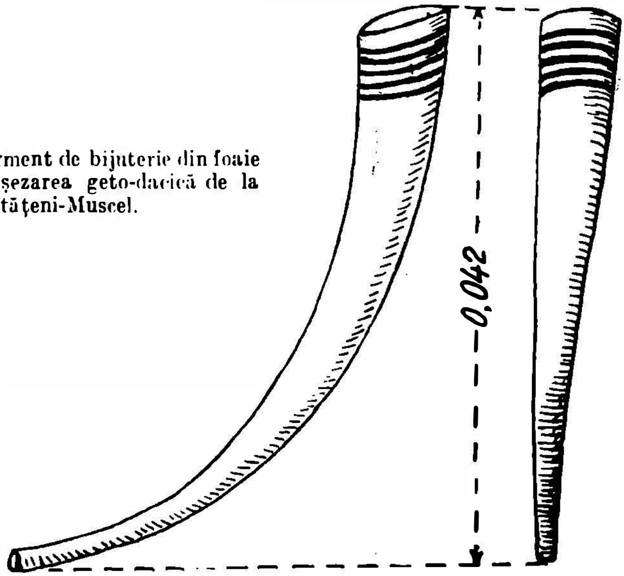

Fig. 3. — Fragment de bijuterie din foaie de aur din aşezarea geto-dacică de la Cetăţeni-Muscel.

În acest timp erau însă în uz şi rhytonurile din metale preţioase [8] sau din fildeş [9], desigur ca rarităţi, obiecte de mare preţ, circulînd ca mărfuri şi daruri deosebite, trimise deseori prin ambasadori căpeteniilor [10]; dar rhytonurile ceramice rămîn, fără îndoială, primele vase ce au imitat forma cornurilor obişnuite de animale folosite pentru băut, avînd însă în plus faţă de acestea o protomă zoomorfă şi un orificiu pentru scurgerea vinului.

[8] Cunoscutul rhyton din argint aurit descoperit la Poroina-Mehedinţi, operă a unui meşter local, este datat spre sfîrşitul sec. II î. e. n. deci apropiat de epoca menţionată; cf. *Istoria Romîniei*, I, 1960, p. 247 (cap. redactat de R. Vulpe) şi Ec. Dunăreanu-Vulpe, *Tezaurele antice*, în *Studii asupra tezaurului restituit de U.R.S.S.*, Bucureşti, 1958, p. 40.

[9] Cele peste 40 de rhytonuri regale descoperite în ultimii ani în cetatea Nyssa lîngă Aşhabadul de astăzi (R.S.S. Turcmenă), sînt datate de asemenea în sec. II î. e. n.,; cf. A. L. Mongait, *Arheologia în U. R. S. S.*, Bucureşti, 1961, p. 285-286 şi *Istoria universală* (ediţie sovietică, tradusă), II, Bucureşti, 1959, p. 423.

[10] B. Svoboda, *op. cit.*, p. 18.

La traci, prin intermediul cărora au pătruns şi în cultura geto-dacă multe influenţe elenice, folosirea acestei categorii de vase este atestată prin Xenofon[11], fie ca rhytonuri propriu-zise, fie ca simple coarne de animale [12].

Nu cunoaştem toate vasele de acest tip aflate ca piese inedite în muzeele din ţară, dar faptul că cel de faţă, după cîte ştim, este lipsit de analogii în ceramica geto-dacică publicată pînă acum justifică mai mult decît o simplă luare în evidenţă, dacă n-ar fi decît pentru motivul că la noi rhytonurile ceramice sînt tot atît de rare ca şi cele din metale preţioase.

Tot la Cetăţeni, în cursul săpăturilor din campania 1960 [13], în apropierea aceleiaşi secţiuni, respectiv în sectorul cu locuinţele ce au avut ca inventar materiale deosebit de valoroase (podoabe în special), s-a descoperit o mică bijuterie constînd dintr-o foaie de aur rulată în formă de corn, de 42 mm lungime (fig. 3). Cu toate rezervele cuvenite, am putea considera această piesă, eventual, o miniatură de rhyton.

Simplă, fără protomă, imitînd cu totul forma primitivă a cornului de animal pentru băut [14], cu orificiu de scurgere la extremitatea inferioară şi cu ornamente liniare în cercuri [15] la partea superioară a buzei (imitînd oarecum friza unui rhyton real), această miniatură este, de fapt, un element de podoabă, poate dintr-un colier. În ce priveşte data sa, ţinînd seama că a fost descoperită în acelaşi complex de cultură materială cu rhytonul ceramic, ne vedem obligaţi să o situăm în acelaşi timp, respectiv în secolele II-I î.e.n.

FLAMINIU MÎRŢU

ФРАГМЕНТ ГЕТО-ДАКИЙСКОГО ГЛИНЯНОГО РИТОНА, НАЙДЕННЫЙ В ЧЕТЭЦЕНИ-МУСЧЕЛ

РЕЗЮМЕ

В Чэтэцени-Мусчел был обнаружен фрагмент ритона, считающегося гето-дакийским. На основании материалов, вместе с которыми его нашли — фрагменты родосских амфор с клеймом — его датируют II—I вв. до н.э. Этот фрагмент, как и другие предметы местного производства того времени, свидетельствует о сравнительно сильном греческом влиянии.

[11] „Cînd au ajuns la Seuthes, acesta porunci să fie introdus Xenofon ... Se îmbrăţişară mai întîi şi se bău după obiceiul tracilor, trecîndu-se din mînă în mînă coarne pline cu vin" (Xenofon, Anabasis, VII, 2, 23). „Au fost aduse de jur împrejur coarne pline cu vin, din care toţi au luat" (*ibidem*, VII, 3, 24). „Heraclide ordonă cuparului să-i dea cornul... Xenofon, care se simţea deja încălzit de vinul ce băuse, se sculă cu îndrăzneală, luă cornul şi zise..." (*ibidem*, VII, 3, 29). „Seuthes se ridică, bău cu Xenofon şi vărsă restul vinului asupra convivului ce era de partea cealaltă, aproape de el..." (*ibidem*, VII, 3, 32).

[12] Radu Vulpe ne atrage atenţia că, deşi Xenofon a folosit numai cuvîntul κέρας plural κέρατα, acesta se putea referi atît la cornul simplu de animal, cît şi la un rhyton propriu-zis. Într-adevăr numai vase cu o capacitate mai mare decît a unui corn obişnuit puteau să servească unui consum cantitativ deosebit, ca acela de la banchetul de la curtea lui Seuthes, descris în texte.

[13] Cercetări ale Institutului de arheologie, în colaborare cu Muzeul raional Cîmpulung-Muscel, conduse de D. V. Rosetti.

[14] În Muzeul raional Cîmpulung-Muscel, sub nr. inv. 2 055.

[15] Imitînd deci inelele anuale de creştere, de la baza cornului, foarte distincte la unele specii de cavicorne.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Глиняные ритоны с зооморфной протомой. 1, гето-дакийский ритон из Четацени-Мусчел; 2, иранский ритон из национального музея в Копенгагене.
Рис. 2. — Гето-дакийский глиняный ритон из Четацени-Мусчел.
Рис. 3 — Обломок драгоценности из золотой пластины с гето-дакийского поселения в Четацени-Мусчел.

FRAGMENT DE RHYTON GÉTO-DACE, EN CÉRAMIQUE, DÉCOUVERT À CETĂȚENI-MUSCEL

RÉSUMÉ

Un fragment de rhyton, considéré comme géto-dace, a été découvert à Cetățeni-Muscel. Il a été daté d'après les matériaux archéologiques — fragments d'amphores rhodiennes estampillées — avec lesquels il a été trouvé, des IIe—Ier siècles av.n.è. Ce fragment démontre ainsi que d'autres pièces autochtones de cette époque, une assez forte influence grecque.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Rhytons céramiques à protome zoomorphe. 1, Rhyton géto-dace, de Cetățeni Muscel; 2, rython iranien (Musée National de Copenhague).
Fig. 2. — Rhyton géto-dace, en céramique, de Cetățeni-Muscel.
Fig. 3. — Fragment de bijou, en feuille d'or, trouvé dans l'établissement géto-dace de Cetățeni-Muscel.

UN NOU MONUMENT SCULPTURAL AL LUI IUPITER DOLICHENUS DE LA CERNA

În toamna anului 1959, scoțîndu-se piatră din apropierea comunei Cerna (raionul Măcin, regiunea Dobrogea), și anume din punctul numit „Mînjina", situat la aproximativ 3 km sud de comună, s-a descoperit în pămînt, la mică adîncime, un grup statuar roman de marmură cu inscripție [1]. Monumentul, dedicat zeului oriental Iupiter Dolichenus, e sculptat după un model tipologic bine cunoscut, în marmură albă de import [2], de bună calitate. Se păstrează în stare fragmentară. Măsoară 0,640 m în lungime, 0,700 m în înălțime și 0,150 m în grosime (fig. 1).

Zeul era reprezentat în picioare, pe spatele unui taur. Din imaginea lui se păstrează numai cîteva elemente plastice (labele ambelor picioare și fluierul piciorului drept de pe spatele taurului (fig. 1), precum și mîna dreaptă cu bipena; franjurile mînecii scurte a tunicii [3] păstrează urme de

[1] Descoperirea acestui monument a fost semnalată în presă. Vezi N. Grigoriu și I. T. Dragomir, *Descoperiri arheologice în regiunea noastră*, în ziarul gălățean „Viață nouă" nr. 4646 din 10 noiembrie 1959, p. 2. Monumentul a fost descoperit de colectivistul Tudorache Pavel din comuna Cerna.

În același loc au ieșit la iveală mai mulți bolovani de piatră, cărămizi și țigle romane, precum și nenumărate fragmente ceramice romane. Din cercetările sumare întreprinse de noi s-a constatat că aici se află urmele unei așezări din timpul stăpînirii romane, ce se întinde pe un platou de cîteva hectare. Cuibărită între culmile stîncoase ale Măcinului, așezarea este bine conservată. În macheta ronegrafiată a Repertoriului arheologic al Academiei R. P. R., p. 124—125, se menționează că pe teritoriul comunei Cerna, la Piatra Roșie, lîngă răscrucea de drumuri căruia locuitorii îi zic „Cetate", se află un castru roman de formă dreptunghiulară (350 × 300 m), întărit cu val de pămînt. Dacă în descrierea celor două stațiuni arheologice de pe teritoriul comunei Cerna nu s-a strecurat într-adevăr nici o confuzie din punct de vedere al localizării, atunci fără îndoială că așezarea romană de la punctul „Mînjina" se poate înscrie printre punctele arheologice nou descoperite.

[2] Analiza materialului a fost făcută de Vinante Giuseppe, maestru pietrar din Galați.

[3] Theodor Mommsen, *Das Weltreich der Caesaren*, Phaidon Verlag, Viena-Leipzig, p. 486 (vezi statuia împăratului Augustus).

SCIV, tomul 15, nr. 4, p. 535—543.

pictură în culoare roșie (fig. 2), suficient de caracteristice, însă, pentru o identificare sigură, Iupiter era reprezentat în chip de imperator, cu ***lorica*** și

Fig. 1. — *Cerna*. Iupiter Dolichenus (relief de marmură, fragmentar).

paludamentum, ținînd în mîna dreaptă o secure bipenă ridicată la înălțimea capului, iar în stînga, probabil, fulgerul [4]. Taurul pe care se ridica

---

[4] Pentru iconografia lui Jupiter Dolichenus vezi V. Pârvan, *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, București, 1923, p. 167, fig. 49; *DA*, II, 1892, p. 331; dr. A. H. Kan, *Iupiter Dolichenus. Sammlung der Inschriften und Bildwerke*, Leiden, 1943, p. 22 și urm. Cf. și Halil Demircioglu, *Der Gott auf dem Stier* (Neue Deutsche Forschungen, Abt. Alte Gesch., Bd. VI.), Berlin, 1939, și repertoriul de bază al lui Pierre Merlat, *Répertoire des inscriptions et monuments figurés du culte de Jupiter Dolichenus*, Rennes, 1951, pl. I/1—2; pl. II/2; pl. IV/1; pl. XI/1; pl. XIX; pl. XX/1. Gabriella Bordenache, *Histria alla luce del suo materiale scultoreo*, în *Dacia*, N.S., V, 1961, fig. 24 și p. 209; D. Tudor, *Jupiter Dolichenus în Dacia Inferioară*, în *Studii și comunicări*, III, București, Edit. Academiei R. P. R., 1961, p. 145—146, fig. 1.

Iupiter Dolichenus este viguros, în mers spre dreapta, avînd coada arcuită lateral (lung de 0,630 m, înalt de 0,440 m şi gros de 0,150 m). Capul animalului lipseşte.

Sub pîntecele taurului se află un mic altar, pe al cărui coronament sînt săpate iniţiale latine ale obişnuitei formule dedicatorii : *I*(*ovi*) *O*(*ptimo*) *M*(*aximo*) *D*(*olicheno*). Cornişa superioară şi inferioară a altarului este faţetată sumar, numai pe trei laturi. Măsoară 0,165 m în înălţime, 0,135 m în lăţime şi 0,071 m în grosime.

În ceea ce priveşte plasarea altarului sub pîntecele taurului, aceasta se poate explica în două moduri, ambele conjugate : dedicantul şi-a completat ofranda cu o *ara* simbolică [5] în strînsă legătură cu cultul lui Iupiter Dolichenus, iar sculptorul, mai cu seamă, a găsit prin reproducerea acestui obiect de cult o soluţie ingenioasă pentru consolidarea grupului său, a cărui stabilitate nu era suficient asigurată de picioarele taurului, prea subţiri faţă de masivitatea marmurii de deasupra.

Prin proporţiile şi îngrijirea execuţiei, sculptura de la Cerna poate fi socotită printre piesele mai deosebite dedicate lui Iupiter Optimus Maximus Dolichenus, care, după cum se ştie, sînt destul de numeroase [6]. Din punct de vedere tipologic, sculptura de la Cerna este foarte apropiată de exemplarele de la Marash şi Szlankament [7], precum şi de relieful descoperit la Carnuntum [8], în Noricum (fig. 3). Pe baza monumentului e săpată o inscripţie în limba latină. Cîmpul inscripţiei măsoară 0,640 m lungime şi 0,090 m lăţime. De remarcat că jumătatea a doua din textul primului rînd, ce cuprinde spaţiul a 21 de litere, este martelată, ceea ce nu exclude posibilitatea unei întregiri [9]. Literele păstrate sînt dăltuite neuniform şi uneori chiar înghesuite, variind ca înălţime între 0,015 şi 0,020 m. În tot cuprinsul inscripţiei se păstrează forma sumară a literei A, scrisă fără bară. Semnele de punctuaţie sînt redate prin mici triunghiuri echilaterale, săpate totdeauna pe linia de mijloc a rîndului.

Lectura integrală a inscripţiei este următoarea :

I(*ovi*) O(*ptimo*) M(*aximo*) D(*olicheno*)
PRO SALVTE IMP(*eratoris*) M(*arci*) AVR(*elii*)
[*SEVERI ALEXANDRI PII FEL*(*icis*)]
AVG(*usti*) AVR(*elius*) MARINVS ROMANVS SAC(*erdos*)
EX VOTO POSVIT.

[5] Altare simbolice situate sub pîntecele taurului sînt cunoscute şi la alte monumente dedicate aceleiaşi divinităţi orientale. În acest sens putem cita monumentele de la Marash, Szlankament ş. a. Vezi P. Merlat, *op. cit.*, pl. I/1 şi pl. IV/1.

[6] De pildă, ele sînt bine cunoscute în Siria, Tracia, Moesia, Dacia, Dalmatia, Panonia, Noricum, Rhetia, Roma şi Italia, Britania, Tripolitania, Numidia, Germania şi, poate, în Galia şi Grecia. Pentru moment fac excepţie numai Asia Mică, Egiptul şi Spania, care nu au adus nici o dovadă în sprijinul acestui cult dolichenian. Reiese deci că Iupiter Dolichenus a fost o zeitate universal adorată în timpul Imperiului roman, referindu-ne îndeosebi la epoca Severilor. Cf. P. Merlat, *Jupiter Dolichenus, essai d'interprétation et de synthèse*, Paris, 1960, p. 9.

[7] Vezi mai sus, nota 5.

[8] Erich Swoboda, *Carnuntum. Seine Geschichte und seine Denkmäler*, ed. a III-a, Graz-Köln, 1958, pl. XLVII.

[9] Textul martelat a fost reconstituit cu ajutorul lui N. Gostar de la Universitatea „A. I. Cuza" din Iaşi, căruia îi aducem mulţumiri şi pe această cale.

„Lui Iupiter Dolichenus cel prea bun și mare, în sănătatea împăratului Marcus Aurelius Severus Alexander Pius Felix Augustus, preotul Aurelius Marinus Romanus, după făgăduință, a pus (acest monument)".

Din textul inscripției apare clar că acest monument consacrat lui Iupiter Dolichenus a fost ridicat de către Aurelius Marinus Romanus, preotul divinității, în sănătatea împăratului Severus Alexander (222—235), care a suferit o *damnatio memoriae*.

Pe același teritoriu dobrogean, la Meidanchioi, în raza teritoriului orașului Noviodunum, s-a descoperit o inscripție inaugurală [10] a unui templu ridicat lui Iupiter Optimus Maximus Dolichenus în timpul împăratului Elagabalus (218—222), al cărui nume a fost de asemenea martelat și apoi înlocuit cu numele împăratului Severus Alexander [11]. Este limpede deci că inscripția de la Meidanchioi nu mai era folosită în vremea împăratului Maximinus (235—238), adică atunci cînd a fost martelat numele împăratului Severus Alexander de pe inscripția de la Cerna.

Faptul că atît în inscripția de la Cerna, cît și în aceea de la Meidanchioi figurează numele împăratului Severus Alexander ne dovedește că ambele inscripții sînt parțial contemporane, deși au suferit martelări în timpul a doi împărați diferiți. În sprijinul contemporaneității celor două inscripții trebuie menționată, pe de o parte, marea asemănare dintre caracterele epigrafice, iar pe de alta faptul că s-au găsit la mică distanță una de alta, Cerna fiind situată față de Meidanchioi la numai 15 km în linie dreaptă [12].

Cît privește originea etnică a sacerdotului *Aurelius Marinus Romanus*, acesta aparține sigur elementelor străine siriene venite sau transplantate pe vechiul teritoriu dobrogean. Ceva mai mult, numele *Marinus*, frecvent purtat de preoții lui Iupiter Dolichenus, derivă din cuvîntul sirian *marinā* „Domnul nostru" [13]. Faptul că numele lui se termină cu cognomenul „Romanus" nu este un indiciu al originii sale romane. Din contra, acest cognomen scoate mai bine în evidență acel obicei caracteristic elementelor străine din cuprinsul Imperiului roman, care căutau să-și ascundă originea. Același cognomen, Romanus, se întîlnește și la Noviodunum [14] (Isaccea), pe un altar votiv, ridicat tot de un străin.

Revenind la Iupiter Dolichenus, este abia necesar să amintim larga răspîndire a acestui cult în diferitele provincii ale imperiului, îndeosebi în vremea Antoninilor, fiind zeul războiului la populațiile din Asia Mică sau zeul cerului și al trăsnetului la cei din Siria de nord [15]. Pe fostul teritoriu al Moesiei Inferioare și al Daciei, sînt menționate epigrafic nenumărate elemente străine, fie din rîndurile armatei și ale coloniștilor, fie din ale negustorilor, sclavilor și ale altor elemente, venite sau transplantate

---

[10] *CIL*, III, 14 445.

[11] V. Pârvan, *Descoperiri nouă în Scythia Minor*, București, 1913, p. 38—39.

[12] Mulțumim lui I. Barnea de la Institutul de arheologie al Academiei R. P. R., care ne-a atras atenția în mod special asupra asemănării dintre cele două inscripții.

[13] *RE*, V, 1905, col. 1 281, și *DA*, II, 1892, p. 331.

[14] Gh. Ștefan, *Monuments inédits de Noviodunum*, în *Dacia*, IX—X, p. 473—474, fig. 1—2.

[15] V. Pârvan, *Începuturile vieții romane* ..., p. 167.

ig. 2. — Fragment din monumentul lui Iupiter Dolichenus de la Cerna (mărit de două ori).

Fig. 3. — Monumentul lui Iupiter Dolichenus de la Carnuntum. →

aici din cele mai îndepărtate localităţi orientale. Acestea au adus cu ele amintirea zeităţilor şi a localităţilor lor de origine, fiind însoţite de un bogat tezaur de obiceiuri şi tradiţii, pe care, desigur, le-au transmis şi populaţiilor autohtone [16].

Referitor la această problemă, Vasile Pârvan atestă următoarele : ,,Numărul celor veniţi din Asia Mică e destul de mare pe pietrele scrise ale veacului al II-lea şi ale celei dintîi jumătăţi a veacului al III-lea. Toată Anatolia şi Siria au ajutat la creşterea populaţiei din Sciţia Mică" [17]. Argumentul este general valabil şi pentru provincia Dacia, unde elementele

[16] O. Floca, *O zeitate orientală, Jupiter Erapolitanus la Micia*, în *Materiale*, I, 1953, p. 774—775.

[17] V. Pârvan, *op. cit.*, p. 153.

străine siriene au răspîndit obiceiurile şi credinţele lor orientale cu rit spectaculos şi atrăgător.

În lumina cercetărilor arheologice de pînă astăzi, se poate deduce că adevăratele începuturi ale cultului dolichenian în partea de apus a Imperiului roman datează din timpul domniei lui Hadrianus (117—138); există dovezi relativ rare pînă la moartea lui Marcus Aurelius (161—180); o dată cu domnia lui Commodus (176—192), cultul începe să se răspîndească, iar sub Severi atinge apogeul, fiind cunoscut aproape în toate colţurile lumii romane. De fapt, în vremea Severilor acest cult s-a bucurat în mod deosebit de sprijinul clasei dominante din imperiu, care în majoritate avea origine siriană [18]. De asemenea trebuie să ţinem seama şi de existenţa unui alt factor specific aceleiaşi perioade istorice, şi anume că în timpul Severilor se înmulţesc războaiele de la Dunăre şi din Orient, dînd naştere la o serie de dislocări şi manevre ale unităţilor militare între Occident şi Orient, care fără îndoială au contribuit din plin la extinderea acestui cult războinic [19]. De aceea nu e de mirare că cele mai multe monumente consacrate acestui zeu oriental sînt descoperite în castrele şi canabele provinciilor de graniţă ale Imperiului roman, acolo unde era masat elementul militar, cum ar fi de pildă valea Dunării şi a Rinului [20].

Pătrunderea cultelor străine în complexul lumii romane nu a depins în mod exclusiv de contactul sau de legăturile sistematic organizate între exponenţii culturii şi ai civilizaţiei romane sau romanizate din părţile europene, şi îndeosebi ale regiunilor dunărene, cu societatea orientală, ci a fost determinată şi de puternicul impuls al crizei morale, *generată de schimbările economice din acea perioadă*. Cei dezamăgiţi de vechile forme religioase căutau cu însetare un izvor de reînnoire şi de reabilitare morală. Fireşte, situaţia unui astfel de zbucium sufletesc a fost treptat remediată de mirajul sincretismului oriental, care atrăgea populaţia autohtonă fie prin misterele credinţelor orientale, fie prin misticismul lor speculativ. „Unii zei transplantaţi din anumite localităţi şi regiuni ale Siriei se asimilează în Dacia cu zeii italo-romani (Iupiter Dolichenus, Iupiter Heliopolitanus, Iupiter Turmasgades etc.)” [21].

În ceea ce priveşte descoperirile arheologice relative la cultul dolichenian de pe teritoriul provinciei Moesia Inferior, putem aminti, pe lîngă grupul de faţă, şi inscripţia de la Meidanchioi, citată mai sus, precum şi alte monumente descoperite la Niculiţel [22], Durostorum [23], Histria [24],

---

[18] În acest sens, putem aminti de sprijinul şi influenţa soţiei lui Septimius Severus, Iulia Domna, originară din Emesa (Siria nordică), de sprijinul consilierilor imperiali, ca Papinianus, Ulpianus Iulius Paulus, de Iulia Soaemias şi Iulia Mamaea, soţii de sirieni, şi mama lui Elagabalus şi Severus Alexander. Cf. P. Merlat, *Jupiter Dolichenus, essai d'interprétation et de synthèse*, Paris, 1960, p. 18—19.

[19] *Ibidem.*

[20] Vezi harta şi repertoriul la Kan, *op. cit.*, şi P. Merlat, *Répertoire des inscriptions...*, precum şi D. Tudor, *op. cit.*, p. 148.

[21] *Istoria Romîniei*, vol. I, p. 439.

[22] *CIL*, III, nr. 7 520.

[23] Exspectatus Bujor, *Cu privire la unele monumente de la Durostorum*, în *SCIV*, XI, 1, 1960, p. 146—148, fig. 3.

[24] V. Pârvan, *Fouilles d'Histria*, I, p. 225, nr. 25, fig. 43—44, şi Gabriella Bordenache, *op. cit.*

Tomis [25] etc. Monumentul sculptural al zeului Iupiter Dolichenus de la Cerna reprezintă un document ulterior al favorii de care se bucura cultul lui Iupiter Dolichenus în Moesia Inferioară în momentul maximei sale răspîndiri.

ION T. DRAGOMIR

НОВЫЙ СКУЛЬПТУРНЫЙ ПАМЯТНИК ЮПИТЕРУ ДОЛИХЕНУ В ЧЕРНЕ

РЕЗЮМЕ

Осенью 1959 г. на территории села Черна в пункте «Мынжина» нашли римское изваяние из привозного белого мрамора с надписью. Памятник посвящен Юпитеру Долихену, культ которого был широко распространен в большинстве провинций римской империи, главным образом во времена Северов. Памятник изваян по общеизвестному типологическому образцу. Он дошел до нас в фрагментарном состоянии. Размеры: 0,640 м длины, 0,700 м высоты и 0,15 м толщины (рис. 1). Бог изображен стоящим на спине движущегося вправо быка. От статуи сохранилось лишь несколько элементов, достаточно характерных, чтобы можно было отождествить Юпитера Долихена, а именно: ступни обеих ног, голень правой ноги и правая рука с обоюдоострой секирой (рис. 2). Под брюхом быка находится небольшой алтарь, на верхней части которого выгравирована формула посвящения: *I(ovi) O(ptimo) M(aximo) D(olicheno).* Статуя близко напоминает экземпляры из Мараша и Сланкемента, а также открытый в Карнунтуме рельеф (рис. 3).

На основании памятника высечена латинская надпись. Вторая половина текста первой строки, охватывающая пространство для 21 буквы, разрушена, однако ее можно восстановить полностью. Характерная для римской провинции надпись указывает, что памятник был воздвигнут жрецом Юпитера Долихена Аврелием Марином Романом за здравие императора Марка Аврелия Севера Александра Пия Феликса Августа, потерпевшего *damnatio memoriae*. Следовательно, рельеф из Черны несомненно принадлежит к эпохе правления императора Севера Александра (222—235).

Что же касается жреца *Аврелия Марина Романа*, то он мог принадлежать только к чужеземным элементам, пришедшим или поселившимся в Добрудже. В частности, когномен «*Romanus*» ярко выявляет обычай, присущий чужеземным элементам римской империи, пытавшимся скрыть свое неримское происхождение. В связи с этим можно добавить, что имя «Marinus», которое часто носили жрецы Юпитера Долихена, происходит из сирийского слова «marinā» (Наш Господь).

[25] A. Rădulescu, *Inscripţii inedite din Dobrogea*, în *SCIV*, XIV, 1963, 1, p. 89.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — *Черна.* Юпитер Долихен (фрагментарный мраморный рельеф).
Рис. 2. — Фрагмент памятника Юпитеру Долихену из Черны (увеличенный в два раза).
Рис. 3. — Памятник Юпитеру Долихену из Карнунтума.

UN NOUVEAU MONUMENT SCULPTURAL DE JUPITER DOLICHENUS DE CERNA (distr. de Măcin, reg. de Dobrogea)

En automne de 1959, au village de Cerna, au lieu dit « Mînjina » on a découvert un groupe statuaire romain, en marbre blanc d'importation, portant une inscription.

Le monument dédié au dieu Jupiter Dolichenus, dont le culte était très répandu dans la plupart des provinces de l'Empire romain, surtout au temps des Sévères, est exécuté d'après un modèle bien connu. Ce groupe à l'état fragmentaire mesure 0,640 m de longeur, 0,700 m de hauteur et 0,15 m d'épaisseur (fig. 1).

Le dieu est représenté debout sur le dos d'un taureau en marche, vers la droite. De la statue il ne reste à présent que les pieds et une partie de la jambe droite, ainsi que le bras droit, tenant dans la main la hache bipenne (fig. 2). Sous le ventre du taureau il y a un petit autel sur le courronnement duquel est gravée la formule dédicatoire *J*(*ovi*) *O*(*ptimo*) *M*(*aximo*) *D*(*olicheno*). La pièce est semblable à celles de Marasch et Szlankement et au relief de Carnuntum (fig. 3).

Une inscription latine est gravée à la base du monument, dont la seconde moitié du premier rang, comportant l'espace pour 21 lettres. est martelée ; mais il existe la possibilité d'une lecture complète.

L'inscription, ayant un fort caractère provincial indique que le monument a été dédié à la santé de l'empereur Marcus Aurelius Severus Alexander, par Aurelius Marinus Romanus, prêtre de Jupiter Dolichenus. Par conséquent le monument est daté d'une manière certaine du règne de l'empereur Severus Alexander (222—235) qui a subi une *damnatio memoriae*, ce qui explique le martelage de l'inscription.

Quant à *Aurelius Marinus Romanus* il ne peut appartenir qu'aux éléments étrangers, venus ou transportés en Dobrogea. Le cognomen « Romanus » précise l'habitude caractéristique aux étrangers, de cacher

leur origine, dans l'Empire romain. Nous ajoutons que le nom de ***Marinus***, fréquemment porté par les prêtres de Jupiter Dolichenus, dérive du mot syrien *marinā* (« notre Seigneur »).

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — *Cerna.* Jupiter Dolichenus (relief fragmentaire en marbre).
Fig. 2. — Fragment du monument de Jupiter Dolichenus de Cerna (agrandi deux fois).
Fig. 3. — Monument de Jupiter Dolichenus de Carnuntum.

ZEUS SOTER LA CALLATIS

Cu ocazia săpăturilor arheologice efectuate la Mangalia în anul 1959 [1], a ieşit la iveală, printre numeroasele obiecte care se află azi în muzeul local, şi un fragment de vas cu inscripţie [2]. Fragmentul a fost descoperit pe terenul unde s-a amenajat teatrul de vară, într-o zonă în care, aşa cum s-a mai arătat [3], a existat o necropolă importantă în epoca elenistică. Aflat printre numeroasele cioburi răspîndite pe întreaga suprafaţă, nu departe de mormîntul cu papirus, fragmentul în discuţie nu poate fi atribuit vreunui complex bine determinat.

După cît se poate judeca, ţinînd seama de starea lui de conservare, fragmentul reprezintă fundul unei cupe atice de tip Bolsal, cu decor ştampilat în interior ; pe talpa piciorului cercuri rezervate [4] (fig. 1).

Pe faţa exterioară e zgîriată o inscripţie (graffito) dispusă în cerc : ΔΙΟΣ ΣΩΤΗΡΟΣ ΒΑΔΙΣΚΟΥ = Διὸς Σωτῆρος Βαδίσκου. Literele din primele două cuvinte sînt ceva mai spaţiate decît cele din ultimul cuvînt. Forma literelor, atît cît se poate judeca la un graffito, ne duce către o epocă veche şi remarcăm din acest punct de vedere pe Σ, iar pe Ο (omicron) şi Ω (omega) mai mici decît celelalte. Vasul se poate data către sfîrşitul secolului al V-lea sau începutul secolului al IV-lea î.e.n. Caracterul dedicatoriu al inscripţiei ne îndeamnă să credem că nu poate fi o distanţă mare de timp între momentul fabricării vasului şi cel în care s-a făcut scrierea. Aceasta în primul rînd pentru că vasele se dedicau întregi divinităţilor, lucru care trebuie să se fi întîmplat şi în cazul nostru.

[1] Cf. Raportul preliminar publicat în *Materiale*, VIII, 1962, p. 439–452.

[2] Azi păstrat la MNA, inv. nr. V. 7677.

[3] C. Preda, *Archaeological discoveries in the Greek cemetery of Callatis-Mangalia* (*IV–III centuries before our era*), în *Dacia*, N.S., V, 1961, p. 275–303.

[4] Determinarea cronologică a fragmentului a fost făcută de Suzana Dimitriu şi P. Alexandrescu, cărora le aduc şi pe această cale mulţumirile mele.

S C I V, tomul 15, nr. 4, p. 545 – 549.

Prima parte a inscripției nu ridică greutăți în interpretare. Forma în care se exprimă gîndurile dedicantului este o construcție cu genitivul, des întîlnită pe vase [5] și pe altare [6]: „vasul este pentru Zeus Soter...”.

Ceva mai grea este interpretarea celei de-a doua părți a inscripției. Termenul ΒΑΔΙΣΚΟΥ ar putea fi luat ca o *epiclesis* a lui Zeus, deși

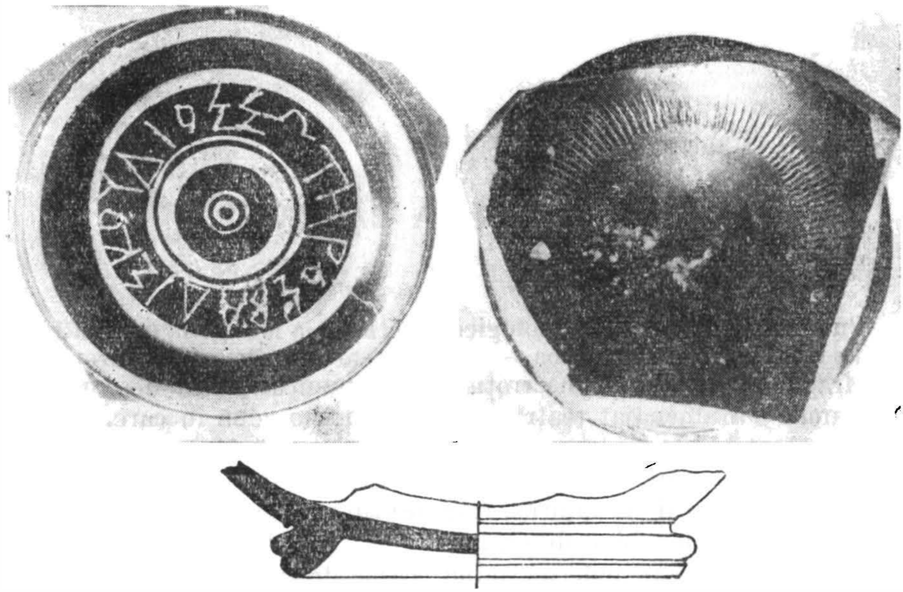

Fig. 1. — Fragment de cupă cu inscripție, din Callatis.

acest epitet nu se întîlnește printre cele cunoscute pînă azi [7]. Βαδίσκος ar putea fi o formație de la βαδίζω (= *a merge, a înainta, a păși, a progresa*) sau de la βαδιστικός, cu sincoparea silabei τι [8]. Totuși mult mai probabil ni se pare să vedem în βαδίσκος un nume propriu, adică pe dedicantul vasului: „*vasul este al lui (pentru) Zeus Soter, din partea lui Badiscos*”. Din acest punct de vedere inscripția noastră s-ar apropia de o dedicație din Thera, unde pe un altar citim: Διὸς Σωτῆρος [Λ]αιγόρου. *Laigoras* este considerat autorul altarului [9]. Există cazuri cînd numai numele dedi-

[5] I. I. Tolstoi, *Греческие граффиты древних городов северного причерноморья. Граффиты Государственного Эрмитажа*, Moscova, 1953, p. 100, nr. 161; un grafit de la Panticapaeum datat în sec. V î.e.n.: Διὸς Σωτῆρος, Ἑρμέω, Ἀγαθ[õ Δαίμονος].

[6] Vezi exemple la Roscher, *Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie*, Leipzig—Berlin, vol. IV, col. 1262 și vol. VI, col. 662; cf. *IG*, XII, 3, 430.

[7] Nici în articolul lui Ziegler, *Zeus* (*Beinamen*) din vol. VI al lexiconului lui Roscher și nici în lucrarea lui Bruchmann, *Epitheta Deorum Gr.* (supl. la Roscher), s.v. *Zeus*, nu se găsește.

[8] O formație de la βαδίζω, βαδιστικός, nu este cu totul exclusă; cf. epitetul Ἀποβατήριος, derivat de la ἀποβαίνειν, la Roscher, vol. VI, col. 602; cf. L. Robert, *RÉA*, 65, 1963, p. 314—316.

[9] *IG*, XII, 3, 430 și indice; cf. Harald Sjövall, *Zeus im altgriechischen Hauskult*, Lund, 1931, p. 85, nota 1.

cantului se pune la genitiv, iar cel al divinităţii la nominativ: Ζεύς· Στασικλεῦς [10] sau Ζεύς· Τύχωνος [11].

Fragmentul ceramic de care ne ocupăm reprezintă cea mai veche dovadă despre cinstirea lui Zeus la Callatis. Pînă la descoperirea aceasta mai existau menţiuni despre prezenţa lui Zeus în cetatea noastră, dar dintr-o vreme mai tîrzie. Un relief din calcar [12], o gemă [13], ambele cu reprezentări ale regelui zeilor, precum şi o inscripţie latină dedicată lui Juppiter Optimus Maximus [14], ne arătau onoarea de care se bucura Zeus în cetatea pontică. Sărbătoarea *Diombria*, atestată la Callatis într-o inscripţie din secolul I e.n. [15], a fost pusă în legătură cu cinstirea lui *Zeus Ombrios*, dătător de ploaie şi protector al agriculturii [16].

Inscripţia noastră aduce pentru întîia dată dovada cinstirii lui Zeus în postura de *Soter* (salvator, mîntuitor). Deşi foarte răspîndit cu acest atribut în lumea greacă [17] şi în bazinul pontic [18], din oraşele greceşti de pe malul dobrogean al ţării noastre nu avem pînă acum un document care să ni-l ateste cu acest epitet.

Ce avem a înţelege, în cazul nostru special, prin noţiunea de *Soter*, mai precis ce a determinat pe Badiskos să ofere zeului vasul, în ce condiţii l-a ales el, ca şi ceilalţi callatieni, pe zeu ca protector e greu de stabilit.

---

[10] *IG*, XII, 3, 399.

[11] *Ibidem*, 401.

[12] *Dacia*, III–IV, 1927–1932, p. 445, fig. 26.

[13] Theofil Sauciuc-Săveanu, *Două geme antice din Scythia Minor*, în *BCMI*, XXXVIII, fasc. 123–126, p. 22–23, fig. 2.

[14] *AEM*, VI, 1881, p. 4, nr. 2.

[15] V. Pârvan, *Gerusia din Callatis*, în *ARMSI*, Bucureşti, seria a II-a, t. XXXIX, 1916, 1917, 1920, p. 12, r. 14 şi p. 24–26; *SEG*, I, 327.

[16] V. Pârvan, care a publicat inscripţia, socotea că sărbătoarea *Diombria* e în legătură cu cultul zeiţelor Γῆ ὀμβροχάρης sau Δημήτηρ προηροσία. Primul care leagă *Diombria* de cinstirea lui Zeus Ombrios este Sc. Lambrino, *Les tribus ioniennes d'Histria*, în *Istros*, I, 1934, p. 120–121. El nu arată însă cum numele *Diombria* a putut fi derivat din epitetul (adjectivul) atribuit lui Zeus, de pildă ὄμβριος sau ὀμβριμος (atestat la Histria). Şt. Bujoreanu, într-un articol asupra sărbătorii *Diombria* (*AArh* fasc. 13–14, 1937–1938, p. 14–16), fără să recunoască prioritatea lui Lambrino în problemă, susţine aceeaşi teză. El propune însă şi o explicaţie a termenilor. Ca şi Pârvan, care postulase existenţa unui adjectiv διόμβριος, cu sens *pasiv = pătruns de ploaie*, de la care ar fi derivat numele sărbătorii, Şt. Bujoreanu admite acelaşi adjectiv, dar cu sens *activ = producător de ploaie*, *care pătrunde*, compus din prepoziţia διὰ + ὄμβριος. Διόμβριος, ca epitet pe lîngă Zeus, i-ar fi dat sensul de producător de ploaie *care pătrunde*, spre deosebire de ὄμβριος = *dătător de ploaie*, *ploios*, în general. Pentru explicarea numelui sărbătorii nu este însă nevoie să recurgem la postularea unui adjectiv, care nu a existat, şi nici la compoziţii forţate, cum procedează Bujoreanu. Numele poate fi înţeles uşor dacă ţinem seama de procedeul folosit la formarea termenilor pentru alte sărbători în onoarea lui Zeus: *Dipoleia*, *Diisoteria* etc. J. Wackernagel (*Rhein. Mus.*, 45, 1890, p. 482) a arătat că la baza formării acestor termeni stă un vechi dativ Δί, faţă de care se exprimă noţiunile derivate din epitetul (adjectivul) zeului (πολιεύς, σωτήρ). În cazul nostru expresia ὄμβρια (ἑορτή), adăugată la dativul Δί, poate explica termenul în discuţie; cf. Hes.: Διιπόλεια δὲ ἑορτὴ Ἀθήνησιν, ἐν ᾗ Πολιεῖ Διὶ θύουσι Σκιροφοριῶνος τετάρτῃ ἐπὶ δέκα..., cf. Ludwig Deubner, *Attische Feste*, Berlin, 1956, p. 158, 174.

[17] Documentele sînt adunate la Roscher, *op. cit.*, vol. IV, col. 1 262 şi vol. VI, col. 662, 692, 694.

[18] Olbia: *IOSPE*, 1, 26, nr. 12, 10; 124, nr. 91, 92 cf. *JHS*, 23, 1903, p. 36; Chersonesus: *IOSPE*, 1, 199, nr. 202; Panticapaeum *IOSPE*, 2, 29, p. 28; *IGR*, I, 871, p. 287.

În general, sfera noțiunii *Soter* era foarte largă. Salvator al omului în toate situațiile grele, în războaie, în boli, pe uscat, pe mare, Zeus Soter era invocat atît în treburile publice, cît și în cele particulare [19]. Cinstirea lui a căpătat însă o mai mare amploare în cadrul cultului casnic [20]. Păzitor al casei, al familiei, al bunurilor materiale, el era numit încă de pe vremea lui Eschil, οἰκοφύλαξ ὁσίων ἀνδρῶν [21]. Mai tîrziu, în epoca romană, concepția despre atribuțiile zeului ne e redată de retorul Aelius Aristide, care îl numește ἐν νόσοις καὶ πᾶσι καιροῖς βοηθῶν Σωτήρ [22]. Documentele ne arată că era foarte iubit la banchete (*symposia*), în cinstea lui bîndu-se prima sau a treia cupă [23]. După cum vedem, sînt greu de întrevăzut motivele care l-au determinat pe Badiskos să dea ca ofrandă vasul; mai ușor e însă să presupunem că la Callatis, în vremea de cînd datează vasul, va fi existat un templu al acestui zeu (Διισωτήριον) sau măcar un altar, unde Badiskos să-și fi depus ofranda. De asemenea, sărbători și ceremonii în onoarea zeului (Διισωτήρια) vor fi fost organizate, ca și în alte părți. La Pireu de pildă, ele se desfășurau cu mare pompă, cu participarea celor mai înalți demnitari ai statului [24]. Dar amănunte în legătură cu aceste probleme ne vor oferi, poate, descoperirile viitoare.

EM. POPESCU

ЗЕВС СОТЕР В КАЛЛАТИСЕ

РЕЗЮМЕ

При археологических раскопках 1959 г. в Мангалии нашли дно аттической чаши типа Болшал с штампованным орнаментом на внутренней стороне и трафаретными кругами на основании ножки. Этот фрагмент можно датировать концом V в. или началом IV в. до н.э. На фрагменте имеется *graffito*, написанное кругом ΔΙΟΣ ΣΩΤΗΡΟΣ ΒΑΔΙΣΚΟΥ = Διὸς Σωτῆρος Βαδίσκου. Архаическая форма букв (O, Σ, Ω) и характер надписи — посвящение — позволяют утверждать, что есть хронологическая близость между временем изготовления сосуда и моментом начертания надписи. По смыслу надписи можно заключить, что сосуд был пожертвованием Зевсу, принесенным Бадискосом в храм. Автор выдвигает также гипотезу, что ΒΑΔΙΣΚΟΥ может быть и *epiklesis* Зевса, происходящим от βαδίζω или βαδιστικός вследствие синкопы слога τι; автор скорее склоняется к первому предположению, считая ΒΑΔΙΣΚΟΥ собственным именем. Фрагмент керамики является самым

[19] La Roscher, *op. cit.*, vol. IV, col. 1 248, 1 262; vol. VI, col. 692—695.

[20] Harald Sjövall, *op. cit.*, p. 85 și urm.; Martin P. Nilsson, *Geschichte der griechischen Religion*, I, München, 1955, p. 414—416.

[21] Aischyl, *Suppl.*, V, 24 și urm.; cf. Martin P. Nilsson, *op. cit.*, p. 415.

[22] Or. *I*, p. 11, Dindorf.

[23] Roscher, *op. cit.*, vol. VI, col. 694 și Harald Sjövall, *op. cit.*, p. 85 și urm.

[24] Ludwig Deubner, *op. cit.*, p. 174.

древним доказательством поклонения Зевсу в Каллатисе и первым изображением его как Сотера.

Автор приводит и другие памятники, относящиеся к культу Зевса в Каллатисе и обсуждает вопрос о праздновании *Diombria* обоснованном надписью I в . н.э. (V. Pârvan, *Gerusia din Callatis*, Бух., 1920), которое он связывает с Зевсом *Ombrios*.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Фрагмент чаши с надписью из Каллатиса.

ZEUS SOTER À CALLATIS

RÉSUMÉ

À l'occasion des fouilles archéologiques de 1959, à Callatis on a découvert le fond d'une coupe attique, du type Bolsal, à décor estampillé à l'intérieur. Le creux de la base est décoré par des cercles concentriques réservés. Le fragment en question porte un *graffito*, en cercle : ΔΙΟΣ ΣΩΤΗΡΟΣ ΒΑΔΙΣΚΟΥ=Διὸς Σωτῆρος Βαδίσκου et peut être daté de la fin du V-e ou du commencement du IV-e siècle av. n.è.

La forme archaïsante des lettres (Ο,Σ,Ω) et le caractère dédicatoire de l'inscription nous permettent de soutenir une proximité chronologique entre la date de fabrication du vase et celle de l'inscription.

De cette dernière on peut déduire que le vase mentionné a été déposé comme offrande pour Zeus Soter, dans un temple ou sur un autel, par Badiscos.

L'auteur émet l'hypothèse que ΒΑΔΙΣΚΟΥ pourrait être une *epiclesis* de Zeus, dérivée de βαδίζω ou de βαδιστικός, avec la syllabe τι syncopée ; mais il incline plutôt pour la première solution, en interprétant Badiscos comme un nom propre. Ce fragment céramique est le plus ancien à attester le culte de Zeus à Callatis, et la première preuve pour sa qualité de Soter.

L'auteur se rapporte aux autres documents concernant le culte de Zeus, à Callatis, et discute le problème de la fête *Diombria*, documentée par une inscription du I-er siècle de notre ère (V. Pârvan, *Gerusia din Callatis*, București, 1920), fête qu'il relie à *Zeus Ombrios*.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Fragment d'une coupe à inscription, provenant de Callatis.

SĂPĂTURILE ARHEOLOGICE DIN REPUBLICA POPULARĂ ROMÎNĂ ÎN ANUL 1963

Continuăm, ca în fiecare an, publicarea foarte sumară a rezultatelor săpăturilor arheologice din anul precedent, în ordine cronologică, pe localităţi. În cazurile în care în acelaşi loc au fost descoperite resturi din epoci diferite, localitatea va fi menţionată la problema pentru care au fost iniţial întreprinse cercetările. Acolo unde nu se menţionează instituţia care a făcut cercetările, acestea au fost executate de Institutul de arheologie al Academiei R.P.R., precizîndu-se însă, atunci cînd este cazul, dacă lucrările au fost făcute în colaborare cu altă instituţie. Pentru mai multă precizie, notele au fost întocmite de responsabilii săpăturilor sau de un membru al colectivului care a executat lucrarea.

Fiecare localitate este trecută şi pe harta alăturată, cu numărul de ordine din această dare de seamă.

I. STUDIEREA VIEŢII OMULUI PE TERITORIUL R.P.R. ÎNAINTE DE EPOCA DACICĂ

1. *Bugiuleşti* (rn. Olteţu, reg. Oltenia). Au continuat săpăturile în punctul Grăunceanu, descoperindu-se noi dovezi ale unei activităţi umane, pe care descoperitorii o consideră prepaleolitică. Au mai fost descoperite resturile osteologice a încă patru maimuţe cinomorfe. (În colaborare cu Centrul de cercetări antropologice al Academiei R.P.R. şi cu Muzeul regional al Olteniei.)

2. *Ripiceni* (rn. Săveni, reg. Suceava). S-a deschis o nouă suprafaţă de circa 1 200 m^2, care a fost adîncită pînă la 8,5 m. Ca şi în anii trecuţi, s-au descoperit numeroase niveluri de locuire aparţinînd paleoliticului inferior, mijlociu şi superior, precum şi epipaleoliticului. S-au descoperit de asemenea vestigii din perioade mai noi, îndeosebi prefeudală şi feudală.

3. *Romîneşti* (com. Curtea, rn. Făget, reg. Banat). Au continuat săpăturile pe terasa „Dumbrăviţa". S-au identificat patru straturi de cultură paleolitică şi deasupra lor o aşezare hallstattiană. Cele patru straturi paleolitice aparţin aurignacianului mijlociu evoluat. (În colaborare cu Muzeul raional Lugoj.)

4. *Mitoc-Valea Izvorului* (rn. Săveni, reg. Suceava). S-au executat săpături pe suprafeţe restrînse în punctele Valea Izvorului I şi II. În punctul I s-a descoperit un strat cu fragmente ceramice cucuteniene şi aşchii atipice de cremene. Sub acest strat apar rare spărturi şi lame de

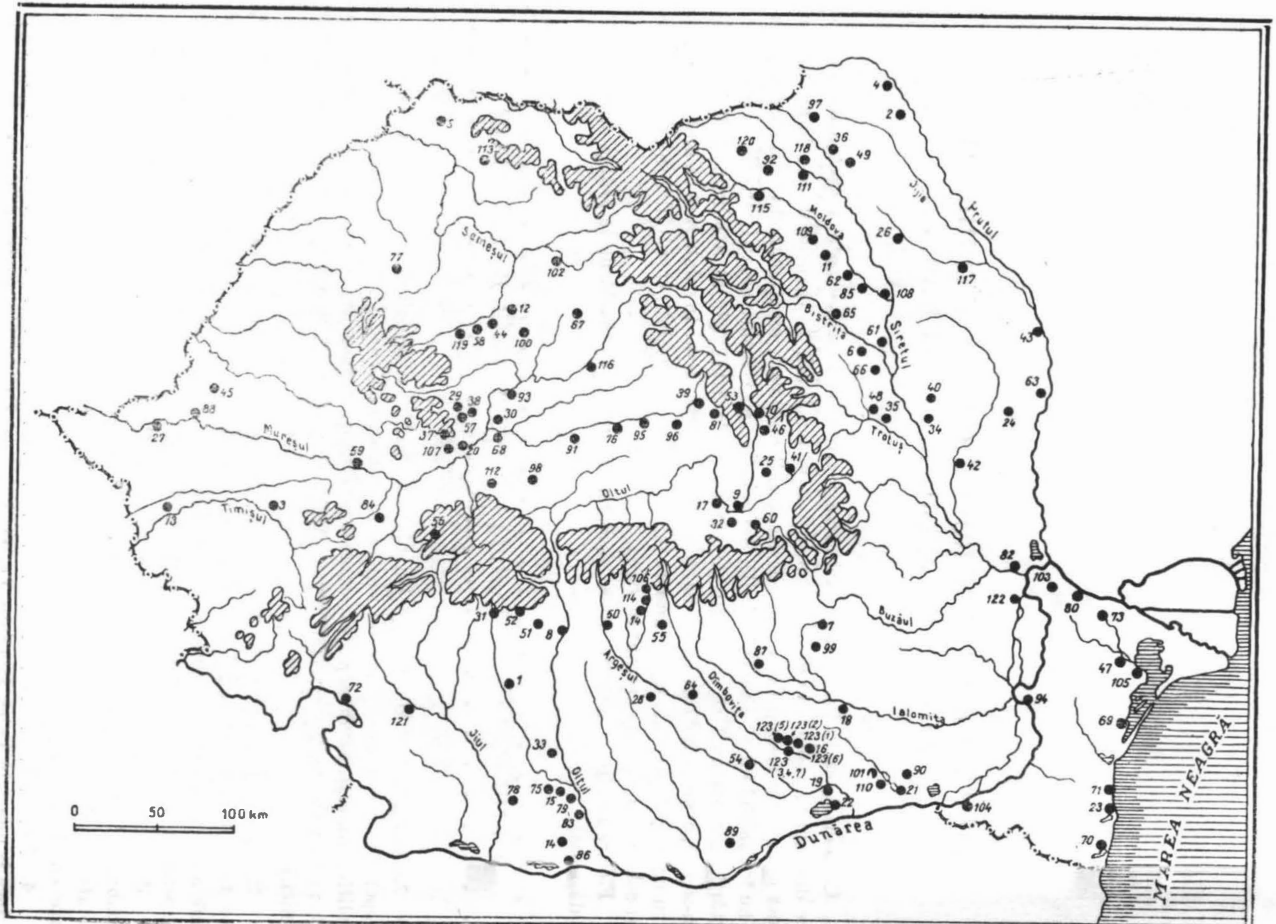

Fig. 1. — Săpăturile arheologice din Republica Populară Romînă în anul 1963.

silex, care ar putea fi atribuite unui aurignacian mijlociu. În punctul II (cunoscut şi sub numele de Dealul Sărăturii) a apărut un strat cu numeroase piese de silex, obiecte litice lucrate în tehnica aşchială, bifacială şi lamelară. Nu se poate încă preciza dacă ele se află în poziţie secundară sau *in situ*, lucru ce va fi clarificat în viitor. Menţionăm descoperirea unui frumos vîrf de lance fragmentar, a cărui mărime depăşeşte piesele de acest fel descoperite pînă acum în ţara noastră.

5. *Remelea Oaşului* (com. Prilog, rn. Oaş, reg. Maramureş). S-au făcut săpături în punctele Şomoş I şi Şomoş II, unde s-au descoperit trei straturi de cultură paleolitică şi unul neolitic. Straturile paleolitice aparţin aurignacianului mijlociu şi gravettianului. (În colaborare cu Muzeul regional Baia Mare.)

6. *Lespezi* (com. Blăjeşti, rn. Buhuşi, reg. Bacău). Au continuat săpăturile în punctul „Lutărie”, descoperindu-se un singur strat de cultură cu trei niveluri de locuire aparţinînd kostenkianului.

7. *Lapoşu* (rn. Mizil, reg. Ploieşti). Au fost extinse săpăturile în punctul „Poiana Roman”, pe o suprafaţă de circa 500 m². Pe lîngă cele trei straturi de cultură descoperite în anii anteriori, s-a descoperit un nou strat de cultură aparţinînd kostenkianului. Este prima dovadă a existenţei acestei culturi în Muntenia.

8. *Valea Răii* (rn. Rm. Vîlcea, reg. Argeş). S-a săpat în aşezarea neolitică de tip Criş, descoperindu-se cîteva bordeie, ceramică pictată şi cu barbotină, unelte de obsidiană, silex, piatră, os etc. (In colaborare cu Muzeul raional Rm. Vîlcea.)

9. *Ilieni* (rn. Sf. Gheorghe, reg. Braşov). La vest de comună s-a făcut un sondaj, descoperindu-se o aşezare neolitică din faza tîrzie a culturii Criş. Stratul gros de 0,40 m e foarte bogat în ceramică. (Muzeul regional Sf. Gheorghe.)

10. *Bancu* (rn. Ciuc, reg. Mureş-Autonomă Maghiară). Prin sondaje a fost cercetată o importantă aşezare neolitică cu ceramică liniară decorată cu note muzicale, ceramică precucuteniană de tip Izvoare I_1 şi I_2 (= Larga Jijiei şi Traian — Dealul Fîntînilor), ceramică pictată de tip Ariuşd şi anumite elemente Coţofeni. (Institutul de istorie din Cluj în colaborare cu Muzeul raional Miercurea-Ciuc.)

11. *Tîrpeşti* (com., Petricani, rn. Tg. Neamţ, reg. Bacău). S-au continuat săpăturile în aşezarea neolitică, dezvelindu-se un bordei aparţinînd culturii ceramicii liniare, cîteva locuinţe precucuteniene (faza Precucuteni III) şi cucuteniene (Cucuteni A_2). S-au mai descoperit : un mormînt de inhumaţie (distrus parţial) din perioada de tranziţie de la neolitic la epoca bronzului, bogate resturi din secolele II—III e.n., precum şi altele sporadice din secolele VI—VII e.n. (În colaborare cu Muzeul regional Bacău.)

12. *Sava* (rn. Gherla, reg. Cluj). Pe promontoriul situat la VNV de comună, numit „Borşiser”, se găseşte o aşezare aparţinînd culturii neolitice de tip Tisa. S-a dezvelit un semibordei. S-au găsit unelte de piatră.

Între *Sava* şi *Şic* au fost dezvelite resturile a trei semibordeie construite din lemn, în care s-au găsit fragmente ceramice lucrate cu mîna, zgrunţuroase, poroase, cu brîie în relief, de factură dacică. Aşezarea a aparţinut populaţiei autohtone. (Institutul de istorie din Cluj.)

13. *Parţa* (rn. Timişoara, reg. Banat). Săpături de salvare în aşezarea neolitică în care s-au identificat trei niveluri de locuire, corespunzînd în mare culturilor Tisa I, Vinča-Turdaş şi Banatului. Pe 30 m² s-a descoperit cea mai mare parte a unei locuinţe, cu resturile unui cuptor închis, de formă ovală, aşezat în mijlocul locuinţei, şi vatra unui cuptor mare pentru ars ceramică.

Prin a doua săpătură de salvare, făcută la marginea de nord a comunei, s-a stabilit existenţa unui cîmp de urne funerare datînd de la începutul primei epoci a fierului. (Muzeul regional Timişoara.)

14. *Vădastra* (rn. Corabia, reg. Oltenia). S-au efectuat în continuare săpături pe Dealul Cişmelei. La baza straturilor neolitice se află stratul Vădastra I, bogat în resturi arheologice de tot felul, în care primul loc îl ocupă ceramica. Peste acest strat se suprapune stratul reprezentativ Vădastra II, care conţine cantităţi foarte mari de materiale arheologice. Deasupra stratului Vădastra II e stratul Sălcuţa, ce dispare treptat spre jumătatea suprafeţei săpate. Ultimul strat documentat pînă acum conţine resturi arheologice din secolele XVII—XVIII.

15. *Hotărani* (com. Fărcaşele, rn. Caracal, reg. Oltenia). Săpături într-o aşezare neolitică aparţinînd culturii Vădastra. S-au făcut primele observaţii cu privire la periodizarea acestei culturi în ansamblul ei. (În colaborare cu Muzeul raional Caracal.)

16. *Cernica* (or. Bucureşti). S-au dezvelit încă 48 de morminte în necropola neolitică din faza I a culturii Boian. În aşezarea neolitică s-au găsit alte 22 de locuinţe şi numeroase gropi aparţinînd culturilor Dudeşti şi Boian (faza I şi începutul fazei a II-a).

S-a descoperit de asemenea o aşezare din epoca bronzului (cultura Tei) cu numeroase locuinţe de suprafaţă, vetre şi gropi de provizii.

S-au găsit locuinţe getice din secolul al IV-lea î.e.n. cu ceramică lucrată la roată.

S-au găsit urmele a două bordeie patrulatere, avînd un mic cuptor oval şi conţinînd ceramică de tip local, datînd din secolele V—VI e.n.

Semnalăm de asemenea descoperiri din epoca feudală, bordeie cu cuptoare, morminte, gropi de bucate, ceramică, unelte şi obiecte de metal.

17. *Feldioara* (rn. Sf. Gheorghe, reg. Braşov). S-au făcut sondaje în cuprinsul şi în afara cetăţii feudale. La baza depunerilor arheologice s-au găsit materiale de tip Boian-Giuleşti, deasupra urmează alte straturi cu urme de locuire şi ceramică de tip Ariuşd, precum şi de la începutul epocii bronzului, din prima şi a doua epocă a fierului. Ultimul strat arheologic corespunde perioadei de construire şi folosire a cetăţii feudale.

18. *Coşereni* (rn. Urziceni, reg. Bucureşti). Săpături de salvare făcute la punctul numit „Turceasca". S-au identificat resturi de locuire din epoca neolitică (cultura Boian), din perioada timpurie a epocii bronzului şi din Hallstattul tîrziu. În acelaşi loc se găseşte şi un cimitir hallstattian de inhumaţie, cu schelete chircite.

19. *Radovanu* (rn. Olteniţa, reg. Bucureşti). S-a continuat studierea resturilor aşezării corespunzătoare ultimului nivel al aşezării neolitice din faza Petru Rareş şi s-au început studierea şi dezvelirea resturilor locuinţelor din nivelul al doilea. În cadrul necropolei s-au mai descoperit două morminte neolitice.

20. *Alba-Iulia*. S-au continuat săpăturile în cartierul Lumea nouă, în aşezarea neolitică, din perioada premergătoare culturii Petreşti. S-au descoperit podoabe făcute din scoici *spondylus* multă ceramică pictată, un pieptene de os, un ac cu ureche etc. (În colaborare cu Muzeul regional Alba-Iulia.)

21. *Boian* (com. Vărăşti, rn. Călăraşi. reg. Bucureşti). În cuprinsul necropolei gumelniţene au mai fost studiate 22 de morminte, între care două conţineau ace de aramă. De asemenea s-au descoperit diferite materiale aparţinînd culturii Gumelniţa. În preajma aşezării Boian A s-au mai descoperit două morminte aparţinînd culturii cu acelaşi nume. La unul dintre schelete s-a găsit şi un vas de lut ars caracteristic. (În colaborare cu Centrul de cercetări antropologice al Academiei R.P.R.)

22. *Căscioarele* (rn. Olteniţa, reg. Bucureşti). S-a continuat şi s-a terminat dezvelirea stratului superior al aşezării gumelniţene de pe Ostrovelul din lacul Cătălui. Pe lîngă puţine resturi sporadice din epoca Latène şi altele mai numeroase, unele hallstattiene şi altele aparţinînd culturii Cernavodă, s-au dezvelit resturile a 16 locuinţe de suprafaţă, unele de mari dimensiuni, şi s-a ridicat astfel, pentru prima dată, planul complet al unei aşezări gumelniţene

de la începutul fazei B. Inventarul descoperit este deosebit de bogat şi de important. Săpăturile vor continua pentru dezvelirea straturilor inferioare.

23. *Costineşti* (or. Constanţa, reg. Dobrogea). Pe micul promontoriu dintre mare şi lac s-au efectuat săpături într-o aşezare neolitică, cultura Gumelniţa. (Muzeul regional de arheologie al Dobrogii.)

24. *Bîrlăleşti* (com. Epureni, rn. Bîrlad, reg. Iaşi). Sondaj într-o aşezare neolitică de tip Gumelniţa-Ariuşd. S-a degajat o locuinţă de suprafaţă, iar în afara aşezării a fost descoperit un mormînt de inhumaţie în poziţie chircită, aparţinînd sigur aceleiaşi culturi.

25. *Cernatu* (rn. Tg. Secuiesc, reg. Braşov). S-au continuat săpăturile la sud de comună, pe locul „Robert", descoperindu-se o locuinţă neolitică de tip Ariuşd, bordeie aparţinînd culturii Monteoru şi o locuinţă dacică.

De asemenea s-a mai săpat într-o aşezare din prima perioadă a epocii fierului. Au fost găsite bordeie cu vetre circulare, ceramică, unelte, arme şi podoabe din bronz şi din fier. (Muzeul regional Sf. Gheorghe.)

26. *Cucuteni-Băiceni* (rn. Paşcani, reg. Iaşi). Săpături în aşezarea din fazele A şi B de pe „Cetăţuie", în care s-au descoperit mai multe locuinţe, dintre care unele cu platformă de piatră.

S-au continuat cercetările şi în aşezarea neolitică Cucuteni AB de la punctul „Dîmbul morii", găsindu-se resturi de locuire Cucuteni A sub platformele locuinţelor din faza Cucuteni AB.

S-au început săpăturile în aşezarea din secolele III şi IV de la punctul „Silişte" din Băiceni. Cu acest prilej s-au descoperit şi două bordeie din etapa Hlincea I. (Muzeul de istorie a Moldovei şi Muzeul din Bîrlad.)

27. *Sînpetru German* (rn. Arad, reg. Banat). La est de comună, pe locul numit „Fîntîna vacilor", s-a verificat prin sondaje existenţa a trei perioade diferite. S-a găsit ceramică, de asemenea unelte de piatră şi cremene aparţinînd complexului Decea Mureşului—Bodrogkeresztúr, ulcioare din morminte sarmatice, secolele III—IV e.n.,şi fragmente ceramice din secolele X—XII.

La SSE de comună, pe locul unde în 1962 s-a descoperit un mormînt cu inventar bogat din secolul al X-lea, s-a verificat prin sondaje că e vorba de un mormînt izolat. (Muzeul regional Arad.)

28. *Teiu* (rn. Costeşti, reg. Argeş). A fost continuată şi terminată săparea tell-ului gumelniţean din apropierea satului Teiu. Aşezarea, cu diametrul de circa 40 m, situată în lunca Mozacului, a fost înconjurată cu şanţ şi val de pămînt. Săparea pentru prima dată în întregime a unei asemenea aşezări a dat putinţa să se cunoască în totalitatea sa un tip de aşezare gumelniţeană din faza B şi sistemul corespunzător de fortificaţie. (În colaborare cu Muzeul regional Piteşti.)

29. *Sfredeluş* (rn. Alba, reg. Hunedoara). În Munţii Apuseni, la vest de cetatea dacică de la Piatra Craivii, pe vîrful Sfredeluşului, la circa 1 200 m altitudine, a fost identificată prin sondaje o bogată aşezare în terase, de tip Coţofeni. S-a recoltat un bogat material ceramic şi cîteva unelte din os şi piatră lustruită. (Muzeul regional Alba-Iulia.)

30. *Căpud* ((rn. Alba, reg. Hunedoara). Pe platoul de pe vîrful dealului „Măgura Căpudului", care domină întreaga regiune de la confluenţa Mureşului cu Tîrnava, s-a sondat o bogată aşezare nefortificată, aparţinînd culturii Coţofeni. (Institutul de istorie din Cluj.)

31. *Milostea* (com. Slătioara, rn. Horezu, reg. Argeş). S-au săpat patru tumuli într-o necropolă tumulară de incineraţie, cu ceramică decorată cu şnurul, datînd de la sfîrşitul perioadei de tranziţie spre epoca bronzului. (În colaborare cu Muzeul regional Piteşti.)

32. *Hărman* (rn. Sf. Gheorghe,reg. Braşov). S-au continuat săpăturile pe dealul Lempeş, în aşezarea culturii Braşov-Schneckenberg şi la cetatea feudală cu şanţ şi val din secolul al XII-lea. Pe panta sudică a dealului s-au găsit fragmente ceramice atipice, probabil neolitice, precum şi un vîrf de săgeată feudal.

În via şi livada G.A.C. Hărman, situate la poalele dealului Lempeş şi la S de „Groapa banului", s-au continuat de asemenea săpăturile începute în 1962, descoperindu-se mai multe niveluri de locuire : urme neolitice reprezentate prin ceramică liniară cu capete de note ; ceramică din cultura Noua şi hallstattiană ; două bordeie şi un bogat material ceramic dacic din secolul I e.n. ; urme din secolul al IV-lea e.n. ; un bordei şi un cuptor, în afara locuinţei, databile în perioada prefeudală. (În colaborare cu Muzeul regional Braşov.)

33. *Găneasa* (rn. Slatina, reg. Argeş). Sondaj de informare într-o aşezare aparţinînd culturii Coţofeni şi culturii Verbicioara. (În colaborare cu Muzeul raional Slatina.)

34. *Tăvădăreşti* (com. Gura Ghionoaiei, rn. Adjud, reg. Bacău). S-au efectuat trei sondaje în aşezările din perioada timpurie şi tîrzie a epocii bronzului, descoperindu-se resturile unor locuinţe construite la suprafaţa solului şi gropi care conţineau obiecte de bronz, os şi ceramică. (Muzeul de istorie a Moldovei şi Muzeul regional Bacău.)

35. *Rîpile* (rn. Tg. Ocna, reg. Bacău). Sondaj într-o aşezare din epoca bronzului aparţinînd culturii Monteoru (fazele IC3—IC2—Ia). (În colaborare cu Muzeul de istorie Oneşti.)

36. *Cucorăni* (rn. Botoşani, reg. Suceava). S-a efectuat un sondaj la punctul „Staţiunea experimentală", descoperindu-se resturile unor aşezări din epoca bronzului, Hallstatt tîrziu şi din perioada prefeudală. (Muzeul de istorie a Moldovei şi Muzeul raional Botoşani.)

37. *Ighiu* (rn. Alba, reg. Hunedoara). Cu prilejul arăturilor de toamnă din partea de est a comunei, s-a identificat o aşezare cu două orizonturi culturale : epoca de bronz, cu materiale Wietenberg, şi prima perioadă a epocii fierului. (Muzeul regional Alba-Iulia.)

38. *Bucerdea Vinoasă* (rn. Alba, reg. Hunedoara). Pe dealul „Podei", la „Curături", cu prilejul plantării unor pomi, a fost identificată o aşezare din epoca bronzului aparţinînd culturii Wietenberg. Aşezarea este situată în terase şi cuprinde o mare suprafaţă pe ambele maluri ale văii Bucerzii. Materialul recoltat se compune din fragmente ceramice şi un vîrf de lance din bronz. (Muzeul regional Alba-Iulia.)

39. *Satu-Mare* (rn. Odorhei, reg. Mureş-Autonomă Maghiară). Pe un promontoriu situat la nord de comună, au fost secţionate elementele de fortificaţie ale unei aşezări întărite de la sfîrşitul epocii bronzului şi din prima epocă a fierului. În a doua perioadă de construcţie, valul de apărare a fost ars intenţionat. (Institutul de istorie din Cluj şi Muzeul raional Odorhei.)

40. *Lichitişeni* (rn. Adjud, reg. Bacău). S-a definitivat cercetarea aşezării din perioada tîrzie a epocii bronzului, descoperindu-se resturile unor locuinţe de suprafaţă. În alte trei puncte de pe teritoriul comunei, s-au descoperit urme din epoca neolitică, a bronzului şi Hallstatt. (Muzeul regional Bacău şi Muzeul de istorie a Moldovei.)

41. *Poian* (rn. Tg. Secuiesc, reg. Braşov). La nord de comună au fost identificate resturi de cultură materială datînd de la sfîrşitul epocii bronzului, din Latène-ul dacic şi din secolele VIII—IX e.n. (Muzeul regional Sf. Gheorghe.)

42. *Gîrbovăţ* (rn. Tecuci, reg. Galaţi). S-au continuat săpăturile în aşezarea de tip „cenuşar" de la sfîrşitul epocii bronzului (cultura Noua), de pe „Zahareasca". S-a săpat în întregime un cenuşar, descoperindu-se resturile unor locuinţe de suprafaţă cu podine din lut crud, precum şi ceramică şi numeroase obiecte din os şi bronz. (Muzeul de istorie a Moldovei şi Muzeul raional Tecuci.)

43. *Rîseşti* (rn. Huşi, reg. Iaşi). Sondaj la „Movila Rîbîi" şi la punctul „Promoroace". S-au descoperit urmele unei aşezări din Hallstattul timpuriu. (Muzeul de istorie a Moldovei şi Muzeul raional Huşi.)

44. *Dezmir* (oraşul Cluj). La punctul „Tăuşor", pe un promontoriu, s-a descoperit o aşezare din Hallstattul timpuriu, peste care s-a suprapus o aşezare feudală din secolele XI—XII e.n.

Din aşezarea feudală s-a dezvelit un semibordei cu cuptor rotund de piatră. (Institutul de istorie din Cluj.)

45. *Sîntana* (rn. Criş, reg. Crişana). La vest de comună s-a sondat o aşezare din epoca neolitică, cu cinci niveluri de locuire, dintre care patru aparţin culturii Tisa şi unul culturii Otomani I de la începutul epocii bronzului. S-a dezvelit un mormînt, cu schelet în poziţie chircită, avînd ca inventar cinci vase întregi specifice culturii Tisa.

La ,,Cetatea veche" s-a constatat că fortificaţia de pămînt (diametrele ei sînt de 900 şi 1 000 m şi suprafaţa de 78 ha) are două faze de construcţie. În interior s-au secţionat ori dezvelit parţial locuinţe de suprafaţă de mare întindere ce conţineau un bogat inventar arheologic (numeroase obiecte de bronz şi o impresionantă cantitate de ceramică). Pe baza materialului recoltat, întregul complex se datează de la sfîrşitul epocii bronzului pînă în Hallstatt A1. S-a mai dezvelit un mormînt de inhumaţie hallstattian ce avea ca inventar două vase întregi şi un pandantiv de bronz. (Institutul de istorie din Cluj, în colaborare cu Muzeul regional Crişana.)

46. *Tuşnad* (rn. Ciuc, reg. Mureş-Autonomă Maghiară). Pe ,,Vîrful cetăţii", la înălţimea de 1 000 m, a fost cercetată o întinsă aşezare hallstattiană, înconjurată de o circumvalaţie, pe teritoriul căreia există şi un cimitir de incineraţie. S-au găsit şi urme răzleţe din Latène II. Platoul a servit ca cetate în epoca feudală, fiind întărit spre sud prin ziduri de piatră. (Institutul de istorie din Cluj, în colaborare cu Muzeul raional Miercurea-Ciuc.)

47. *Babadag* (rn. Istria, reg. Dobrogea). Au fost continuate săpăturile începute în 1962 în cetatea hallstattiană din apropierea oraşului. Situată pe o înălţime de pe malul lacului Babadag, cetatea a fost fortificată cu două şanţuri şi un val de pămînt. Locuirea de lungă durată, începînd din Hallstatt A şi pînă în Hallstatt C, este ilustrată de grosimea stratului de cultură variabilă între 1,50 şi 2 m. Săpăturile au dat la lumină un bogat material arheologic, care permite definirea culturii Hallstattului timpuriu din Dobrogea. Puţine materiale arheologice găsite pe aceeaşi înălţime atestă locuiri vremelnice în secolul al IV-lea î.e.n. şi în secolul al VI-lea e.n.

48. *Slobozia* (com. Oneşti, rn. Tg. Ocna, reg. Bacău). S-a săpat o necropolă de incineraţie de la sfîrşitul Hallstattului. (Muzeul de istorie Oneşti.)

49. *Stînceşti* (rn. Botoşani, reg. Suceava). S-au continuat săpăturile la cetăţile hallstattiene tîrzii, descoperindu-se resturile unei locuinţe mari de suprafaţă şi semibordeie. (Muzeul de istorie a Moldovei şi Muzeul raional Botoşani.)

50. *Curtea de Argeş* (reg. Argeş). S-au săpat circa 20 de tumuli într-o necropolă de la sfîrşitul Hallstattului, conţinînd exclusiv morminte de incineraţie de tip Ferigile, bogate în inventar ceramic şi metalic. (În colaborare cu Muzeul regional Argeş.)

51. *Govora-Sat* (rn. Rm. Vîlcea, reg. Argeş). Săpături în aşezarea hallstattiană tîrzie descoperindu-se mai multe bordeie şi mult material ceramic. S-a dezvelit o bună parte din stratul superior, dacic, descoperindu-se unelte de fier, printre care şi o seceră dacică, precum şi podoabe. (În colaborare cu Muzeul raional Rm.-Vîlcea.)

52. *Ferigile* (com. Costeşti, rn. Horezu, reg. Argeş). S-au continuat săpăturile în necropola de incineraţie hallstattiană din secolele VI—IV î.e.n. Într-un alt punct s-a mai descoperit un cimitir din aceeaşi epocă.

53. *Sîntimbru* (rn. Ciuc, reg. Mureş-Autonomă Maghiară). La circa 1 km nord de centrul comunei, aproape de comuna Sîncrăieni, pe o terasă inferioară a Oltului numită ,,La pomii verzi", au fost dezvelite, cu ocazia unei săpături de salvare, mai multe gropi de provizii aparţinînd unei aşezări întinse. S-a găsit un bogat material ceramic, caracteristic pentru secolele III—II î.e.n. şi pentru Latène-ul dacic. (Institutul de istorie din Cluj şi Muzeul raional Miercurea-Ciuc).

II. CULTURA GETO-DACĂ

54. *Popeşti* (com. Novaci, rn. Drăgăneşti-Vlaşca, reg. Bucureşti). S-au completat cercetările din colţul de SE al cetăţuii Nucet (sectorul *W*), în cartierul ocupat de resturile „curţii" şefului de trib getic care îşi avea reşedinţa aici, şi s-au făcut noi săpături pentru verificarea stratigrafiei valului de apărare al cetăţii (parcelele *W 22* şi *U*). De asemenea, s-au continuat lucrările de verificare stratigrafică din sectorul Y, în marginea de E a staţiunii, descoperindu-se cu acest prilej noi resturi de locuinţe şi multe gropi de grîne. Din materialul recoltat sînt de relevat, ca elemente mai deosebite : o bucată de tablă de aur neprelucrată, fragmentele unui vas getic cu ornamente în relief formate din chipuri de păsări acvatice şi din simulacre antropomorfe stilizate şi o prăjitură din făină de mei, paralelipipedică, carbonizată.

55. *Cetăţeni* (rn. Muscel, reg. Argeş). Sondaje menite a stabili întinderea aşezării din a doua epocă a fierului, spre N şi S. În partea de S aşezarea depăşeşte Valea Chiliilor.

Sondaje la *Cetăţenii din deal*, unde s-a identificat o cetăţuie de pămînt cu şanţ, datînd din epoca feudală.

56. *Grădiştea Muncelului* (rn. Orăştie, reg. Hunedoara). S-au continuat lucrările de degajare a terasei a XI-a din incinta sacră, dezvelindu-se complet zidul de terasă dintre terasa a X-a şi a XI-a. S-a terminat de asemenea dezvelirea sanctuarului patrulater situat între zidul de terasă şi sanctuarul mic patrulater. Pe aceeaşi terasă au fost continuate lucrările de degajare a sanctuarului vechi cu baze de calcar. Cu această ocazie a fost descoperit un nou sanctuar cu baze de calcar, care urmează să fie dezvelit şi cercetat în întregime în campania de săpături viitoare.

În afara lucrărilor efectuate pe terasa a XI-a, s-a făcut degajarea celor două porţi ale incintei fortificate. Cu această ocazie s-a descoperit o nouă inscripţie cu numele legiunii *IV Flavia Felix*. Zidul cetăţii a fost refăcut şi consolidat provizoriu pe o mare porţiune. (Institutul de istorie din Cluj.)

57. *Piatra Craivii* (rn. Alba, reg. Hunedoara). În săpăturile din cursul anului 1963 a fost atins obiectivul principal al cercetărilor, determinarea incintei cetăţii. Pe vîrful masivului istîncos (1 080 m) s-a precizat forma de patrulater neregulat a cetăţii dacice din acest loc, cu o suprafaţă de 2 000 m². După factura zidurilor şi a materialelor descoperite, putem deduce că această cetate a fost construită în ultimii ani ai existenţei statului dac independent, probabil între cele două războaie dintre daci şi romani. (Muzeul regional Alba-Iulia.)

58. *Someşeni-Cluj*. S-a cercetat în continuare aşezarea dacică de lîngă Băile Someşeni. S-au dezvelit parţial două semibordeie cu ceramică dacică şi celtică din Latène II. (Institutul de istorie Cluj, în colaborare cu Facultatea de istorie a Universităţii „Babeş-Bolyai".)

59. *Cîmpuri-Surduc* (com. Gurasada, rn. Ilia, reg. Hunedoara). S-a început dezvelirea a două aşezări datînd din secolul I î.e.n., la locurile numite „Cetăţeaua" şi „Mănăstire". S-au descoperit urme de construcţii cu ziduri de piatră şi de lemn, cu lipitură de pămînt, precum şi ceramică, obiecte de fier, monede etc. (Muzeul regional Deva.)

60. *Teliu* (rn. Sf. Gheorghe, reg. Braşov). Au continuat săpăturile începute în 1961 la cetăţuia dacică din secolul I e.n., situată pe dealul din partea nord-vestică a comunei. S-a găsit ceramică lucrată cu mîna şi cu roata. Cercetările, concentrîndu-se asupra celor trei şanţuri de apărare, au adus noi precizări privitoare la sistemul de fortificare a cetăţii. (În colaborare cu Muzeul regional Braşov.)

61. *Brad* (com. Negri, rn. şi reg. Bacău). Săpături într-o aşezare dacică, situată într-o poziţie dominantă, pe malul stîng al Siretului. Stratul dacic este foarte bogat, avînd o grosime

de 1,80—2 m. Conține materiale specifice secolului I î.e.n. și secolului I e.n. Tot aici s-a mai constatat un nivel Cucuteni AB, un nivel corespunzînd faciesului moldovean al culturii Monteoru (faza Ic2-Ia), un nivel hallstattian mijlociu și un cimitir feudal din secolul al XIV-lea. (În colaborare cu Muzeul raional Roman.)

62. *Văleni* (rn. Roman, reg. Bacău). S-au continuat săpăturile în așezarea dacică datînd din secolele II—III e.n., descoperindu-se patru bordeie și cîteva gropi cu resturi menajere, care conțineau un bogat material ceramic. Tot în acest loc s-a identificat și o așezare de la sfîrșitul epocii bronzului. (Muzeul de istorie a Moldovei și Muzeul raional Roman.)

63. *Vetrișoara* (rn. Huși, reg. Iași). S-au precizat printr-un sondaj condițiile de descoperire ale unui depozit de amfore romane datînd din secolele II—III e.n. (Muzeul de istorie a Moldovei și Muzeul raional Huși.)

64. *Mătăsaru-Mogoșani* (rn. Găiești, reg. Argeș). Săpăturile s-au continuat pe malul stîng al pîrîului Tinoasa, în cuprinsul unei așezări și al unei necropole de incinerație datînd din secolul al III-lea e.n. și atribuite dacilor liberi.

Pe malul drept al pîrîului au fost dezvelite circa 60 de morminte datînd din secolul al IV-lea e.n. Ele fac parte, împreună cu cele 20 descoperite în 1962, dintr-o mare necropolă birituală de tip Sîntana de Mureș-Cerneahov. (În colaborare cu Muzeul regional Pitești.)

65. *Slobozia* (com. Roznov, rn. Buhuși, reg. Bacău). S-a săpat în așezarea carpo-dacică din secolele II—IV e.n. (Muzeul regional Piatra Neamț.)

66. *Călugăra* (rn. și reg. Bacău). Săpături în continuare în așezarea carpo-dacică, constatîndu-se continuitate de locuire din secolele I—IV e.n. Au fost surprinse și urme din epoca bronzului. (Muzeul regional Bacău.)

67. *Archiud* (rn. Bistrița, reg. Cluj). În continuarea sondajelor din anul 1961, în locul numit „Fundătura" de la marginea de SE a satului, s-a descoperit o așezare daco-romană din a doua jumătate a secolului al III-lea și din secolul al IV-lea, reprezentată prin bordeie și numeroase gropi pentru păstrarea proviziilor. Pe același loc de la „Fundătura", s-au mai scos la lumină bogate urme ale unor așezări din neolitic, epoca bronzului (cultura Wietenberg), Hallstattul timpuriu și din secolele XI—XII. (Institutul de istorie din Cluj și Muzeul raional Bistrița.)

68. *Obreja* (rn. Alba, reg. Hunedoara). Săpăturile în așezarea rurală daco-romană de la Obreja au scos la lumină și în acest an bordeie și locuințe de suprafață, precum și numeroase gropi pentru păstrarea proviziilor, în care s-a descoperit un abundent material ceramic dacic modelat cu mîna și avînd formele și ornamentele caracteristice olăriei dacice din Latène-ul tîrziu, în asociere cu olărie romană provincială. După indicațiile existente, locuirea în această așezare nu se întrerupe o dată cu retragerea aureliană, ci pare să continue fără întrerupere pînă în secolul al IV-lea.

Pe locul așezării daco-romane s-au identificat și dezvelit bordeie din neolitic cu ceramică pictată de tip Petrești, epoca bronzului (cultura Wietenberg) și urme de locuire din secolele XI—XIII. (Institutul de istorie din Cluj.)

III. EPOCA GRECO-ROMANĂ

69. *Histria* (rn. Istria, reg. Dobrogea). În campania din anul 1963 s-a urmărit o seamă de probleme legate de fazele cele mai însemnate ale cetății, atît în interiorul cetății, cît și pe platoul occidental și în necropola tumulară.

I. *În cetate.* a) *Zona sacră.* O serie de sondaje lîngă templul A a permis stabilirea unei faze anterioare templului și a unei prime distrugeri între sfîrșitul secolului al VI-lea și începutul

secolului al V-lea î.e.n. Cu această ocazie, lîngă latura vestică a templului a apărut un puţ votiv (*bothros*), săpat în stîncă şi avînd o adîncime de 3,80 m. Din *bothros* s-a scos o bogată recoltă ceramică (vase cu firnis gri lustruite, amfore), cîteva fragmente arhitectonice şi multe ţigle din acoperişul templului trecute prin incendiu (secolele V—IV î.e.n.). Lărgirea săpăturii din zona sacră pe latura ei sudică a scos la lumină, sub reţeaua de camere din epoca romano-bizantină, *cella* unui mic templu elenistic, cu un elegant profil de bază (6 × 7,20 m).

b) *Sectorul Poarta Mare*. S-a efectuat un sondaj de control pentru a se verifica dacă în porţiunea interioară de lîngă turnul E existau urme de locuire după 602 e.n. S-au putut surprinde două niveluri de locuire clară, dintre care primul (de sus în jos) a fost săpat înainte de 1940 ; cel de-al doilea conţine ceramică care poate fi datată, prin comparaţie cu cea de la Mangalia, pînă la sfîrşitul secolului al VI-lea e.n. Deoarece nu există elemente de cronologie absolută, rămîne ca sondajele în această zonă să fie continuate.

c) *Sectorul central*. S-a lărgit săpătura din anii precedenţi în complexul D_2. Concomitent s-au practicat sondaje în partea de S a sectorului, paralel cu ţărmul lacului, pentru repararea zidului de incintă pe această latură. Alte sondaje în străzile edificiilor cercetate anterior (Domus I, baia din epoca romano-bizantină) au dus la clarificarea reţelei de canale adiacente acestor clădiri, precum şi la unele precizări cronologice.

II. *Extra muros*. d) În secţiunea începută în 1961, de lîngă bazilica creştină, cercetarea a adus noi precizări în special în ceea ce priveşte perioada romană tîrzie din această perioadă a oraşului : astfel au fost identificate două şanţuri de apărare ale cetăţii, probabil anterioare necropolei plane descoperite în campaniile 1961—1962. Cu extinderea săpăturii spre S, s-au scos la lumină resturile unui imens edificiu, ale cărui ziduri (grosime 0,80 m) erau acoperite cu tencuiala pictată într-o uniformă culoare roşie.

e) Pe platoul vestic, în sectorul Z_2 au continuat cercetările zidului de apărare din epoca clasică : a apărut temelia unui turn, căruia numai cercetări viitoare îi vor stabili adevărata atribuire funcţională. În mici secţiuni transversale spre S şi spre N s-a urmărit în continuare traseul zidului şi cu această ocazie s-au putut descoperi atît urme de locuire din epoca elenistică (un bordei) şi din epoca romană, cît şi unele morminte din necropola plană romană, şi anume : cîteva morminte în cistă (secolele II—III) şi un mormînt de copil înhumat într-o amforă din secolul al IV-lea.

f) Tot pe platou, într-un punct situat la circa 200 m de limita lui vestică, s-a început o cercetare prilejuită de descoperirea întîmplătoare a unor statuete de teracotă (imagini feminine drapate şi voalate). S-au găsit cîteva zeci de statuete, toate de acelaşi tip, datînd din epoca romană timpurie ; în acelaşi punct, sub nivelul roman, au fost identificate trei niveluri de aşezare din epoca elenistica.

III. *Necropola tumulară*. g) Cercetările au trecut într-o etapă nouă : aceea de examinarea *integrală* a unor grupuri de tumuli a căror importanţă a fost recunoscută în prima etapă. În acest sens s-a săpat un tumul (XLI) din secolul al IV-lea î.e.n., ridicat pe un tumul anterior (XLII) din secolul al VI-lea î.e.n.

70. ***Mangalia*** (*Callatis*) (reg. Dobrogea). S-au făcut săpături în necropola romană tîrzie din secolul al IV—V e.n. Au fost descoperite 44 de morminte de inhumaţie. Printre tipurile întîlnite se remarcă mormintele în groapă simplă construite din lespezi de piatră sau din ţigle. Sînt morminte în care apar cîte două pînă la patru schelete, toate fiind orientate V E. Inventarul, relativ sărac, se compune din mărgele de sticlă, brăţări, fibule şi catarame de bronz, vase de lut şi de sticlă, precum şi unele obiecte de aur.

71. ***Constanţa*** (reg. Dobrogea). 1. La edificiul cu mozaic au continuat săpăturile în partea de N. A fost descoperit capul de N al edificiului, constatîndu-se prezenţa canalului de scurgere

şi la această extremitate laterală. A fost degajată şi ultima încăpere boltită. S-a constatat că jumătatea dinspre N a planşeului cu mozaic era aşezată nu pe loess, ci pe alte încăperi boltite. Aici s-au găsit prăbuşite resturi din pavimentul de mozaic. 2. La capul sudic al falezei de V, pe aceeaşi linie şi pe acelaşi nivel cu ultima terasă a complexului cu mozaic, a fost descoperită o bazilică cu două nave ; s-au obţinut liniile întregi ale edificiului şi nivelul cu dalaj regulat de piatră. 3. Pe teritoriul oraşului a fost cercetat un număr de circa 40 de morminte de inhumaţie şi incineraţie cu inventar sărac în marea lor majoritate şi cîteva excepţional de bogate şi interesante (o mare oglindă cu basorelief în bronz, din epoca elenistică tîrzie, statuete de bronz cu ochi de sticlă şi mărgele, vase de sticlă etc). (Muzeul regional de arheologie al Dobrogii.)

72. *Drobeta* (or. Turnu-Severin, reg. Oltenia). În campania din anul 1963 s-au efectuat săpături în *retentura sinistra*, unde s-au putut identifica stratigrafia aşezărilor posterioare castrulu (aşezarea din secolul al IV-lea e.n., cetatea din secolele V—VI, aşezarea din secolul al X-lea e. n., aşezarea din secolul al XIV-lea). De asemenea, au putut fi surprinse pentru prima dată în cursul cercetărilor elemente de locuire şi cultură materială din secolul al X-lea e.n.

73. *Teliţa* (rn. Tulcea, reg. Dobrogea). La 3 km de sat, în apropiere de mănăstirea Cilic, în urma unor descoperiri întîmplătoare, s-a efectuat o săpătură de salvare pe locul unui *vicus* roman. S-au descoperit elemente ornamentale ale unui car de luptă şi un depozit de ţigle, precum şi resturile cuptorului de ars ţigle. (Muzeul regional de arheologie al Dobrogii.)

74. *Cîmpulung-Muscel* (reg. Argeş). La castrul roman situat în punctul ,,Pescăreasa'' s-au continuat săpăturile, dezvelindu-se o parte din *praetorium*, din baracamentele ostaşilor, din *horreum*, precum şi trei turnuri. A ieşit la iveală un mare număr de arme şi fragmente ceramice. (În colaborare cu Muzeul raional Cîmpulung-Muscel.)

75. *Reşca* (rn. Caracal, reg. Oltenia). S-au făcut săpături de salvare în necropola tumulară a vechii colonii Romula, cercetîndu-se trei tumuli deranjaţi de lucrările agricole. Într-unul s-a descoperit un mormînt cu boltă de cărămidă, în care se aflau două vase şi foiţe de aur de podoabă. (În colaborare cu Muzeul raional Caracal.)

76. *Sighişoara* (rn. Sighişoara, reg. Braşov). Pe ,,Podmoale'' a fost dovedită existenţa unui castru de pămînt, avînd dimensiunile de 160×145 m. Şanţul de apărare măsoară în adîncime 3,50 m, iar la gură circa 10 m. (Institutul de istorie din Cluj în colaborare cu Muzeul raional Sighişoara.)

77. *Buciumi* (rn. Zalău, reg. Cluj). S-a început cercetarea castrului roman situat pe locul numit ,,Grădişte''. Lucrările s-au limitat la cercetarea incintei castrului. S-au stabilit două faze, una de pămînt şi una de piatră. Dimensiunile castrului de piatră sînt de 167,80 × 135,30 m. S-a dezvelit poarta de pe latura de NE cu turnuri semicirculare ieşind în afară şi turnul din colţul de N, de formă trapezoidală. Ţiglele cu ştampilă aparţin cohortei a II-a *Nervia Pacensis milliaria Brittonum.* (Institutul de istorie Cluj în colaborare cu Muzeul raional Zalău.)

78. *Castranova* (rn. Caracal, reg. Oltenia). Pe valea Giorocului au fost documentate prin săpături aşezări din epoci diferite. Locuinţele împrăştiate din cultura Coţofeni au fost total distruse de lucrările agricole. Locuirea dacică a fost răvăşită de aşezarea provincial-romană.

Din vechea aşezare a satului Cacaleţi s-a aflat un cimitir cu resturi din temelia de cărămidă a bisericii. Pe teritoriul aceleiaşi comune, în satul Puţuri, la punctul ,,La dumbravă'', s-au găsit prin săpături urme de locuire dacică ; în partea de E a satului, la ,,Fîntîna cu lanţ'', resturi de locuire provincial-romană.

79. *Fărcaşele* (rn. Caracal, reg. Oltenia). Săpături de salvare într-un cimitir de incineraţie datînd din secolul al III-lea e.n., cu elemente de inventar romane şi unele de caracter indigen. (În colaborare cu Muzeul raional Caracal.)

80. *Isaccea* (rn. Tulcea, reg. Dobrogea). Săpăturile pentru dezvelirea în continuare şi ridicarea în plan a ruinelor de pe latura de N a cetăţii *Noviodunum*, situate pe plaja inundabilă a Dunării, au identificat ultima porţiune din zidul de incintă şi turnul din colţul de NE al cetăţii, un turn de pe latura de E şi cîteva temelii de ziduri din interiorul acesteia. S-au descoperit noi fragmente de cărămizi romane cu ştampila *Classis Flavia Moesica*, numeroase monede romane bizantine şi tătăreşti, fragmente ceramice, obiecte de podoabă etc. din epocile romană şi bizantină.

81. *Băile Homorod* (com. Capîlniţa, rn. Odorhei, reg Mureş-Autonomă Maghiară). Pe un platou din apropiere au fost secţionate elementele de apărare ale unui *burgus* roman. S-au identificat părţile componente obişnuite ale fortificaţiilor romane (un singur şanţ de apărare, în formă de ic, bermă şi val de pămînt) cu o singură fază de construcţie. Interiorul fortificaţiei a prezentat urme puternice de arsură. Ceramica de culoare portocalie şi cenuşie, lucrată exclusiv cu roata, este de factură romană. (Institutul de istorie Cluj şi Muzeul raional Odorhei.)

82. *Barboşi* (rn. şi reg. Galaţi). S-au continuat săpăturile pe înălţimea Tirighina. Cu acest prilej s-au descoperit cele două ziduri de incintă ale castrului roman, precizîndu-se de asemenea două etape de construcţie a castrului. S-a descoperit şi o aşezare dacică şi un sanctuar dacic cu tamburi de lemn. (Muzeul de istorie a Moldovei şi Muzeul regional Galaţi.)

83. *Slăveni* (rn. Caracal, reg. Oltenia). S-a săpat în castrul roman, dezvelindu-se în întregime pretoriul. S-au făcut sondaje în *horrea* şi într-o clădire cu mai multe încăperi. În aşezarea civilă s-a continuat dezvelirea unui mare edificiu cu instalaţie de hipocaust, în care s-au găsit fragmente dintr-o statuie de marmură. (În colaborare cu Muzeul regional Craiova.)

84. *Cinciş* (com. Teliuc, or. Hunedoara). S-au continuat săpăturile pe locul numit „Popeasca", în necropola situată la oarecare distanţă de *villa rustica*. S-au dezvelit un mormînt de cărămidă şi 16 morminte tumulare de formă ovală, îngrădite cu pietre fasonate din calcar. Inventarul mormintelor constă din oase carbonizate, piroane, cuie, vase rituale romane de factură provincială şi ceramică de factură autohtonă. Necropola aparţine populaţiei autohtone legate de exploatarea fierului în timpul stăpînirii romane. (Muzeul regional Deva.)

IV. EPOCA FEUDALĂ TIMPURIE ŞI DEZVOLTATĂ

85. *Poiana-Dulceşti* (rn. Roman, reg. Bacău). Au fost efectuate cercetări în aşezarea de tip Poieneşti de pe „silişte", unde s-a săpat şi în 1961. În săpătură s-au mai identificat: un strat de cultură aparţinînd epocii tîrzii a bronzului, un cimitir feudal din secolele XVI—XVII şi resturi sporadice din secolele VIII—IX e.n.

86. *Celei (Sucidava)* (rn. Corabia, reg. Oltenia). S-au continuat săpăturile în cetăţuia romano-bizantină şi în oraşul antic. În cetăţuie s-au descoperit urmele unui cimitir roman din secolele II—III şi diferite obiecte, între care şi două fluiere (secolul al IV-lea e.n.). În oraşul antic s-a găsit un cuptor de ars oale (secolul al III-lea e.n.), precum şi şanţul de est al marelu castru de pămînt semnalat mai demult. (În colaborare cu Muzeul raional Corabia.)

87. *Tîrgşor* (rn. şi reg. Ploieşti). Au continuat săpăturile pe partea dreaptă a pîrîului Leaotul, în faţa necropolei din secolele III—IV e.n. Paralel au fost executate săpături în incinta voievodală, unde au putut fi identificate complexe de zidărie din secolele XV—XVI şi XVII—XVIII. (În colaborare cu Muzeul de istorie Ploieşti.)

88. *Arad*. La circa 800 m NNE de capătul cartierului Grădişte, pe locul complexului de sere, cu ocazia săpării unei gropi au apărut în profilul pereţilor urmele a cinci gropi funerare. S-au salvat fragmente de vase cenuşii, un pieptene de os cu partea superioară semicirculară

ornamentat cu cerculeţe. Într-un vas distrus s-au găsit oase mici omeneşti calcinate. Secolul al V-lea e.n. (Muzeul regional Arad.)

89. *Cacaleţi* (rn. Giurgiu, reg. Bucureşti). S-a executat o săpătură de salvare în necropola din secolul al IV-lea, de tip Sîntana-Cerneahov, din care au mai fost dezvelite încă 16 morminte de inhumaţie şi unul de incineraţie.

În imediata apropiere s-a mai descoperit o nouă necropolă de tip Sultana, din care au fost dezvelite în total 41 de morminte de inhumaţie. Unele au avut şi inventar. (În colaborare cu Muzeul raional Giurgiu.)

90. *Alexandru Odobescu* (com. N. Bălcescu, rn. Călăraşi, reg. Bucureşti). În urma unor lucrări de caracter gospodăresc, s-a descoperit în primăvara anului 1963 un număr de patru morminte de inhumaţie. Săpăturile de salvare au dus la sesizarea unei noi necropole, din care au fost dezvelite un total de 16 morminte, dintre care 11 au fost de inhumaţie şi 5 de incineraţie Pe baza inventarului, care este similar cu cel din necropolele de la Spanţov, Independenţa etc. noul cimitir se integrează în cultura Sîntana-Cerneahov şi se datează în secolul al IV-lea e.n. (În colaborare cu Muzeul raional Călăraşi.)

91. *Bratei* (rn. Mediaş, reg. Braşov). S-a lucrat în continuare în aşezarea romanică din secolele V—VI, dezvelindu-se încă şapte bordeie. Pînă în prezent s-au dezvelit 28 de bordeie.

S-au mai făcut sondaje într-o nouă aşezare, care cuprinde trei niveluri de locuire două din perioada prefeudală (secolele V—VII) şi unul din epoca feudală (secolul al XIII-lea). Toate trei au locuinţe de tip bordei.

92. *Botoşana* (rn. Gura Humorului, reg. Suceava). S-au continuat săpăturile în aşezarea prefeudală din secolele V—VI e.n., descoperindu-se încă trei semibordeie, unelte şi ceramică (În colaborare cu Muzeul de istorie a Moldovei şi Muzeul regional Suceava.)

93. *Noşlac* (rn. Aiud, reg. Cluj). În aşezarea neolitică de tip Petreşti s-au descoperit pe lîngă numeroase fragmente ceramice pictate şi două ace de cupru. În cimitirul prefeudal din secolele VI—VII au mai apărut alte 14 morminte (total 125). S-au dezvelit trei bordeie din secolele VIII—IX (cu ceramică de import bizantină), două bordeie şi două gropi de provizii din secolele X—XI şi 16 morminte din secolele X—XI. La punctul numit „Şumughi" s-au dezvelit un mormînt de incineraţie aparţinînd faciesului tîrziu al culturii Wietenberg şi o aşezare romană din secolele II—III. (Institutul de istorie din Cluj.)

94. *Hîrşova* (rn. Hîrşova, reg. Dobrogea). În vederea consolidării şi amenajării cetăţii Carsium s-a organizat o săpătură sistematică pe toată lăţimea şi lungimea cetăţii. S-a urmărit în mod deosebit stratificaţia, obţinîndu-se rezultate importante mai ales în stratele feudale timpurii. (Muzeul regional de arheologie al Dobrogii.)

95. *Filiaş* (rn. Odorhei, reg. Mureş-Autonomă Maghiară). S-au continuat săpăturile începute în anii 1961 şi 1962 la bordeiele slave din secolele VII—VIII. (În colaborare cu Muzeul regional Sf. Gheorghe şi cu Muzeul raional Cristur.)

96. *Oţeni* (Com. Feliceni, rn. Odorhei, reg. Mureş-Autonomă Maghiară). La punctul numit „Mihaifalău" au fost continuate săpăturile începute în 1962. Au fost dezvelite încă trei locuinţe, semibordeie de dimensiuni reduse, cu material foarte sărăcăcios, constînd exclusiv din material ceramic de factură slavă din secolul al VIII-lea e.n. (Institutul de istorie din Cluj şi Muzeul raional Odorhei.)

97. *Lozna* (rn. Dorohoi, reg. Suceava). S-a efectuat un sondaj în punctul „La ocoale", în aşezarea prefeudală din secolele VII—VIII, descoperindu-se cinci semibordeie, precum şi cîteva cuptoare de ars oale şi gropi cu resturi menajere din aceeaşi vreme. (Muzeul de istorie al Moldovei.)

98. *Ocna Sibiului* (rn. Sibiu, reg. Braşov). Săpăturile în cimitirul plan din secolele IX—X efectuate în continuarea celor din anii precedenţi, au scos la lumină alte 38 de morminte, dintre

care 35 de incineraţie cu urnă fără capac şi 3 de inhumaţie aparţinînd unor copii sub vîrsta de 7 ani. Mormintele de inhumaţie sînt contemporane cu cele de incineraţie. Totalul mormintelor dezgropate pînă acum în cimitirul de la Ocna Sibiului se ridică la 79. (Institutul de istorie din Cluj.)

99. *Vadu Săpat* (rn. Mizil, reg. Ploieşti). S-au făcut săpături de salvare la locul numit „Cotul malului". Aici au apărut două morminte, orientate VE, îngropate în cuprinsul unui bordei. Mormintele se datează, pe baza unor cercei, în secolele IX—X. Din aşezare au fost dezvelite trei bordeie. Acestea datează din secolul al IX-lea, poate de la sfîrşitul secolului al VIII-lea e.n. (În colaborare cu Muzeul de istorie Ploieşti.)

100. *Soporu de Cîmpie* (rn. Turda, reg. Cluj). Pe locul zis „Podorei", unde au apărut în 1962, la arat şi cu prilejul unor construcţii, şapte morminte de incineraţie cu urnă fără capac, în săpăturile făcute în vara anului 1963 s-au dezvelit alte şase morminte de acelaşi tip. Cele 13 morminte de incineraţie cunoscute pînă acum, databile în secolul al IX-lea, fac parte dintr-un cimitir plan mai întins, similar celor de la Ocna Sibiului şi Mediaş. Adîncimea mormintelor fiind foarte mică, cimitirul a fost distrus în cea mai mare parte în timpul lucrărilor agricole. (Institutul de istorie din Cluj şi Muzeul raional Turda.)

101. *Sultana* (rn. Olteniţa, reg. Bucureşti). Au fost continuate săpăturile în necropola feudală timpurie, fiind descoperite încă 10 morminte de inhumaţie şi 9 de incineraţie. Majoritatea mormintelor aveau obiecte de inventar, ca şi în campaniile precedente.

102. *Şirioara* (com. Chiraleş, rn. Bistriţa, reg. Cluj). S-a cercetat o cetate de pămînt cu două faze de construcţie, înregistrîndu-se interesante observaţii referitoare la sistemul de construire al palisadei. După cum rezultă din materialul arheologic cercetat, cetatea a fost distrusă în secolul al XI-lea. Stîlpii de la cea de-a doua palisadă străpung stratul de chirpici provenit de la dărîmarea primei palisade, dar încă nu se poate preciza durata ei în timp. Aşezarea contemporană este situată în imediata apropiere, iar ceramica provenită din bordeie şi gropi de provizii se datează în secolele X—XI. (Muzeul raional Bistriţa în colaborare cu Institutul de istorie din Cluj.)

103. *Garvăn* (rn. Măcin, reg. Dobrogea). S-au descoperit în întregime ruinele turnului nr. 12 al cetăţii *Dinogetia* (secolele IV—VI), în interiorul cărora, în epoca feudală timpurie (secolele XI—XII), fusese amenajat un bordei cu scheletul din lemn. Pe platoul de la S de cetate, la circa 100 m distanţă de turnul din colţul de SE al acesteia (nr. 4), au fost identificate şi dezvelite parţial temeliile unei mari clădiri din epoca de zidire a cetăţii (începutul secolului al IV-lea) şi în aceeaşi tehnică bună de construcţie ca şi zidul de incintă al ei. Peste ruinele clădirii s-au găsit bordeie din secolele X—XI, iar deasupra acestora, în terenul de umplutură, morminte aparţinînd unui cimitir din secolul al XII-lea.

104. *Galiţa* (rn. Adamclisi, reg. Dobrogea). Săpăturile efectuate în continuare la „Păcuiul lui Soare" au avut drept scop dezvelirea în întregime a porţii şi continuarea cercetărilor în zona portului cetăţii. Poarta era prevăzută cu două uşi, una glisantă, iar cealaltă cu două canaturi, blocate în spate cu un drug de lemn. Cheiul portuar, flancat de două turnuri, era prevăzut cu trepte de piatră, pentru a uşura ancorarea corăbiilor la diferite niveluri de creştere a apelor. (În colaborare cu Muzeul raional Călăraşi.)

105. *Enisala* (rn. Istria, reg. Dobrogea). S-au reluat săpăturile arheologice la cetatea feudală situată pe botul înalt de deal dintre lacurile Razelm şi Babadag. În două secţiuni practicate în interiorul cetăţii, în porţiuni de teren mai puţin deranjate de săpăturile din 1939, ale căror rezultate nu s-au publicat, au fost identificate, imediat deasupra stîncii, resturile unei aşezări de la sfîrşitul epocii bronzului şi începutul primei epoci a fierului, iar deasupra acestora depunerile aşezării feudale (secolele XIII—XIV), constînd din: resturi de locuinţe de lemn, unelte, arme,

podoabe şi fragmente ceramice, îndeosebi din vase bizantine cu smalţ. La oarecare distanţă, în afara ruinelor înalte ale zidurilor de incintă ce se văd din depărtare, s-au identificat, ascunse în stratul subţire de pămînt de pe panta de NE a dealului, resturi din temeliile unei a doua incinte de zid necunoscute mai înainte. (În colaborare cu Muzeul regional Galaţi.)

106. *Lereşti* (rn. Muscel, reg. Argeş). S-au făcut cercetări la ruinele unei vechi biserici şi săpături pe o înălţime învecinată la o cetăţuie de pămînt cu şanţ şi val datînd din epoca feudală. Nu s-a putut stabili o datare mai precisă. (În colaborare cu Muzeul raional Cîmpulung-Muscel.)

107. *Tăuţi* (rn. Alba, reg. Hunedoara). Au fost terminate cercetările de la cetatea feudală, precizîndu-se astfel planul cetăţii formate dintr-un nucleu central şi două incinte pe partea de V, o curte interioară, o cisternă cu boltă, mai multe încăperi şi un şanţ de apărare. În săpătură s-au descoperit : piese arhitectonice, unelte pentru agricultură, meşteşugăreşti şi de uz casnic, arme şi numeroase fragmente ceramice specifice secolelor XIII—XVI. (Muzeul regional Alba-Iulia.)

108. *Roman* (rn. Roman, reg. Bacău). Au fost continuate cercetările arheologice pe suprafaţa cetăţii lui Roman voievod, identificată în 1962, stabilindu-se planul şi elementele componente ale cetăţii. De asemenea a fost cercetat unul din turnurile ce străjuiau intrarea. S-a stabilit că cetatea a avut o existenţă de scurtă durată, ea funcţionînd între 1392 şi primii ani ai domniei lui Alexandu cel Bun, cînd a fost demontată.

Printr-un sondaj efectuat în curtea spitalului de adulţi din Roman, a fost identificat un cimitir din secolele XV—XVI. Se pare că este primul cimitir al oraşului feudal Roman. (În colaborare cu Muzeul regional Bacău şi Muzeul militar central Bucureşti.)

109. *Cetatea Neamţului* (rn. Tg. Neamţ, reg. Bacău). În cadrul lucrărilor de consolidare a ruinelor, efectuate de către Direcţia monumentelor istorice, au fost întreprinse noi cercetări arheologice în incinta şi în exteriorul cetăţii. S-au înregistrat noi observaţii cu privire la fazele de construcţie din secolele XIV—XV. A fost descoperit, de asemenea, cel de-al zecelea pilon de la podul de acces din secolul al XV-lea.

110. *Coconi* (rn. Olteniţa, reg. Bucureşti). În aşezarea din punctul „La şanţuri" cercetările, efectuate pe scară largă, au dus la descoperirea unui al treilea cimitir (secolul al XV-lea). Au fost identificate pînă în prezent 57 de bordeie. Un al doilea cuptor de olar a fost cercetat în partea de N a aşezării. S-a recoltat un bogat material arheologic datînd din secolele XIV—XV. (În colaborare cu Muzeul raional Olteniţa.)

111. *Suceava* (rn. şi reg. Suceava). În sectorul Şipot s-a continuat cercetarea complexului slav, dezvelindu-se încă două locuinţe de tip bordei, datînd din secolele VI—VII. În cuprinsul acestora s-au găsit îndeosebi ceramică, pietre de rîşniţă, mici obiecte prelucrate din os etc.

Tot pe teritoriul oraşului, s-a continuat cercetarea la şanţul de apărare al Sucevei, datînd din secolul al XV-lea. S-au făcut săpături în cartierul Mihai Viteazu, obţinîndu-se noi elemente de construcţie ale întăriturii de pămînt şi lemn.

În apropierea sectorului Şipot s-a descoperit o altă întăritură a oraşului Suceava, datînd dintr-o perioadă anterioară aceleia din secolul al XV-lea.

Cercetările arheologice privitoare la cetatea de scaun a Sucevei au urmărit obţinerea de noi date în legătură cu şanţul de apărare al cetăţii şi cu contraescarpa aceluiaşi şanţ.

Au fost reluate cercetările pe platoul din faţa Cetăţii de scaun, dezvelindu-se un cuptor de ars piatră de var. (În colaborare cu Muzeul de istorie a Moldovei şi cu Muzeul regional Suceava.)

112. *Cîlnic* (rn. Sebeş, reg. Hunedoara). Cercetările arheologice au stabilit că faza iniţială a cetăţii datează din jurul anului 1270. A doua fază a cetăţii (centura de zid exterioară) nu este mai veche de mijlocul veacului al XVI-lea. Cercetările vor continua pentru a rezolva problema datării capelei din incintă. (Direcţia monumentelor istorice.)

113. *Firiza* (or. Baia Mare, reg. Maramureş). Pe teritoriul viitorului lac de acumulare al barajului Firiza-strîmtori, la punctul „Valea Borcutului", au fost cercetate, în cadrul unor săpături de salvare, instalaţii pentru prelucrarea minereurilor neferoase, datînd din secolele XVI—XVII. S-au descoperit urme ale cuptoarelor pentru reducerea minereului, materiale ceramice şi alte obiecte de uz comun, ca şi scursuri metalice din cuptoare, a căror analiză permite reconstituirea proceselor tehnologice folosite în epoca respectivă. (În colaborare cu Ministerul Minelor şi Energiei Electrice.)

114. *Cîmpulung-Muscel*, *Mănăstirea Negru Vodă* (reg. Argeş). Sondaj la apus de „Casa domnească". S-a confirmat că această construcţie a fost ridicată în vremea lui Matei Basarab (fundaţiile taie morminte dintr-un vast cimitir laic datat prin monede ungare şi turceşti la mijlocul secolului al XVI-lea). S-au găsit şi vestigiile altei construcţii mai vechi, cu paviment de cărămizi, databilă în secolele XIV—XV. (În colaborare cu Muzeul raional Cîmpulung-Muscel.) La biserica *Bărăţia* săpăturile au dovedit că actuala biserică catolică este rămăşiţa unei catedrale vaste, din care s-a păstrat partea de răsărit. Au fost descoperite zidurile de N şi de S şi o parte din zidul de V al navei principale. S-a găsit o monedă din vremea lui Vlad Dracul. Sînt unele indicii de viaţă mai veche. (În colaborare cu Direcţia monumentelor istorice.) La biserica *Marina* s-a făcut un sondaj în grădina din jurul bisericii. S-au găsit morminte din secolele XVI—XVII şi bogate urme de locuire începînd din secolul al XV-lea. (În colaborare cu Muzeul raional Cîmpulung-Muscel.)

115. *Voroneţ* (rn. Gura Humorului, reg. Suceava). S-au continuat cercetările în pronaosul şi naosul bisericii, care au confirmat observaţiile privind nivelurile originare de călcare (din 1488), şi totodată s-a identificat în colţul de NV al pronaosului mormîntul vel-logofătului Gligorcea din anul 1600.

În secţiunile din zona de S, s-a precizat că cel mai vechi nivel arheologic al aşezări religioase de la Voroneţ datează, cel mai devreme, din prima jumătate a veacului al XV-lea, iar clopotniţa a fost ridicată în a doua jumătate a veacului al XVI-lea. (Direcţia monumentelor istorice.)

116. *Tîrgu-Mureş* (reg. Mureş-Autonomă Maghiară). S-au făcut săpături în curtea bisericii din incinta cetăţii în vederea lucrărilor de restaurare a cetăţii. Cu acest prilej s-a descoperit o aşezare neolitică de tip Criş, suprapusă de un nivel din epoca bronzului. Deasupra acestuia s-au găsit resturile a patru locuinţe hallstattiene, resturi din epoca romană, din secolul al IV-lea e.n. şi din secolele X—XI. Tot acolo s-au identificat zidurile unei fortificaţii din secolul al XV-lea care înconjura mănăstirea şi biserica. În curtea bisericii s-a găsit un cimitir din secolele XV—XVII. (Direcţia monumentelor istorice.)

117. *Iaşi* (*Mănăstirea Galata*). S-au efectuat lucrări în biserică, pentru constatarea nivelurilor iniţiale de călcare, descoperindu-se şase morminte, dintre care trei ale familiei voievodului Petru Şchiopu. Mormîntul doamnei Maria Amiras, soţia voievodului, conţine resturi de îmbrăcăminte şi numeroase paftale de aur. De asemenea s-au făcut sondaje la turnul de intrare şi pe aripa de S a casei domneşti. Resturi de construcţii din secolele XVI—XVIII.

Sondajele efectuate la portalul de piatră din faţa Universităţii din Iaşi au stabilit că portalul făcea parte dintr-un zid de incintă, de la începutul secolului al XVII-lea, construit în jurul casei boiereşti devenite palat domnesc la finele secolului al XVIII-lea şi sediul Universităţii ieşene la 1860. (Direcţia monumentelor istorice.)

118. *Mănăstirea Dragomirna* (com. Mitocu-Dragomirnei, reg. Suceava). S-au făcut cercetări în interiorul mănăstirii, dezvelindu-se vestigii anterioare monumentelor din secolul al XVII-lea.

S-au descoperit apoi resturi de chilii din epoca originară de construcţie (1602—1630), un şanţ pietruit în faţa intrării, peste care se azvîrlea pont-levisul, complexe de clădiri în aripa de NE (secolul al XVIII-lea) şi un paraclis (secolul al XVIII-lea). S-au făcut cercetări în biserică, unde s-au descoperit, în pronaos, şapte morminte anonime de ctitori. Remarcabil un mormînt de jupîneasă de la sfîrşitul secolului al XVII-lea, cu îmbrăcăminte bogată şi podoabe de aur. Lucrările vor continua în 1964. (Direcţia monumentelor istorice.)

119. *Floreşti* (rn. şi reg. Cluj). S-au executat sondaje în incinta din zid de piatră a bisericii romano-catolice din localitate. Necropola din interiorul incintei, de dimensiuni reduse, a fost atît de intens folosită în veacurile al XVI-lea şi al XIX-lea, încît a fost imposibil să se surprindă legătura stratigrafică dintre incintă şi biserică. De asemenea, datorită necropolei şi trotuarelor bisericii nu s-au putut surprinde porţiuni de teren nederanjate care să marcheze stratigrafic şi eventual cronologic momentele construcţiei bisericii şi incintei. Zidul de incintă datează din secolul al XVI-lea, iar biserica din secolul al XIV-lea. (Direcţia monumentelor istorice.)

120. *Suceviţa* (rn. Rădăuţi, reg. Suceava). Cercetările arheologice au stabilit succesiunea şi cronologia fazelor de construcţie ale ansamblului mănăstiresc fortificat Suceviţa. S-au stabilit în total şase faze, unele din ele confirmate şi prin monede. Cu excepţia cîtorva inhumări din secolele al XVII-lea şi al XIX-lea, nu s-a descoperit vreo necropolă mai dezvoltată. (Direcţia monumentelor istorice.)

121. *Mănăstirea Strehaia* (rn. Strehaia, reg. Oltenia). S-a urmărit stabilirea şi datarea fazelor de construcţie a ansamblului Strehaia, descoperindu-se şi urme de vieţuire anterioare construirii mănăstirii, anul 1645. (Direcţia monumentelor istorice.)

122. *Brăila* (reg. Galaţi). S-a făcut un sondaj arheologic şi arhitectural, probîndu-se autenticitatea şi stabilindu-se fazele de construcţie la biserica Sf. Arhangheli din Brăila, fostă geamie din timpul raialei turceşti. (Direcţia monumentelor istorice.)

123. *Bucureşti*. Săpături efectuate de Muzeul de istorie a oraşului Bucureşti.

1. *La Căţelu Nou* (rn. 23 August) au fost continuate săpăturile de salvare în staţiunea complexă de pe malul lacului Colentina-Pantelimon, fiind descoperite resturi de locuire din epoca bronzului (culturile Glina şi Tei), din prima epocă a fierului, din aşezarea geto-dacă (secolele III—I î.e.n.), din aşezarea aparţinînd culturii Ciurel (secolele VI—VII e.n.).

2. *Băneasa — „La stejar"*. Au fost încheiate săpăturile de salvare în două aşezări ale culturii Tei şi într-o aşezare din secolele VI—VII e.n.

3. *Str. Soldat Chivan Nicolae*. Săpăturile au dat la iveală noi locuinţe din secolele VI—VII e.n. (cultura Ciurel) şi resturi de cultură materială din secolele XV—XVI.

4. *Băneasa-Sat*. Într-o aşezare din secolele X—XI e.n., proprie culturii Dridu, s-au precizat două niveluri de locuire, fiind cercetate bordeie şi locuinţe de suprafaţă.

5. *Străuleşti-Măicăneşti*. Au continuat săpăturile de salvare, fiind descoperite resturi de cultură materială din secolele IV—V e.n. şi alte locuinţe din aşezarea feudală (secolele XIV—XVI).

6. *Tînganu* (rn. 23 August). Săpăturile au precizat noi vestigii aparţinînd complexului arhitectonic medieval (secolele XV—XVIII). A fost dezvelită în continuare necropola feudală.

7. *Biserica Slobozia*. Săpăturile de salvare reluate au dus la descoperirea unor ateliere metalurgice şi cuptoare din secolul al XVIII-lea, fiind dezvelit în continuare şi cimitirul bisericii.

Dorin Popescu

DESCOPERIRI RECENTE ŞI MAI VECHI DE MONEDE ANTICE ŞI BIZANTINE ÎN REPUBLICA POPULARĂ ROMÎNĂ

În cronica de mai jos, publicăm în primul rînd descoperirile monetare mai importante ce au apărut în cursul anului 1963 şi care într-un fel sau altul ne-au fost comunicate de către marea majoritate a instituţiilor şi a diferiţilor cercetători, menţionaţi întotdeauna lîngă notiţa respectivă. Şi de data aceasta au rămas însă nepomenite unele descoperiri de tezaure sau monede izolate, referitor la care avem cunoştinţă că au ieşit la iveală în cursul anului 1963, dar despre care unele instituţii şi persoane — este adevărat puţine la număr — n-au crezut necesar să ne informeze în mod oficial, pentru ca toţi cercetătorii să ia cunoştinţă de ele.

Pe lîngă descoperirile numismatice din anul 1963, am mai publicat şi unele informaţii referitoare la aflări mai vechi de monede ce ne-au fost comunicate abia în ultimul timp. Socotim că menţionarea chiar a unor descoperiri vagi, căci acesta este stadiul informării noastre imediate, este de preferat, desigur cu rezervele de rigoare, trecerii sub tăcere sau aşteptării unor informaţii mai circumstanţiate care întîrzie sau poate nu vor veni, în unele cazuri, niciodată.

Am încercat, de la o cronică la alta, colaboratorii şi cu mine, să aducem împreună unele îmbunătăţiri în ceea ce priveşte conţinutul diferitelor descoperiri. Scopul urmărit este clar, de a da putinţa unui cerc tot mai larg de cercetători să ia cunoştinţă de ele, să le poată întrebuinţa în domeniul lor de activitate. Acolo şi atunci cînd ne-a fost posibil am dat în mod condensat toate sau aproape toate datele mai importante în legătură cu descoperirea. Aceasta, mai ales cînd a fost vorba de descoperiri izolate sau de tezaure de proporţii reduse, care ne-au fost aduse la institut pentru identificare şi precizare.

În cazurile cînd depozitele monetare au ajuns la diferite muzee raionale şi regionale din ţară — şi aceasta este situaţia cu cea mai mare parte din ele —, ne-am rezumat, fireşte, la informaţiile primite. Socotim că este momentul să amintim de obligaţia pe care o au aceste instituţii de a publica în mod ştiinţific conţinutul tezaurelor monetare ajunse în patrimoniul lor.

Parte din tezaurele şi descoperirile monetare care fac obiectul cronicii monetare vor fi prezentate pe larg de către diferiţi cercetători şi de noi înşine în revista de specialitate, cu tot aparatul ştiinţific necesar şi concluziile de natură istorică pe care ele le sugerează. Din acest motiv nu s-a insistat, decît cu rare excepţii, asupra semnificaţiei lor din punct de vedere istoric.

Publicarea descoperirilor monetare, deocamdată în forma în care ele ne-au fost accesibile, mai are şi un alt rost. În vederea publicării unui vast repertoriu al descoperirilor monetare din ţara noastră, notele de faţă reprezintă o schiţă în prima formă, care, îmbunătăţită şi pusă la punct cu trimiterile la cataloagele de specialitate, datarea, starea de conservare, indicarea mediului arheologic în care s-a făcut descoperirea etc., va uşura munca în această direcţie. Ţinem să exprimăm mulţumirile şi recunoştinţa noastră instituţiilor de tot felul, personalităţilor care ne-au trimis informaţii şi colegilor din Bucureşti şi din ţară care colaborează la cronica de faţă. Este de dorit, în interesul ştiinţei, ca această colaborare să se extindă şi să cuprindă pe cît posibil toate descoperirile, şi cu date cît mai precise, spre a evita împrăştierea sau risipirea unor documente importante care de multe ori în trecut au apucat pe acest drum.

I. TEZAURE ŞI MONEDE GRECEŞTI

1. *Bereşti-Tîrg* (rn. Bujor, reg. Galaţi). O drahmă emisă de cetatea Histria, avînd pe av. două capete, cel din dreapta inversat, pe rv. legenda ΙΣΤΡΙΗ, vulturul pe delfin, iar dedesubt sigla A. a fost descoperită în partea nord-vestică a cartierului rural al tîrgului. Exemplarul este foarte bine conservat şi a ajuns la Muzeul de istoric a Moldovei, Iaşi.

Este de tipul Pick, 416.

Informaţie: Eugenia Neamţu, Muzeul de istorie a Moldovei, Iaşi.

2. *Caracal* (împrejurimi, reg. Oltenia). O drahmă de la Alexandru cel Mare (rv. [ΑΛ] Ε ΞΑΝ[ΔΡΟΥ]), sub braţul zeului o siglă nedistinctă. A fost găsită cu mulţi ani în urmă în împrejurimile oraşului; a ajuns în proprietate particulară, iar apoi a fost oferită spre achiziţionare Institutului de arheologie. AR. Greut. 3,60 g, diam. 11,5 mm.

Informaţie: B. Mitrea, Institutul de arheologie din Bucureşti.

3. *Căbeşti* (rn. Adjud, reg. Bacău). Pe teritoriul acestei localităţi s-a descoperit un tezaur de drahme histriene. Cercetări la faţa locului au fost întreprinse de către Maria Chiţescu în aprilie 1963, ca delegată de către institut, cu care ocazie a precizat că descoperirea ar fi avut loc în primăvara anului 1962, în timpul aratului, la punctul „Cociuba". Din această descoperire au putut fi strînse de către Muzeul din Oneşti 9 drahme, iar de institut alte 4, în total 13 exemplare. Sînt de tipul Pick: 416 (5 exemplare), 417 var. (1 ex.), 419 var. (1 ex.), 421 (1 ex.), 421 var. (1 ex.), 435 (1 ex.), 436 var. (1. ex.), 439 var. (1 ex.), 441 var. (1 ex.). Tezaurul pare a se fi descoperit într-o aşezare geto-dacă. Un studiu amănunţit privind atît latura numismatică, cît şi semnificaţia istorică mai largă va fi întocmit de către semnatarul acestor rînduri.

Informaţie: C. Buzdugan, Muzeul din Oneşti şi Maria Chiţescu, Institutul de arheologie din Bucureşti.

4. *Călugăriţa* (rn. Alexandria, reg. Bucureşti). Pe teritoriul comunei, la punctul numit „la Băloiu", s-au descoperit în anul 1961 2 monede antice. În urma cercetărilor întreprinse la faţa locului de către Const. Preda, au mai fost aflate alte 12 exemplare. Pe baza studiului aceluiaşi cercetător, s-a putut stabili că este vorba de 10 tetradrahme emise de Macedonia Prima şi 4 tetradrahme mai mult sau mai puţin barbarizate, emise de cetatea Thasos.

Informaţie: Constantin Preda, în *SCN*, IV—V (în ms.).

5. *Cetăţeni* (rn. Muscel, reg. Argeş). În cursul săpăturilor arheologice executate în această localitate, în anul 1962 s-a descoperit o monedă grecească de bronz. Pe av. este scutul macedonean, iar pe rv. un coif, legenda BA, iar sus [. . . ?]. Este de atribuit lui Filip al V-lea (220—179) regele Macedoniei. Pentru tipul general, vezi H. Gäbler, *Ant. Münzen Nordgriech.*, III, 2, p. 191 şi urm.

Informaţie: Dinu V. Rosetti, Bucureşti.

6. *Chiselelu* (rn. Olteniţa, reg. Bucureşti). Un tezaur de tetradrahme thasiene, mai mult sau mai puţin barbarizate, a fost descoperit pe teritoriul acestei comune. Au putut fi recuperate deocamdată 9 exemplare, datorită intervenţiei Muzeului din Olteniţa. Cercetările continuă.

Informaţie: Barbu Ionescu, Muzeul din Olteniţa.

7. *Curcani* (?) (rn. Olteniţa, reg. Bucureşti). Pe teritoriul acestei comune pare a se fi descoperit, înainte de anul 1935, un tezaur format din monede antice de bronz, din care 36 de exemplare au ajuns într-o colecţie particulară. Toate monedele au fost emise de oraşul Cizic, în perioada elenistică, probabil în cursul secolelor II—I î.e.n. O descriere amănunţită, însoţită de materialul documentar necesar, se dă într-o revistă de specialitate.

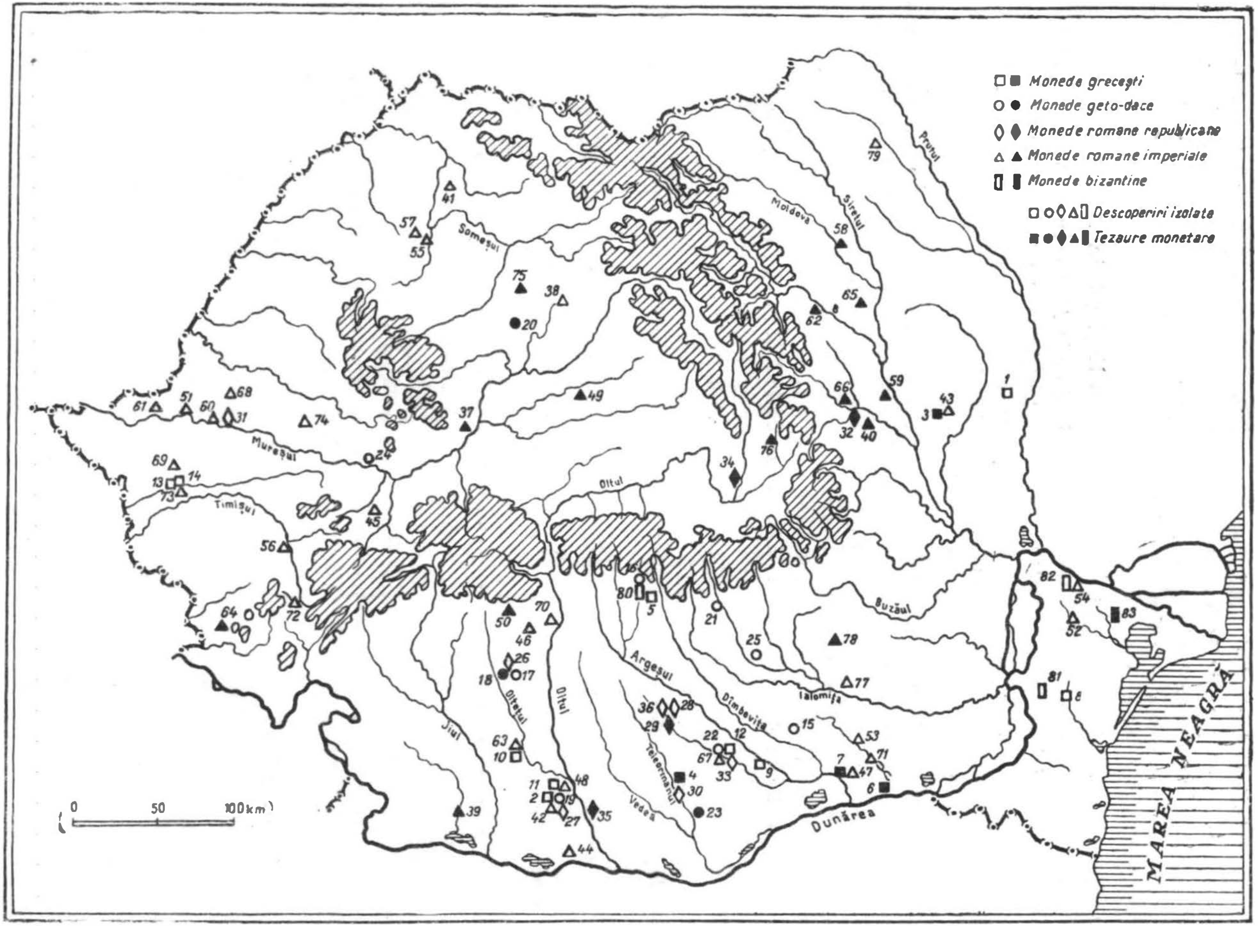

Fig. 1. — Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în Republica Populară Romînă.

Informație: Const. Preda și G. Buzdugan, *Un tezaur de monede de bronz din Cizic, descoperit la Cureani (rn. Oltenița)*, în *SCN*, IV—V (în ms.).

8. *Dobrogea*. Fără alte preciziuni topografice, dar provenind sigur din această regiune, ajung la Institutul de arheologie prin achiziționare doi stateri de aur de la Alexandru cel Mare. Unul are pe rv. legenda ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, iar în cîmp mijloc stînga un trident orizontal cu vîrful spre st. Greut. 8,50 g cf. L. Müller, tip 105 var. Emis probabil la Amfipolis. Cel de-al doilea stater are pe rv. legenda ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ; jos monograma Δ/, iar în dr. (Δ) Greut. 8,50 g. Emis la Odessos, variantă la Pick, 2 117. Conservarea exemplarelor este foarte bună.

Informație: B. Mitrea, Institutul de arheologie din București.

9. *Popești-Novaci* (rn. Drăgănești-Vlașca, reg. București). În cursul campaniei de săpături din anul 1962 conduse de Radu Vulpe, s-au descoperit, printre altele, două tetradrahme thasiene, dintre care una „*fourée*" și a doua de argint, emisă de orașul Odessos, de tipul Pick, 2 146 var. Secolul I î.e.n. Monedele au ajuns la Institutul de arheologie din București.

Informație: Radu Vulpe, București.

10. *Racovița* (rn. Balș, reg. Oltenia). De pe teritoriul acestui sat au fost strînse numeroase monede antice și bizantine. Deocamdată ne rețin atenția trei monede de bronz, originale, emise de Filip al II-lea, regele Macedoniei. O prezentare amănunțită a lor se dă într-o revistă de specialitate. Tot din această localitate au mai fost achiziționate alte trei monede de bronz din Callatis, emisiune din epoca autonomă.

Informație: Elena Isăcescu, în *SCN*, IV—V (în ms.), și O. Iliescu, CN-BARPR.

11. *Reșca* (rn. Caracal, reg. Oltenia). O monedă de bronz, emisă de către cetatea Messembria în perioada ei autonomă, s-a găsit în această localitate, situată pe teritoriul vechii colonii romane Romula. Pe av. un coif în profil, iar pe rv. META, între spițe. AE. Greut. 4,41 g. Ajunge într-o colecție particulară.

Informație: arhitect Nițulescu, București.

12. *Roata* (rn. Videle, reg. București). O tetradrahmă thasiană de bun stil, din secolul al II-lea î.e.n., avînd pe rv. sigla M (M. barat), ca provenind din această localitate sau din împrejurimile ei imediate, ajunge într-o colecție particulară în această comună. Alte amănunte lipsesc.

Informație: Eugen Comșa, Institutul de arheologie din București.

13. *Timișoara* (reg. Banat). O monedă grecească din bronz, emisă de cetatea Byllis, Illyricum, a fost descoperită în anul 1961 în orașul Timișoara, Bulevardul Cetății, colț cu str. Miciurin, cu ocazia unor lucrări edilitare. Pe av. are figurat un cap cu cască spre dr., iar pe rv. un vultur spre dr. pe fulger și legenda ΒΥΛ?ΛΙΣ. AE. Greut. 2,02 g, diam. 13,1 mm. Este de tipul *BMC*, Thessaly, p. 64, și se datează după Head[2], p. 315, între 260 și 168 î.e.n. A ajuns într-o colecție particulară.

Informație: Teodor Nussbaum, muncitor la Fabrica de pălării din Timișoara.

14. *Timișoara* (reg. Banat). Tetradrahme mult stilizate de-ale cetății Thasos, cu legenda redusă la globule, au fost descoperite de către un locuitor, cam prin anul 1936 în cartierul Viile Fabricii. Două exemplare ajung în colecție particulară.

Informație: Teodor Nussbaum, muncitor la Fabrica de pălării din Timișoara.

II. TEZAURE ŞI MONEDE GETO-DACICE

15. *Bucureşti-Colentina* (or. Bucureşti). O imitaţie locală de tip Pieleşti (după tetradrahmele lui Filip Arhideul) este semnalată ca găsită, cu mulţi ani în urmă, în această localitate. Ajunge în proprietate privată.

Informaţie: Dinu V. Rosetti, Bucureşti.

16. *Bughea* (rn. Muscel, reg. Argeş). Cîteva tetradrahme geto-dace de tip Filip al II-lea sînt semnalate ca descoperite în această localitate şi ajung la Muzeul din Cînpulung-Muscel. Amănunte lipsesc.

Informaţie: Dinu V. Rosetti, Bucureşti.

17. *Bugiuleşti* (rn. Olteţu, reg. Oltenia). Pe taritoriul acestei localităţi, aşa cum a putut stabili Const. Preda prin cercetări la faţa locului, pe dealul viilor, la punctul „Mandoceşti", locuitorul Ciovică B. Ion a găsit cam prin anul 1920 o tetradrahmă de tip Filip al II-lea, mult apropiată de original. A ajuns la Institutul de arheologie din Bucureşti.

Informaţie: Const. Preda, Institutul de arheologie din Bucureşti.

18. *Bugiuleşti* [1] (rn. Olteţu, reg. Oltenia). Pe teritoriul comunei, în marginea apei Şasea, într-un mal surpat, s-a descoperit prin 1956—1957 un tezaur de monede antice. În urma cercetărilor întreprinse la faţa locului de către Const. Preda, s-a putut stabili că este vorba de 4 tetradrahme, imitaţii de tip Larisa şi 2 tetradrahme de tip janiform.

Informaţie: Const. Preda, *Monede-imitaţii de tip „Larisa" şi cu cap janiform descoperite la Bugiuleşti, reg. Oltenia*, în *Dacia*, N. S., VIII (sub tipar).

19. *Caracal* (împrejurimi, reg. Oltenia). O tetradrahmă de tip Filip al II-lea, parţial stilizată, cu obişnuitul cap al lui Zeus pe av. şi călăreţ spre dr. pe rv., avînd sub cal un cap spre dr., a fost descoperită cu ani în urmă în regiunea Oltenia, probabil în jurul Caracalului şi ajunge într-o colecţie particulară. Greut. 13,75 g, diam. 23 mm. În 1963 a fost oferită Institutului de arheologie spre achiziţionare.

Informaţie: B. Mitrea, Institutul de arheologie din Bucureşti.

20. *Crişeni-Berchiş* (com. Mociu, rn. Gherla, reg. Cluj). Un tezaur de 82 de monede dacice de argint ne este semnalat ca descoperit în iulie 1963 în localitatea de mai sus. Monedele sînt de tipul Pink. pl. VII, 129 şi au intrat în colecţiile Muzeului de istorie din Cluj, unde se pregăteşte un studiu amănunţit.

Informaţie: Eugen Chirilă, Institutul de istorie din Cluj.

21. *Ocina* (rn. Cimpina, reg. Ploieşti). În localitate se semnalează aflarea unei monede geto-dacice de tip Pieleşti (imitaţie după cele ale lui Filip Arhideul), care a ajuns în proprietate privată. Alte amănunte nu avem.

Informaţie: Dinu V. Rosetti, Bucureşti.

22. *Roata* (rn. Videle, reg. Bucureşti). În localitatea de mai sus s-a descoperit o tetradrahmă geto-dacică, care a ajuns într-o colecţie particulară în comună. Pe av. este efigia lui Zeus spre dr., iar pe rv. un călăreţ spre dr., în cîmp urme de legendă. În împrejurimile localităţii au fost semnalate resturi de locuire geto-dacică.

Informaţie: Eugen Comşa şi B. Mitrea, Institutul de arheologie din Bucureşti.

23. *Schitu-Poenari* (com. Grosu, rn. Alexandria, reg. Bucureşti). Un tezaur format din 75 de didrahme geto-dacice de tip „Vîrteju" (Pink, pl. XVI, 305) s-a descoperit în anul 1963 pe teritoriul satului. Monedele au fost aflate într-o ulcică de lut geto-dacă care s-a păstrat.

---

[1] Cf. şi *SCIV*, XII, 1961, 1, p. 147, nr. 17.

După cercetările întreprinse la fața locului de către C. Preda, monedele s-au descoperit în cadrul așezării geto-dacice.

Informație: Alexandrn Marinescu, Muzeul din Alexandria și Const. Preda, Institutul de arheologie din București.

24. *Șoimuș* (rn. Ilia, reg. Hunedoara). Se semnalează descoperirea, în 1963, a unei tetradrahme dacice din argint. Ajunge la Muzeul din Deva. Alte amănunte lipsesc deocamdată.

Informație: Roland Schilling, Muzeul din Deva.

25. *Tîrgșor* (rn. Ploiești, reg. Ploiești). O didrahmă geto-dacică de argint, de tip „Vîrteju", cu greut. 6,31 g și diam. 22 mm (Pink, pl. XVI, 305), a fost găsită în cursul campaniei de săpături arheologice din această localitate.

Informație: Gh. Diaconu și N. Constantinescu, Institutul de arheologie din București.

III. TEZAURE ȘI MONEDE ROMANE REPUBLICANE

26. *Bugiulești* (rn. Olteţu, reg. Oltenia). Doi denari romani din timpul republicii, unul emis de M. Baebius Tampilus (Sydenham, 489, a. 120), iar celălalt emis de Cn. Cornelius Blasio (Sydenham, 561, a. 105), au fost aflați în partea de V a acestei localități, pe malul stîng al apei Șasea, așa cum a stabilit Const. Preda prin cercetări la fața locului.

Informație: Const. Preda, Institutul de arheologie din București.

27. *Caracal* (împrejurimi, reg. Oltenia). Un denar de la Marc Antoniu, cu LEG XV, de tip *BMC*, Est. 210, a. 32—31, sau Mattingly, 1 235 (Efes), ne este semnalat ca găsit cu ani în urmă prin împrejurimile acestui oraș. Exemplarul a ajuns în colecție particulară, iar apoi a fost achiziționat de Institutul de arheologie.

Informație: B. Mitrea, Institutul de arheologie din București.

28. *Leșile* (rn. Costești, reg. Argeș). Din această localitate ni se semnalează descoperirea unei monede romane din timpul republicii. Preciziuni vor fi date ulterior după ce va putea fi examinată.

Informație: Ion Nania, Muzeul din Pitești.

29. *Mozacu* (rn. Costești, reg. Argeș). Din informațiile primite, în această localitate s-ar fi descoperit un tezaur de monede romane din timpul republicii. Un număr de 13 exemplare a ajuns la Muzeul din Pitești. Publicarea lor va fi făcută de personalul științific al muzeului.

Informație: Ion Nania, Muzeul din Pitești.

30. *Orbeasca de Jos* (rn. Alexandria, reg. București). Pe teritoriul comunei, pe malul rîului Teleorman, a fost aflat în 1961 un denar roman din timpul republicii. Este emis de magistratul L. Caesius și este de tipul Sydenham, 564, a. 103 î.e.n. Ajunge la Institutul de arheologie.

Informație: Const. Preda, Institutul de arheologie din București.

31. *Păuliș* (rn. Lipova, reg. Banat). Ni se semnalează descoperirea în localitate prin 1950—1951 a unei „monede de bronz, de mărimea unei tetradrahme thasiene, grosimea circa 8 mm, avînd pe av. un cap stilizat (Hercule?), iar pe revers o navă, deasupra cu trei puncte". Exemplarul nu mai este astăzi accesibil. Pe baza descrierii credem că avem de-a face cu un *quadrans* roman din timpul republicii. Cf. tip apropiat, *BMC*, vol. III, pl. XI. 2.

Informație: Gh. Miloi și Egon Dörner, Muzeul din Arad.

32. *Pîrgărești* (rn. Tg. Ocna, reg. Bacău). În localitatea de mai sus s-a descoperit un tezaur de denari romani, din care 6 exemplare au putut fi salvate. În urma prezentării monedelor la sectorul numismatic al Institutului de arheologie au putut fi identificate și clasificate cronologic. Ele se înșiruie în felul următor: L. Cornelius Sulla (*BMC*, Est, 3, a. 82—81; Sydenham, 761), L. Manlius și L. Cornelius Sulla (*BMC*, Est, 8, a. 82—81;

Sydenham, 757), L. Rutilius Flaccus (*BMC*, Roma, 3 242, a. 77; Sydenham, 780, a. 76). L. Hostilius Saserna (*BMC*, Roma, 3 989, a. 48; Sydenham, 951), T. Carisius (*BMC*, Roma, 4 064, a. 45; Sydenham, 984) şi Augustus (*BMC*, Gallia, 163, a. 14—12 î.e.n.).

Informaţie: C. Buzdugan, Muzeul din Oneşti.

33. *Roata*[2] (rn. Videle, reg. Bucureşti). Un denar roman din timpul republicii, ca găsit pe teritoriul acestei localităţi, ajunge într-o colecţie particulară. Pe baza cercetărilor întreprinse la faţa locului şi a examinării monedei, putem preciza că denarul a fost emis de magistratul D. Iunius Silanus şi este de tipul Sydenham, 644, a. 90—89.

Informaţie: Eugen Comşa, Institutul de arheologie din Bucureşti.

34. *Sf. Gheorghe* (reg. Braşov). Pe teritoriul oraşului s-a descoperit un tezaur de monede romane din timpul republicii şi imperiului de început. Din această descoperire au fost salvaţi 61 de denari, ce se înşiruiau din punct de vedere cronologic din secolul al II-lea î.e.n. şi pînă la Augustus inclusiv. Monedele au ajuns la muzeul local, unde vor fi şi studiate.

Informaţie: Székely Zoltán, Muzeul din Sf. Gheorghe.

35. *Sprîncenata* (rn. Drăgăneşti-Olt, reg. Argeş). Ni se semnalează descoperirea în această localitate, în anul 1959, a unui tezaur de monede romane din timpul republicii. Din această descoperire un număr de 116 exemplare au ajuns la Muzeul din Piteşti. Personalul ştiinţific al muzeului lucrează la publicarea lor. Nu am văzut monedele, de aceea dăm ştirea sub toată rezerva.

Informaţie: Ion Nania, Muzeul din Piteşti.

36. ***Teiu din Deal*** (rn. Costeşti, reg. Argeş). Dintr-o descoperire de monede romane din timpul republicii, efectuată pe teritoriul acestei localităţi, un număr de 4 exemplare ajung la Muzeul din Piteşti, care urmează să le publice.

Informaţie: Ion Nania, Muzeul din Piteşti.

IV. TEZAURE ŞI MONEDE ROMANE DIN TIMPUL IMPERIULUI

37. ***Alba-Iulia*** (rn. Alba, reg, Hunedoara). În martie 1963, cu prilejul unor lucrări edilitare, s-a descoperit pe Bulevardul 6 Martie din acest oraş un tezaur de 1 213 monede romane imperiale. După o examinare prealabilă a cercetătorilor locali, monedele s-ar data în marea lor majoritate între anii 170 şi 269 e.n. Întregul depozit monetar a ajuns la Muzeul din Alba-Iulia, unde un colectiv local se ocupă cu valorificarea lui.

Informaţie: Al. Popa şi I. Berciu, Muzeul din Alba-Iulia; cf. şi ziarul „Scînteia", XXXII nr. 5 849, din 1 aprilie 1963.

38. ***Archiud*** (rn. Bistriţa, reg. Cluj). Un denar de la Caracalla (Cohen², 316) şi un altul de la Severus Alexander (Cohen², 249), ne sînt semnalaţi ca descoperiţi la locul numit „Fundătura" de pe teritoriul acestei localităţi, în cursul săpăturilor arheologice din toamna anului 1963. Au ajuns la Muzeul din Cluj.

Informaţie: D. Protase, Institutul de istorie din Cluj.

39. ***Bîrca*** (rn. Segarcea, reg. Oltenia). Cu ocazia unor lucrări, s-a descoperit pe teritoriul comunei, în anul 1963, un tezaur de monede romane din timpul imperiului, în număr de 127 de exemplare. După cercetătorii locali, monedele se repartizează cronologic în felul următor: Commodus 1 denar, Septimiu Sever 3 denari, Iulia Domna 2 denari, Caracalla 3 denari, Geta 1 denar, Macrinus 1 denar, Elagabal 6 denari şi 1 antoninian, Severus Alexander 11 denari, Iulia Mamaea 8 denari, Maximinus Thrax 3 denari, Gordian al III-lea 48 antoninieni şi 1 denar, Filip Arabul 21 antoninieni, Otacilia Severa 2 antoninieni,

[2] Pentru un tezaur de denari romani republicani, descoperit în această localitate, vezi şi B. Mitrea, în *BSNR*, XXXVIII—XLI, 1944—1947, p. 35—43.

Filip Arabul junior 3 antoninieni, Traian 9 antoninieni, Etruscilla 2 antoninieni şi Herennius 1 antoninian.

Tezaurul a fost aflat într-un urcior roman şi a ajuns la Muzeul din Craiova.

Informaţie: I. Firu şi Gh. Popilian, Muzeul din Craiova.

40. *Buciumi* (rn. Tg. Ocna, reg. Bacău). Dintr-un tezaur de denari romani din timpul republicii şi imperiului descoperit în această localitate, s-au putut recupera pentru Muzeul din Oneşti 7 exemplare. Cronologic şi pe tipuri, monedele se înşiră precum urmează: P. Satrienus (*BMC*, Roma, 3 234, a. 77; cf. Sydenham, 781, a. 75—74); Marc Antoniu (*BMC*, Est, 214, a. 32—31; cf. Sydenham, 1 242, a. 32—31, Efes); Augustus (*BMC*, 631, a. 29—27, Est), Vitellius (*BMC*, 17, a. 69), Hadrian (*BMC*, 159? a. 119—122), Hadrian (L. Aelius, *BMC*, 981 var., a. 137) şi Antoninus Pius (Faustina junior, *BMC*, 1 085). Identificarea monedelor s-a făcut de către Institutul de arheologie, unde ele au fost prezentate.

Informaţie: C. Buzdugan, Muzeul din Oneşti.

41. *Buciumi* (rn. Zălau, reg. Cluj). În această localitate s-a găsit un as de la Sabina, soţia lui Hadrian. Este de tipul Cohen [2], 66.

Informaţie: Iudita Winkler, Institutul de istorie din Cluj.

42. *Caracal* (împrejurimi, reg. Oltenia). Ca provenind din împrejurimile acestui oraş, ajung într-o colecţie particulară, achiziţionată de Institutul de arheologie din Bucureşti, un număr de monede romane din timpul imperiului. Clasificate cronologic, ele se prezintă în felul următor: Nerva, denar, Cohen [2], 6; Marcus Aurelius, denar, Cohen [2], 168 sau *BMC*, 490, a. 168—169; Septimiu Sever, denar, Cohen [2], 444; idem, Cohen [2], 48, a. 195; Iulia Domna, denar, Cohen [2], 246; Severus Alexander, denar, Cohen [2], 566; Otacilia Severa, antoninian, Cohen [2], 14. La acestea se mai adaugă două monede romane din secolul al IV-lea e. n.: una de bronz de la Constantin al II-lea (tip Cohen [2], 40), emisă în atelierul de la Tesalonic, şi o alta de argint, emisă de Constanţiu al II-lea (Cohen [2], 15) în atelierul de la Constantinopol.

Informaţie: B. Mitrea, Institutul de arheologie din Bucureşti.

43. *Căbeşti* (rn. Adjud, reg. Bacău). Un denar de la Titus (*BMC*, 129 Cohen [2], 497, Vespasian) a fost aflat în localitate şi adus de Maria Chiţescu la Institutul de arheologie. Este mult uzat de o circulaţie îndelungată.

O monedă de bronz de la Aurelian, de tip Cohen [2], 95, în exergă avînd litera P, slab conservată, a fost găsită în această comună şi adusă spre identificare la Institutul de arheologie de către C. Buzdugan. Subliniem raritatea şi importanţa istorică şi arheologică a unei astfel de monede foarte rare pentru această vreme şi regiune. Moneda poartă clare urme de ardere în incendiu.

Informaţie: Maria Chiţescu, Institutul de arheologie din Bucureşti şi C. Buzdugan, Muzeul din Oneşti.

44. *Celei* (rn. Corabia, reg. Oltenia). Ca găsite în localitatea de mai sus, ajung la Institutul de arheologie din Bucureşti un număr de 4 monede de bronz, emise de diferite cetăţi greco-romane în timpul imperiului, precum urmează: Odessos, Traian, tip Pick, 2 230?; Marcianopolis, Septimiu Sever, Pick, 561, Nicopolis ad Istrum, Geta, Pick, 1 646 var.; şi tot Nicopolis, Macrinus, Pick, 1742. Cele mai multe exemplare sînt mult tocite de o lungă întrebuinţare.

Informaţie: B. Mitrea, Institutul de arheologie din Bucureşti.

45. *Cinciş* (com. Teliuc, rn. Hunedoara, reg. Hunedoara). În mormintele necropolei unei *villae* romane s-au descoperit în anul 1963, 4 monede de bronz din vremea lui Antoninus Pius. Preciziuni lipsesc.

Informaţie: Roland Schilling, Muzeul din Deva.

46. *Curăturile* (Băile Govora, rn. Rm. Vîlcea, reg. Argeş). Un denar roman imperial de tipul *BMC*, Antoninus Pius, 963, a. 158—159, cu efigia şi legenda lui Marcus Aurelius ca Caesar, s-a aflat pe teritoriul acestui sat în aprilie 1963. Avem indicaţii că în acel punct ar fi vorba de un *vicus* romano-local.

Informaţie: Gh. Petre, Rm. Vîlcea.

47. *Curcani* (rn. Olteniţa, reg. Bucureşti). O monedă de bronz de la Liciniu, ne-a fost prezentată de către un harnic cercetător local, Constantin Deculescu. Este de tipul Cohen [2], 116 var. emis în atelierul din Nicomedia. Exerga se prezintă în felul următor: $\frac{[?]^{L} \mid \Gamma}{\mathrm{SMN}}$; cf. Jules Maurice, *Numism. Constantinienne*, t. III, p. 37, care datează această emisiune în a. 317—318.

Informaţie: Constantin Deculescu, Curcani.

48. *Fărcaşele* (rn. Caracal, reg. Oltenia). În muzeul ce a luat fiinţă prin grija ce-o depun unele cadre didactice din comună au fost strînse şi expuse numeroase monede antice aflate pe teritoriul acestei localităţi. Astfel ni se semnalează o tetradrahmă thasiană din secolul al II-lea î.e.n., precum şi un număr de monede romane din timpul imperiului. Din ultima categorie amintim: un denar şi o monedă de bronz de la Traian; un denar de la Sabina; trei monede de bronz de la Antoninus Pius; o altă, la fel, de la Faustina senior; idem, Faustina junior; de la Geta un denar şi o monedă de bronz, de la Severus Alexander un denar; de la Iulia Mamaea 3 exemplare de argint şi bronz; de la Gordian al III-lea 4 exemplare (două de argint şi două de bronz, emise de Colonia Viminacium); de la Filip Arabul 2 monede de bronz şi, în sfîrşit, o monedă de bronz de la Constantin cel Mare (tip Cohen [2], 454).

Informaţie: profesor Nica Marin, Fărcaşele.

49. *Hărănglab* (com. Deaj, rn. Tîrnăveni, reg. Mureş-Autonomă Maghiară). Pe teritoriul acestei localităţi s-a descoperit un tezaur de monede romane din timpul imperiului, din care au putut fi recuperate 71 de exemplare, împreună cu vasul în care erau depozitate. După Andrei Bodor, care pregăteşte un studiu asupra întregului tezaur, monedele se repartizează, pe împăraţi, în felul următor: Septimiu Sever 4 exemplare, Caracalla şi Elagabal 11, Severus Alexander 28, Iulia Mamaea 3, Iulia Maesa 2, Maximinus Thrax 3, Gordian al III-lea 19 (antoninieni) şi Filip Arabul 1 (antoninian).

Informaţie: Andrei Bodor, Institutul de istorie din Cluj.

50. *Horezu* (rn. Horezu, reg. Oltenia). În vecinătatea mănăstirii Horezu s-a descoperit un tezaur de monede romane, referitor la care împrejurările şi numărul lor ne-au rămas necunoscute. D.V. Rosetti, de la care avem ştirea, a putut lua mulaje după trei exemplare ce-au fost prezentate Institutului de arheologie din Bucureşti. Pe baza lor am putut să stabilesc data şi de cine au fost emişi cei trei denari: 1) L. Cassius, *BMC*, Roma, 3 152, a. 78; cf. Sydenham, 779, a. 76; 2) Marc Antoniu, *BMC*, Est, 177, a. 34 şi 3) Severus Alexander, Cohen [2], 231, a. 223.

Informaţie: Dinu V. Rosetti, Bucureşti.

51. *Horia* (rn. Arad, reg. Banat). Cîte o monedă de bronz de la Liciniu, Constantin cel Mare, precum şi două exemplare din acelaşi metal de la Constanţiu al II-lea ne sînt semnalate ca descoperite pe teritoriul acestei localităţi la locul numit „Pusta Rodnei". Monedele au fost descoperite în cuprinsul unei aşezări antice cu ceramică cenuşie, lucrată la roată, de către Horia Medeleanu, pe atunci la Muzeul din Lipova, unde se păstrează şi monedele.

Informaţie: Horia Medeleanu şi Egon Dörner, Muzeul din Arad.

52. *Horia* (rn. Măcin, reg. Dobrogea). Descoperite întîmplător în localitatea de mai sus, ajung prin donaţie în Muzeul din Oneşti două monede de bronz. Una este un sesterţ de

la Traian, mult tocit, încît abia se mai poate distinge vag efigia, şi cealaltă o monedă de bronz din Bosporul Cimerian pe care se mai poate desluşi pe av. cu oarecare greutate, dar sigur, numele regelui Sauromat. Pe rv., într-o cunună de frunze, cifra de valoare [MH (= 48)]. Este vorba de Sauromat I (93/4—123/2); cf. şi K. V. Golenko şi A. D. Şelov, în Нумисматика и сфрагистика (Kiev) I, 1963, p. 18 şi pl. IV/362.

Informaţie: C. Buzdugan, Muzeul din Oneşti.

53. *I. C. Frimu* (rn. Lehliu, reg. Bucureşti). Pe teritoriul acestei comune s-a descoperit un antoninian de la Otacilia Severa. Este de tipul Cohen [2], 30. Descoperirea pare a se fi făcut într-o aşezare antică.

Informaţie: profesor Petre Tănăsescu din com. I. C. Frimu şi Const. Preda, Institutul de arheologie din Bucureşti.

54. *Isaccea* (rn. Tulcea, reg. Dobrogea). O monedă de aur (*solidus*) de la împăratul Marcianus (450—457), de tip Sabatier, 4, variantă prin faptul că are o stea în cîmp dr., greut. 4,47 g; diam. 21 mm, bine păstrată, ajunge în colecţiile Institutului de arheologie din Bucureşti. A fost găsită în anul 1963 în cuprinsul cetăţii antice Noviodunum.

Informaţie: B. Mitrea, Institutul de arheologie din Bucureşti.

55. *Jac* (rn. Zălau, reg. Cluj). Din această localitate se cunosc următoarele monede romane din timpul imperiului: un sesterţ de la Sabina (Cohen [2], 48), un denar subaerat de la Faustina senior (Cohen [2], 132), un sesterţ de la Faustina junior (Cohen [2], 206), un denar subaerat de la Pertinax (Cohen [2], 54) şi un denar de la Caracalla (Cohen [2], 84).

Informaţie: Iudita Winkler, Institutul de istorie din Cluj.

56. *Jupa* (rn. Caransebeş, reg. Banat). Pe teritoriul vechiului Tibiscum s-a aflat un denar de la Hadrian, tip *BMC*, 839 (?), şi cu *dupondius* sau as, de tipul *BMC*, 1 434 şi urm. Ambele exemplare ajung la Muzeul din Caransebeş.

Informaţie: Liviu Groza, Muzeul din Caransebeş.

57. *Moigrad* (rn. Zălau, reg. Cluj). Ca găsiţi pe teritoriul vechiului Porolissum ni se semnalează doi denari romani din timpul imperiului: unul de la Traian (Cohen [2], 131) şi altul de la Iulia Maesa (Cohen [2], 45).

Informaţie: Iudita Winkler, Institutul de istorie din Cluj.

58. *Muncelul de Sus* (rn. Paşcani, reg. Iaşi). În cursul anului 1963 s-a descoperit în localitate un tezaur de denari romani din care s-a recuperat un număr de 366 de exemplare. După o examinare sumară făcută de noi, monedele se eşalonează, în timp şi pe împăraţi, în felul următor: din epoca republicană 13 exemplare, Marc Antoniu 202, Nero 6, Galba? 1, Otho 1, Vitellius 2, Vespasian 80, Titus 6, Domiţian 17, Nerva 2, Traian 19 (inclusiv o drahmă din Licia), Hadrian 15, Antoninus Pius 2. Cel mai recent denar are titlurile triumfale TRPXI, şi se datează în a. 147—148. Tezaurul a fost îngropat, după cum ne comunică N. Gostar, într-o cană de lut cenuşie, caracteristică ceramicii geto-dacice. Un studiu amănunţit este în curs.

Informaţie: N. Gostar, Universitatea „Al. I. Cuza", Iaşi şi ziarele „Scînteia", XXXII, nr. 5 903, din 25 mai 1963 şi „Munca", XIX, nr. 4 832, din 21 mai 1963.

59. *Parava* (rn. Bacău, reg. Bacău). Un tezaur de denari romani din timpul imperiului, descoperit cu vreo 25 de ani în urmă pe teritoriul acestei localităţi, a fost achiziţionat în 1963 de CN-BARPR. Monedele sînt în număr de 270 şi se eşalonează începînd cu Nero şi pînă la Commodus inclusiv. Un studiu amănunţit al repartizării lor este în pregătire. Nu s-au făcut încă cercetări la locul descoperirii.

Informaţie: O. Iliescu, Cabinetul numismatic al Bibliotecii Academiei R.P.R.

60. *Păuliş* (rn. Lipova, reg. Banat). Un denar de la Hadrian, găsit pe o arătură cu cîţiva ani în urmă, ne este semnalat ca ajuns în proprietate privată. Alte amănunte lipsesc.

Informaţie: Gh. Miloi şi Egon Dörner, Muzeul din Arad.

61. *Pecica* (rn. Arad, reg. Banat). Un denar de la Traian, de tip *BMC*, 315 (= Cohen[2], 83) a fost găsit de un locuitor în anul 1960, la punctul „Şanţul mare". A intrat în Muzeul din Arad.

Informaţie: Egon Dörner. Muzeul din Arad.

62. *Puriceni* (com. Borleşti, rn. Buhuşi, reg. Bacău). În toamna anului 1963 s-a descoperit în localitatea de mai sus, cu prilejul unor lucrări, un important tezaur de denari romani din timpul imperiului. Vasul, împreună cu 1 152 de exemplare, cîte au fost găsite, au ajuns la Muzeul din Piatra-Neamţ. După informaţiile ce le primim, monedele se repartizează cronologic după cum urmează: Nero 11, Galba 3, Otho 6. Vitellius 15, Vespasian 173, Domiţian 55, Nerva 21, Traian 201, Hadrian 185, Sabina 23, Antoninus Pius 152, Faustina senior 74, Marcus Aurelius 104, Faustina junior 59, L. Verus 21, Lucilla 15, Commodus 25, Crispina 9. Cercetătorii locali ne promit un studiu amănunţit.

Informaţie: C. Scorpan, Muzeul arheologic Piatra-Neamţ.

63. *Racoviţa* (rn. Balş, reg. Oltenia). Monede de bronz imperiale din secolul al IV-lea e.n. au fost descoperite în mod izolat pe teritoriul acestei localităţi. În anul 1963 ajung, prin achiziţionare, la CN-BARPR un exemplar de la Liciniu, 3 de la Constantin cel Mare, 2 de la Constans şi 2 de la Constanţiu al II-lea.

Informaţie: O Iliescu, CN-BARPR.

64. *Răcăşdia* (rn. Oraviţa, reg. Banat). După informaţii primite de către acad. prof. C. Daicoviciu, pe teritoriul acestei comune s-a descoperit de către tractoriştii de la gospodăria agricolă de stat un mare tezaur de circa 2 000 de monede romane imperiale din bronz, din secolul al IV-lea e.n. Sînt semnalate exemplare de la Constantin cel Mare, Constans şi Constanţiu al II-lea.

Tezaurul a intrat în colecţiile Muzeului din Timişoara şi urmează a fi cercetat de specialişti.

Informaţie: acad. prof. C. Daicoviciu.

65. *Rediu*[3] (rn. Buhuşi, reg. Bacău). Pe teritoriul acestei comune s-a descoperit în toamna anului 1962, cu prilejul lucrărilor agricole, un tezaur de denari romani din timpul imperiului. Vasul în care se aflau depozitate monedele s-a pierdut şi monedele s-au împrăştiat. Au putut fi strînse ulterior un număr de 87 de exemplare. După informaţiile ce le primim din partea Muzeului din Piatra-Neamţ, monedele recuperate se repartizează în felul următor: Vitellius 3, Vespasian 13, Domiţian 4, Nerva 3, Traian 14, Hadrian 17, Antoninus Pius 11, Faustina senior 7, Marcus Aurelius 7, Faustina junior 5, Lucilla 1, Crispina 2.

Informaţie: C. Scorpan, Muzeul arheologic Piatra-Neamţ.

66. *Rîpile* (rn. Tg. Ocna, reg. Bacău). În cursul anului 1962 s-a descoperit în această localitate un tezaur cuprinzînd 16 denari romani. Întrucît o descriere amănunţită am întocmit-o spre a fi publicată în altă parte, ne rezumăm acum la o scurtă menţionare a lor în ordinea cronologiei: Marc Antoniu 9 exemplare, între care una barbarizată, Vitellius 1 denar, Vespasian 5 denari (cel mai recent fiind de tip *BMC*, 161, a. 75) şi o imitaţie după un denar roman imperial.

În aşezarea geto-dacă din această localitate s-a găsit în cursul săpăturilor arheologice un *dupondius* de la Antoninus Pius.

Informaţie: C. Buzdugan, Muzeul din Oneşti.

67. *Roata* (rn. Videle, reg. Bucureşti). Din această localitate se cunoaşte un denar de la Hadrian, de tipul *BMC*, 863. A ajuns într-o colecţie particulară în aceeaşi localitate. În exact aceeaşi situaţie se află şi un antoninian, care este de la Severus Alexander (tip Cohen[2], 171).

---

[3] Cf. şi nota sumară din *SCIV*, XIV, 1963, 2, p. 471, nr. 36.

Informație: Eugen Comșa și B. Mitrea, Institutul de arheologie din București.

68. *Sîntana* (rn. Criș, reg. Crișana). Monede de bronz de la Constanțiu al II-lea și Constans ne sînt semnalate ca descoperite în această localitate după primul război mondial. O parte din monedele descoperite au ajuns în posesiunea învățătorului Funariu din localitatea Comlăuș, de la care 4 exemplare au trecut, în anul 1934, în proprietatea lui Gh. Miloi, Arad.

Informație: Gh. Miloi și Egon Dörner, Muzeul din Arad.

69. *Sînandrei* (rn. Timișoara, reg. Banat). Un denar de la Marcus Aurelius, de tip *BMC*, 548 = Cohen [2], 493 din a. 170—171, a fost găsit pe teritoriul comunei. A ajuns într-o colecție particulară.

Informație: Teodor Nussbaum, muncitor la Fabrica de pălării din Timișoara.

70. *Stolniceni* (rn. Vîlcea, reg. Argeș). Pe teritoriul castrului roman s-a descoperit în 1959 un denar de la Elagabal de tipul Cohen [2], 189, a. 221.

Informație: Const. Preda, Institutul de arheologie din București.

71. *Sultana* (rn. Oltenița, reg. București). Două monede romane, probabil din timpul imperiului, au fost descoperite în localitatea de mai sus, pe malul bălții Mostiștea, în apropierea fermei avicole. Au ajuns în posesiune privată în comuna Dorobanțu și nu au putut fi încă examinate.

Informație: B. Mitrea, Institutul de arheologie din București.

72. *Teregova* (rn. Caransebeș, reg. Banat). Un *dupondius* de la Traian, de tipul *BMC*, 900, găsit în așezarea romană din localitate, ajunge în colecțiile Muzeului din Caransebeș.

Informație: Liviu Groza, Muzeul din Caransebeș.

73. *Timișoara* (reg. Banat). Un denar de la Septimiu Sever, de tipul *BMC*, 365 = Cohen [2], 744, a fost găsit în anul 1960 pe teritoriul orașului, în cartierul Fratelia. A ajuns în colecție particulară.

Informație: Teodor Nussbaum, muncitor la Fabrica de pălării din Timișoara.

74. *Troiași* (com. Săvîrșin, rn. Lipova, reg. Banat). Pe dealul „Gomile" de pe teritoriul satului s-a aflat în august 1963 o monedă de bronz de la Filip Arabul junior cu legenda PROVINCIA DACIA-AN I. Este de tipul Pick, 28.

Informație: învățător Iosif Dohanghie, Săvîrșin și Egon Dörner, Muzeul din Arad.

75. *Țaga* (rn. Gherla, reg. Cluj). În decembrie 1962 și în primăvara anului următor, săteanul Nicolae Cociș a descoperit în grădina sa, cu prilejul nivelării terenului, un tezaur monetar format din 743 de monede romane imperiale de argint, din care au fost achiziționate și determinate 741 de exemplare (734 de denari și 7 antoniniani), aparținînd următorilor împărați și membri ai familiei imperiale: Galba (1), Vitellius (1), Vespasianus (3), Titus (4), Domitianus (1), Traianus (8), Hadrianus (12), Sabina (1), Antoninus Pius (25), Antoninus Pius și Marcus Aurelius (2), Faustina senior (13), Marcus Aurelius (31), Faustina junior (13), Marcus Aurelius și Lucius Verus (1), Lucius Verus (3), Annia Lucilla (4), Commodus (74), Crispina (2) Pertinax (1), Clodius Albinus (6), Septimius Severus (111), Iulia Domna (52 den. și 1 ant.), Caracalla (76 den. și 1 antoninian), Iulia Domna și Caracalla (1), Fulvia Plautilla (9), Geta (28), Macrinus (5), Elagabal (90 den. și 1 antoninian), Julia Soaemias (8), Iulia Maesa (24), Iulia Paula (3), Iulia Aquilia Severa (1), Severus Alexander (101), Orbiana (1), Iulia Mamaea (16), Maximinus I (2), Gordian al III-lea (4 antoniniani). Tezaurul, care se păstrează în Muzeul raional din Gherla, este în studiu și va fi publicat de către D. Protase și I. H. Crișan.

Informație: D. Protase, Institutul de istorie din Cluj.

76. *Valea Scurtă* (rn. Tîrgul Secuiesc, reg. Brașov). Ni se semnalează descoperirea în localitate a unui tezaur de monede romane, din care a fost salvat un denar de la Antoninus Pius. Amănunte lipsesc deocamdată.

Informație: Székely Zoltán, Muzeul din Sf. Gheorghe.

77. *Urziceni* (împrejurimile oraşului, rn. Urziceni, reg. Bucureşti). Ca găsiţi în această localitate sau în împrejurimile ei imediate, ajung cu mulţi ani în urmă în posesiune privată trei denari romani din timpul imperiului. Doi au fost emişi în timpul lui Domiţian, de tip Cohen², 560, *BMC*, 11, a. 81 şi Cohen², 189 (?), a. 85 (?), şi unul de Faustina junior de tip Cohen², 145, *BMC*, 122 (Marcus Aurelius). Aşteptăm descoperiri sigure în oraşul Urziceni pentru a confirma ştirea de mai sus. Monedele au fost dăruite Institutului de arheologie din Bucureşti.

Informaţie: Victor Micu, Bucureşti.

78. *Vintileanca* (rn. Mizil, reg. Ploieşti). Ca provenind dintr-o descoperire mai veche efectuată în această localitate, CN-BARPR a achiziţionat în anul 1963 patru denari romani din timpul imperiului. Au fost emişi în timpul lui Vespasian, Hadrian, Antoninus Pius şi Pertinax. Foarte probabil că fac parte din tezaurul de monede ce-a fost oferit Institutului de arheologie spre achiziţionare, operaţie ce nu s-a perfectat [4].

79. *Zlătunoaia* (com. Lunca, rn. Botoşani, reg. Suceava). Un denar de la Marcus Aurelius, de tip *BMC*, 627 sau Cohen², 916, datat în a. 175, s-a descoperit în anul 1960, în curtea şcolii de 8 ani din localitate. Moneda este mult tocită, indicînd o îndelungată circulaţie. A ajuns la Institutul de arheologie din Bucureşti.

Informaţie: Alexandru Dimitriu, Zlătunoaia.

V. TEZAURE ŞI MONEDE BIZANTINE

80. *Cîmpulung-Muscel* (rn. Muscel, reg. Argeş). O monedă de bronz de la Iustin al II-lea (un follis ?) s-ar fi descoperit în acest oraş în cartierul Pescăreasa, numit şi Apa Sărată, la o dată şi în împrejurări ce rămîn să fie stabilite ulterior. Exemplarul a ajuns în posesiunea unui farmacist din localitate şi apoi la muzeul local. Cercetări şi precizări sînt în curs.

Informaţie: Dinu V. Rosetti, Bucureşti.

81. *Dobrogea*. Ca descoperită pe teritoriul Dobrogii, cu mulţi ani in urmă, ajunge într-o colecţie particulară o monedă de aur ce se atribuie lui Ioan Ducas Vatatzes (1222—1254). Exemplarul cîntăreşte 3,96 g şi are incizat din vechime pe av. litera Λ, iar pe rv. Δ. Moneda ne-a fost prezentată la institut spre identificare.

Informaţie: B. Mitrea, Institutul de arheologie din Bucureşti.

82. *Isaccea* (rn. Tulcea, reg. Dobrogea). În cursul campaniei de săpături din anul 1963 de la cetatea Noviodunum s-au descoperit numeroase monede bizantine din secolele VI şi X—XIII, precum şi unele tătăreşti din secolul al XIII-lea. Un studiu al descoperirilor monetare este în lucru.

Informaţie: B. Mitrea şi I. Barnea, Institutul de arheologie din Bucureşti.

83. *Mihail Kogălniceanu* (rn. Tulcea, reg. Dobrogea). Cercetări ulterioare întreprinse în punctul unde s-a descoperit importantul tezaur de monede şi bijuterii feudale timpurii, menţionat în cronica noastră anterioară [5], au dus la descoperirea în continuare a altor monede bizantine de aur, încît numărul lor a ajuns la 196 de exemplare în total. Cele mai recente sînt de pe la începutul secolului al XIV-lea. La fel a crescut şi numărul barelor de argint de tip kievean şi care a ajuns la peste 100 în total. Un studiu de ansamblu este în pregătire.

Informaţie: G. Simion, Muzeul din Tulcea şi O. Iliescu, CN-BARPR, care a studiat monedele.

Bucur Mitrea

[4] Vezi SCIV, XIII, 1962, 1, p. 222, nr. 44.
[5] SCIV, XIV, 1963, 2, p. 474, nr. 55.

PRESCURTĂRI FOLOSITE MAI DES ÎN REVISTĂ

AArh	— *Arta și arheologia*, Iași, I — XIV, 1927 — 1938.
ActaArch-Budapesta	— *Acta Archaeologica*, Budapesta.
AÉ	— *Archaeologiai Értesitő.*
AEM	— *Archaeologisch-Epigraphische Mitteilungen aus Oesterreich*, 1877 — 1897.
AISC	— *Anuarul Institutului de studii clasice*, Cluj, I — V, 1928 — 1948.
ArchHung	— *Archaeologia Hungarica.* A Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Kiadványai. Acta Archaeologica Musei Nationalis Hungarici.
AR	— *Archeologické Rozhledy.*
ARMSI	— *Academia Romînă. Memoriile Secției istorice*, seria a II-a, 1886/1887 — 1916/1919, seria a III-a, 1922/1923 — 1944/1945.
BCH	— *Bulletin de Correspondance Hellénique.*
BCMI	— *Buletinul comisiunii monumentelor istorice*, I — XXXVIII, București, 1908 — 1945.
BerRGK	— *Deutsches Archäologisches Institut.* Bericht der Römisch-Germanischen Kommission.
CIL	— *Corpus Inscriptionum Latinarum.*
DA	— *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, sous la direction de Ch. Daremberg et Edm. Saglio.
Dacia	— *Dacia, recherches et découvertes archéologiques en Roumanie*, București, I — XII, 1924 — 1947; n.s., I, 1957; II, 1958; III, 1959; IV, 1960; V, 1962; VI, 1963.
DIR	— *Documente privind istoria Romîniei*, București, 1951.
DolgCluj	— *Dolgozatok — Travaux de la section numismatique et archéologique du Musée National de Transylvanie*, Cluj, I — X, 1910 — 1919.
ED	— *Ephemeris Dacoromana*, București-Roma, I — X, 1923 — 1945.
ESA	— *Eurasia Septentrionalis Antiqua.*
Histria	— *Histria, Monografie arheologică*, I, București, 1954.
IG	— *Inscriptiones Graecae.*
IGRR	— *Inscriptiones Graecae ad Res Romanas pertinentes.*
IOSPE	— *Latischew, Inscriptiones orae septentrionalis Ponti Euxini.*
JHS	— *The Journal of Hellenic Studies.*
Közlemények-Cluj	— *Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Éremés Régiségtárából.*

KS	— *Краткие сообщения Института истории материальной культуры Академии Наук СССР.*
MAGW	— *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft*, Wien.
Materiale	— *Materiale arheologice privind istoria veche a R.P.R.*, vol. I. (1953); *Materiale şi cercetări arheologice*, vol. II (1956); vol. III (1957), vol. IV (1957); vol. V (1959), VI (1959), VII (1960), VIII (1962).
MIA	— *Материалы и исследования по археологии СССР.*
MIA-Chişinău	— *Материалы и исследования по археологии юго-запада СССР и Румынской Народной Республики.*
Numközl	— *Numizmatikai Közlöny.*
PMMB	— *Publicaţiile Muzeului Municipiului Bucureşti*, I — II, 1934 — 1936.
PZ	— *Prähistorische Zeitschrift.*
RE	— *Pauly-Wissowa, Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft.*
RÉA	— *Revue des Études Anciennes.*
SA	— *Советская археология.*
SCIV	— *Studii şi cercetări de istorie veche*, Bucureşti.
SCN	— *Studii şi cercetări de numismatică*, Bucureşti.
SEG	— *Supplementum Epigraphicum Graecum.*
SlovArch	— *Slovenska Archeologia.*

I.P.I. — c. 4065

S.C.I.V., tomul 15, nr. 4, Bucureşti p. 445—584.

I. P. „Informaţia" c. 4063

43828

Lei 15